

UCHWAŁA NR XIX/444/25
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

z dnia 24 listopada 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2025-2028

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024, poz. 1292) Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2025-2028, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Wielkopolskiego.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Sejmiku
Województwa
Wielkopolskiego

Tatiana Sokołowska

Załącznik do uchwały nr XIX/444/25
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 24 listopada 2025 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO
NA LATA 2025-2028

Poznań 2025 r.

Spis treści

WSTĘP	5
1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	7
2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	14
2.1. KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2030 KSRR	14
2.2. STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.) SOR.....	15
2.3. STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2030 (SRKS)	17
2.4. STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO 2030 (SRKL)	18
2.5. INNE PROGRAMY STRATEGICZNE:	19
2.6. KRAJOWY PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026	19
3. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	23
3.1. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO ROKU 2030 (SRWW)	23
3.2. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO 2020+.....	25
3.3. REGIONALNA STRATEGIA INNOWACJI DLA WIELKOPOLSKI 2030 (RIS 2030)	30
3.4. RAPORT O STANIE WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO ZA 2023 ROK	31
3.5. STRATEGIA ROZWOJU WIELKOPOLSKI WSCHODNIEJ 2040.....	32
3.6. AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	33
3.7. POWIATOWE I GMINNE PROGRAMY OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WIELKOPOLSCE	34
4. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	36
4.1. HISTORIA	36
4.2. ZABYTKI NIERUCHOME.....	41
4.2.1. Wpis do rejestru zabytków	41
4.2.2. Ogólna charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie województwa wielkopolskiego.....	43

Założenia przestrzenne	43
Architektura sakralna	44
Architektura obronna	45
Budowle użyteczności publicznej.....	45
Architektura rezydencjonalna	46
Zieleń	47
Zabudowa folwarczna i gospodarcza.....	48
Budynki mieszkalne	49
Obiekty przemysłowe	49
Cmentarze.....	50
4.2.3. Projekt badawczy dotyczący ochrony i upowszechniania materialnego dziedzictwa kulturowego Wielkopolski prowadzony przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie	51
4.2.4. Wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomości	51
4.3. ZABYTKI RUCHOME	53
4.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.....	54
4.5. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW.....	57
4.6. POMNIKI HISTORII.....	59
4.7. PARKI KULTUROWE	65
4.8. PROPOZYCJE UTWORZENIA NOWYCH OBSZARÓW OCHRONNYCH	67
4.9. LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO	70
4.10. ZNAK DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO	71
4.11. DOBRA KULTURY WSPÓŁCZESNEJ	72
4.12. INSTYTUCJE KULTURY.....	72
4.12.1. Teatry.....	72
4.12.2. Instytucje muzyczne	72
4.12.3. Muzea	73
4.12.4. Biblioteki i Centra Kultury.....	73
4.12.5. Instytucje współorganizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego	73
4.13. MUZEUM POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO 1918-1919.....	73
4.14. PARKI NARODOWE I KRAJOBRAZOWE ORAZ INNE FORMY OBSZARÓW CHRONIONYCH.....	74

4.15.	TURYSTYKA KULTUROWA	79
4.16.	NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE	80
4.17.	PROJEKT BADAWCZY OCHRONY I UPOWSZECHNIANIA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WIELKOPOLSKI (MUZEUM NARODOWE ROLNICTWA I PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO W SZRENIAWIE).....	85
5.	ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW BĘDĄCE W POSIADANIU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO I WOJEWÓDZKICH SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH*	86
6.	CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2025-2028	142
7.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI	160
7.1.	ŹRÓDŁA SAMORZĄDOWE.....	160
7.2.	RZĄDOWY PROGRAM ODBUDOWY ZABYTKÓW.....	161
	Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	161
7.3.	DOFINANSOWANIE WOJEWÓDZKIEGO WIELKOPOLSKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW	163
7.4.	PROGRAM FUNDUSZE EUROPEJSKIE DLA WIELKOPOLSKI NA LATA 2021-2027	164
7.5.	SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	167
7.6.	FUNDUSZ KOŚCIELNY	168
7.7.	INNE ŹRÓDŁA	168
7.8.	PARTNERSTWO PUBLICZNO – PRYWATNE PPP	169
8.	LITERATURA, ŹRÓDŁA, MATERIAŁY	171

WSTĘP

Województwo wielkopolskie, ze swoją bogatą historią i dziedzictwem kulturowym, jest jednym z kluczowych regionów w Polsce pod względem liczby zabytków i miejsc historycznych. Ochrona tych zasobów jest niezbędna dla zachowania tożsamości regionalnej oraz zaspokajania potrzeb społecznych i turystycznych. Program opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 ma na celu systematyczną i kompleksową ochronę dziedzictwa kulturowego oraz poprawę warunków życia mieszkańców i turystów, przy jednoczesnym wsparciu zrównoważonego rozwoju regionu. Program jest dokumentem strategicznym, który wyznacza cele, działania, odpowiedzialne instytucje oraz źródła finansowania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Jest dokumentem skierowanym nie tylko na ochronę fizyczną zabytków, ale również ich adaptację do współczesnych potrzeb społecznych i turystycznych. Dzięki współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi, a także pozyskiwaniu funduszy krajowych i zagranicznych, możliwe będzie przeprowadzenie działań, które pozwolą zachować dziedzictwo kulturowe Wielkopolski dla przyszłych pokoleń.

Z uwagi na kolejny okres planowania (2025-2028) programowi nadano szeroki zakres, uwzględniający dynamikę zmian w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej, wprowadzając treści dotyczące wyzwań cywilizacyjnych, doświadczenia pandemii i konfliktu zbrojnego w najbliższym otoczeniu kraju, niepewności społeczno-gospodarczej, politycznej i wynikających z nich konieczności zabezpieczenia obiektów dziedzictwa oraz wprowadzania ekologicznych rozwiązań sprzyjających ochronie klimatu i zabytkowych substancji.

Formułując niniejszy dokument brano pod uwagę:

- złożoność problematyki, różnorodność i mnogość zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego,
- specyfikę obszarów problemowych i strategiczne podejście – obejmujące swoim zasięgiem zarówno opiekę (właścicielską) nad zabytkami położonymi na obszarze województwa wielkopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony regionalnej przestrzeni kulturowej (ochronę).

W oparciu o ewaluację poprzednich edycji programu i wnioski wynikające z diagnozy stanów zasobów dziedzictwa kulturowego Wielkopolski zaproponowano główne cele w dokumencie Program Opieki nad Zabytkami stymulujące pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego, wzmacniające poczucia regionalnej tożsamości i odpowiedzialności obywatelskiej za kulturą spuścizną pokoleń. Dotyczy to także stworzenia spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz harmonijnego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego Wielkopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Wielkopolan. Może być to realizowane poprzez:

- skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu,
- efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową,
- kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego.

Głównym zamierzeniem Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2025-2028 jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania samorządu województwa – wypełniającego obowiązki narzucone przepisami krajowego prawa i umowami międzynarodowymi, ale przede wszystkim działającego na rzecz poszanowania, ochrony i wykorzystania bogatych i unikatowych zasobów dziedzictwa kulturowego, które stanowi o wyjątkowości i atrakcyjności regionu – jest skorelowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju województwa. Program jest pomocny w określeniu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie kompetencji Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących kontynuacji działań ochrony i poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski, a także podejmowanie przedsięwzięć zwiększających ich atrakcyjność. Cele te korespondują z celem strategicznym nr 2 zawartym w Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego 2030 - Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu oraz celem operacyjnym 2.3. - Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu.

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2025-2028 stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024. Realizacja wcześniejszych programów zawarta w Sprawozdaniach wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie. Trzeba podkreślić, iż istotna część zadań umieszczonych w poprzednich programach została zrealizowana lub jest kontynuowana. Stąd potrzeba sformułowania nowych zadań i celów, powiązanych z kierunkami rozwoju polityki regionalnej Województwa Wielkopolskiego, jak również z aktualnymi tendencjami dotyczącymi ochrony dziedzictwa wymagające wypracowania nowych narzędzi reakcji i długofalowych strategii. Jednocześnie w aktualnym Programie część zadań dotychczasowych, które uznano za nadal aktualne czy wymagające ciągłej realizacji, pozostawiono bez zmian.

Program został opracowany w celu wdrożenia zapisów Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.) z aktualizacją (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.). Przedstawiany wojewódzki program opieki nad zabytkami zawiera odniesienia przede wszystkim do następujących dokumentów: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030, Strategia rozwoju kapitału ludzkiego 2030, Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 oraz dokumenty sporządzone dla Wielkopolski – Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa Wielkopolskiego 2020+, Regionalna strategia innowacji dla Wielkopolski 2030, Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.

1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

„Program opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego na lata 2025- 2028” został opracowany na podstawie aktów prawnych:

1. Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) zgodnie z art. 5: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” oraz w art. 6 ust. 1: "Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju",
2. Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1668 z późn. zm.). Ustawodawca wśród zadań o charakterze wojewódzkim wymienia ochronę dóbr kultury. Zgodnie z treścią ustawy strategia rozwoju województwa uwzględnia cel jakim jest zachowanie wartości środowiska kulturowego oraz m.in. pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie i świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej, zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń oraz kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego (art. 11 ust.1),
3. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710 z późn. zm.), z aktualizacją (Dz. U. z 2024 r. poz.1292 ze zm.), w treści których został określony przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z art. 87 wyżej wymienionej ustawy Zarząd Województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków program przyjmuje Sejmik Województwa. Co dwa lata Zarząd sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Sejmikowi Województwa.

Programy, o których mowa mają na celu, w szczególności:

1. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków i eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W art. 71. omawianej ustawie z aktualizacją Dz.U. z 2024 r. poz.1292 określono finansowanie opieki nad zabytkiem oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.
2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Organ stanowiący samorządu województwa może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków według zasad określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja ta może być udzielona w wysokości do 100% koniecznych nakładów (art. 81 ust. 1 i 2),

Omawiana Ustawa z aktualizacją Dz.U. z 2024 r. poz.1292 to podstawowa regulacja prawna dotycząca ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego w Polsce. Przedmiotem ochrony i opieki nad zabytkami są:

1. Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 3. Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyskami,
 - kurhanami,
 - relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 4), ochrona zabytków to aktywność organów administracji publicznej, której celem jest: zapewnienie warunków prawnych, finansowych, organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Poza ustawą, istnieje szereg aktów wykonawczych - rozporządzeń, które regulują działania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Należą do nich:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich

i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. 2021 r. poz. 81).

3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674 z późn. zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 poz. 928).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 poz. 1384).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz.U. 2015 poz. 1275).
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110).
8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89 poz. 510).
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz.U. 2006 nr 24 poz. 181).
10. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259).
11. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153).
12. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2019 poz. 1811).
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71 poz. 650).

Należy również podkreślić, że poza regulacjami prawnymi wymienionymi powyżej, istnieje cały szereg ustaw, które nie regulują wprost zasad ochrony zabytków, jednak normują według swojej właściwości zasady postępowania w przypadku obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w ewidencjach zabytków, obiektów znajdujących się na terenie stref ochrony lub dotyczą innych problemów związanych z ochroną zabytków. Aktami prawa regulującymi te kwestie są zatem m.in. ponadto:

1. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902 z późn. zm.), z uwzględnieniem zmiany wprowadzonej ustawą z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego (Dz. U. poz. 1641) oraz zmian wynikających z przepisów ogłoszonych przed dniem 8 lutego 2022 r. (Dz.U.2022.385).
2. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 741 z późn. zm.), Dz.U.2024.1130, Aktualizacja: Ustawa z dnia 4.04.2025 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw, (Dz. U. z 2025 r. poz. 527).
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 z późn. zm.), aktualizacja: Ustawa z dnia 27 listopada 2024 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (w Dz. U. z 2024 r. poz. 834, 1089, 1222, 1847, 1853, 1881 i 1914, Dz.U.2025 r. poz. 647).
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 r. poz. 1098 z późn. zm.), aktualizacja: Ustawa o ochronie przyrody, (Dz.U.2024. 1478).
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 z późn. zm.), aktualizacja: (Dz.U.2024.1145).
6. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. Aktualizacja z dnia 7 lipca 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Prawo budowlane (Dz. 2020. 1333, Dz.U.2025.418).
7. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 z późn. zm.), aktualizacja: (Dz.U.2023.70), Ustawa z dnia 19 listopada 2024 r. o zmianie ustawy o podatku rolnym, ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz ustawy o opłacie skarbowej (Dz. 2024. 1757).
8. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz. U. z 20 Dziennik Ustaw Nr 9219 r. poz. 1479), aktualizacja: (Dz.U.2022.2393).
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194), aktualizacja: (Dz.U.2024.87).
10. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 485), aktualizacja: Obwieszczenie z dnia 20 lutego 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rewitalizacji (Dz.U. 2024. 278).
11. Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. 1995.poz. 77,78), aktualizacja: Obwieszczenie z dnia 2 lipca 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (t.j. Dz.U. 2021 r., poz. 1326), aktualizacja: (Dz.U.2024.82).
12. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. z 2015 poz. 774 z późn. zm.).
13. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustaw regulujących warunki dostępu do wykonywania niektórych zawodów (Dz.U. 2015 poz. 1505).

Zapisy wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami odwołują się także do ważnych, międzynarodowych dokumentów programowych, określających zasób i wartość dziedzictwa kulturowego oraz zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe – ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (artykuł 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej), co oznacza, że stają się

źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym w szczególności Konwencje UNESCO oraz Konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania, do realizacji których zostaliśmy zobowiązani wobec całej międzynarodowej społeczności. Determinują one w związku z tym kierunki działań podejmowanych przez administrację rządową, jak również samorządową, w tym samorządu województwa wielkopolskiego w ramach niniejszego dokumentu.

Do najważniejszych dokumentów należą:

- Karta Ateńska z 1931 roku.
- Karta Wenecka z 1964 roku – Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury,
- Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Meksyk 1999).
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985.
- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 roku.
- Dokument E.C.C.O. (Europejskiej Konfederacji Organizacji Konserwatorów-Restauratorów) – został przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli 1 marca 2002 roku.
- Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury – przyjęta na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO, 15 października 2003 roku.
- Deklaracja w sprawie zachowania GENIUS LOCI (Ducha Miejsca) (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Quebec, 2008).
- Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego Krajobrazu Miejskiego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 2011 r.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych, opracowany w Brukseli dnia 24 sierpnia 2006.

Poza ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, zgodnie z zasadą przychylności polskiego porządku prawnego wobec norm prawa międzynarodowego, na określenie celów

i kierunków działań w obszarze ochrony zabytków wpływ mają również akty o charakterze soft law. W sposób szczególny należy mieć na względzie bogaty dorobek UNESCO. Ważnym źródłem standardów są tu m.in.: Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc (1962), Rekomendacja dotycząca ochrony dóbr kultury zagrożonych przez prace publiczne lub prywatne (1968), Rekomendacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na poziomie narodowym (1972), Rekomendacja w sprawie ochrony i współczesnego znaczenia miejsc historycznych (1976), Rekomendacja dotycząca ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym (1976), Rekomendacja w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru (1989) oraz Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (2011).

2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

2.1. KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2030 KSRR

Przyjęta przez Radę Ministrów „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030” [KSRR 2030] stanowi podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa. Przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorządy: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w perspektywie roku 2030.

Strategia jest zbiorem wspólnych wartości, zasad współpracy rządu i samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju kraju i województw. Dokument określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej zarówno przez rząd wobec regionów, jak i wewnątrzregionalne. KSRR 2030 r. kładzie nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju, czyli zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych obszarów, głównie miejskich i wiejskich. W strategii przewidziano identyfikację potrzeb rozwojowych wszystkich obszarów kraju, a także rozpoznanie zasobów jakimi dysponują, wskazanie wyzwań i barier rozwojowych.

Jednym z celów KSRR jest zapewnienie spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo. W dokumencie wskazano obszary strategicznej interwencji (OSI), które wymagają szczególnego wsparcia (to obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, Śląsk i tereny Polski wschodniej). Strategia wspiera konkurencyjność regionów i zakłada kontynuację działań zmierzających do podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego oraz rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności.

W strategii istotny nacisk położono na rozwijanie kompetencji administracji publicznej. Chodzi o umiejętności niezbędne do prowadzenia skutecznej polityki rozwoju, w szczególności na terenach o niskim potencjale rozwojowym, a zwłaszcza wspieranie powiązań między lokalnym i regionalnym sektorem publicznym a światem biznesu i nauki.

W dokumencie przewidziano zwiększenie roli i odpowiedzialności samorządów lokalnych jako podmiotów decydujących o polityce rozwoju w skali lokalnej. Strategia tworzy warunki do większego angażowania się samorządów gminnych i powiatowych w realizację wspólnych projektów i we współpracę ponad granicami administracyjnymi.

KSRR 2030 prezentuje jak dostosować się do zmian związanych z procesami globalizacji, w jaki sposób wykorzystać w rozwoju regionu takie atuty jak zasoby ludzkie i naturalne, zalety lokalizacyjne i instytucjonalne. Ponadto przedstawia mechanizmy współpracy pomiędzy: rządem, samorządem regionalnym, lokalnym, które umożliwiają ukierunkowanie krajowych i regionalnych strumieni finansowych na realizację powstających oddolnie wizji i planów rozwoju.

Głównym celem polityki regionalnej jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju,

co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel główny będzie realizowany w oparciu o trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.
2. Wzmocnienie regionalnych przewag konkurencyjnych.
3. Podniesienie jakości zarządzania u wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

KSRR 2030 przewiduje poprawę rozwoju infrastruktury społecznej w tym dostępność do zabytków i miejsc kultury w szczególności na obszarach małych miast i na wsi. W zakresie infrastruktury kultury celem jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

W treści KSRR uznano, że cyfryzacja jest podstawowym czynnikiem stymulującym dostęp obywateli do usług wraz z płynącymi z nich korzyściami natury ekonomiczno-społecznej. Ponadto zakłada działania ukierunkowane na nowoczesne technologie cyfrowe w procesach rozwojowych regionów:

- Rozwój innowacji gospodarczych i technologii informacyjno-komunikacyjnych.
- Zwiększanie cyfrowej dostępności, jakości i efektywności usług publicznych.
- Wdrażanie koncepcji inteligentnego miasta i wsi przy wykorzystaniu najnowszych technologii oraz otwartych danych.
- Kreowanie społeczeństwa informacyjnego przez ograniczenie zjawiska wykluczenia cyfrowego oraz rozwój umiejętności cyfrowych na każdym poziomie.

W zakresie zwiększenia zasobów rynku pracy i rozwoju kapitału społecznego KSRR 2030 wskazuje na pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego. Inwestycje w kulturę poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpraca z organizacjami pozarządowymi stanowią obszar działalności podnoszący jakość życia, poczucia zakorzenienia oraz wzrostu atrakcyjności turystycznej i rozwoju gospodarczego. W tym zakresie KSRR 2030 akcentuje promocję i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększenie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększenie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury¹.

2.2. STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.) SOR

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) [SOR] jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju

¹ <https://www.gov.pl/web/ia/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego-2030-ksrr>

2020. Jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej.

SOR określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Przedstawia model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysoko przetworzone produkty. Nowy model rozwoju zakłada wspieranie sektorów strategicznych, mogących stać się motorami polskiej gospodarki. Jego fundamentalnym wyzwaniem jest przebudowanie modelu gospodarczego tak, żeby służył on całemu społeczeństwu. SOR zmierza do zmiany struktury gospodarki na rzecz uczynienia jej bardziej innowacyjną, efektywnie wykorzystującą zasoby kapitału rzeczowego i ludzkiego. Zwiększa odpowiedzialności instytucji państwa za kształtowanie procesów gospodarczych, społecznych i terytorialnych.

Głównym celem SOR jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W SOR wyszczególniono także cele szczegółowe:

1. Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną.
2. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony.
3. Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.

Ponadto określono obszary wpływające na osiągnięcie celów:

1. Kapitał ludzki i społeczny.
2. Cyfryzacja.
3. Transport.
4. Energia.
5. Środowisko.
6. Bezpieczeństwo Narodowe.

Wśród projektów strategicznych kierunku interwencji „Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe” celu szczegółowego SOR „Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu” w obszarze E- państwo znajduje się „Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej”. Zwraca się w nim uwagę na kontynuację procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków) w tym do celów ponownego wykorzystania, a digitalizacja rozumiana jest jako nowoczesna forma konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

Kierunek interwencji „Wzmacnianie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej” w obszarze Kapitał ludzki i społeczny SOR przewiduje w działaniach do 2030 r. ochronę i promocję dziedzictwa narodowego dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia

str. 16

tożsamości i wspólnoty poprzez inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

W SOR zwraca się uwagę, że inwestycje w kulturę wpływają zarówno na rozwój ekonomiczny i wzrost konkurencyjności jak i na wzmacnianie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną - kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność. Stąd przewiduje się między innymi wspieranie projektów animacyjno-edukacyjnych realizowanych przez archiwa państwowe, w ramach, których wzmacniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów.

2.3. STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2030 (SRKS)

Głównym celem „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030” [SRKS 2030] przyjętej Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. SRKS 2030 odnosi się do Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), do jednego z jej obszarów, a mianowicie „Kapitał ludzki i społeczny”.

W SRKS 2030 przyjęto, że digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie zbiorów dziedzictwa kulturowego za pomocą Internetu należą do najważniejszych przedsięwzięć prowadzących do rozwoju kultury cyfrowej w Polsce. Szczególnie istotne dla tej koncepcji będzie podnoszenie kompetencji cyfrowych kadr instytucji kultury i archiwów, unowocześnianie usług wraz z wzmacnianiem ich zaplecza technologicznego oraz upowszechnianie rozwiązań cyfrowych wśród instytucji kultury zlokalizowanych poza obszarem działalności ośrodków wiodących.

SRKS 2030 kładzie nacisk na promowanie nowych technologii takich, jak sztuczna inteligencja lub automatyzacja - możliwych do wykorzystania w sztuce i branżach kreatywnych. Podkreślana jest także potrzeba archiwizacji wybranej grupy stron internetowych jako rzetelnego źródła wiedzy i referencji.

Ponadto jako kluczową określono rolę archiwów państwowych w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną i przetwarzania informacji o potencjalnej wartości historycznej, co wynika z wykorzystywania systemów teleinformatycznych do świadczenia usług drogą elektroniczną w administracji publicznej.

Cel główny SRKS 2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS 2030 wyróżniono między innym priorytety:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
2. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W SRKS 2030 przyjmuje się, że jednym z priorytetowych działań w obszarze kapitału społecznego będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. Potencjał ich ma zostać wykorzystany do stymulowania rozwoju ośrodków miejskich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej.

SRKS 2030 przypisuje istotne znaczenie obiektom zabytkowym o charakterze sakralnym, które stanowią najcenniejszą grupę zabytków architektury i budownictwa. Zakłada także realizację projektu pn. Rozwój Turystyki Kulturowej, który obejmie działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii. Skutkiem projektu powinno być także zwiększenie ruchu turystycznego w obszarach poddanych interwencji. Niemniej nie zakłada się, że wśród potencjalnych beneficjentów będzie województwo wielkopolskie.

Celem innego projektu pn. „Krajobraz mojego miasta” będzie natomiast zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm, instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej.

Projekt pn. Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego, uwzględniających digitalizację, przechowywanie, udostępnianie, a także ponowne wykorzystanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych i archiwalnych, do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, naukowych oraz komercyjnych. Ponadto projekt obejmuje rozwijanie kompetencji cyfrowych oraz wiedzy dotyczącej najlepszych praktyk w Polsce i w Europie. W ramach projektu przeprowadzone zostaną również analizy służące wypracowaniu narzędzi pozwalających m.in. na inwentaryzację zasobów cyfrowych w Polsce oraz archiwizację zasobów internetowych.

2.4. STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO 2030 (SRKL)

Celem głównym Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego jest wzrost kapitału ludzkiego i spójności społecznej w Polsce. Odpowiada to celowi szczegółowemu II SOR: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, przede wszystkim w obszarze „Spójność społeczna”. Cel nawiązuje także do zagadnień wymienionych w ramach obszaru horyzontalnego SOR „Kapitał ludzki i społeczny”. SRKL2030 wskazuje, że niezbędnym elementem realizacji strategii będzie wdrożenie najnowszych technologii informacyjnych umożliwiających udostępnianie usług społecznych drogą elektroniczną, jak również cyfryzacja procesów połączona z podnoszeniem kompetencji cyfrowych społeczeństwa. Przyczyni się to do ułatwienia dostępu obywateli do wielu świadczeń z zakresu polityki socjalnej, rodzinnej i zdrowotnej. Jednocześnie podkreślono, że możliwość szerszego zastosowania nowoczesnych rozwiązań jest uwarunkowana poziomem świadomości istnienia usług cyfrowych oraz korzyści płynących z ich wykorzystania. Krajowy

program realizuje cel szczegółowy SRKL dotyczący podniesienia poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli, w tym cyfrowych.²

2.5. INNE PROGRAMY STRATEGICZNE:

- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030 (szrwirir).
- Polityka ekologiczna państwa 2030 (pep2030).
- Strategia produktywności 2030 (sp2030).
- Strategia na rzecz europejskiego dziedzictwa kulturowego na XXI wiek.
- Dokumenty strategiczne pośrednio intensyfikujące procesy modernizacyjne zabytków w Polsce. Europejski Zielony Ład.
- Długoterminowa strategia renowacji budynków. Wspieranie renowacji krajowego zasobu Budowlanego.
- Plan strategiczny dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023-2027 (ps wpr 2023-2027).
- Inicjatywa nowy europejski bauhaus (neb).

2.6. KRAJOWY PROGRAMU OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026 został uchwalony przez Radę Ministrów uchwałą nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r. Ma on na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz. 840).

Program 2023-2026 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Program uwzględnia ewaluację wcześniejszego dokumentu strategicznego pn. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”.

W Krajowym programie 2023–2026 dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
2. stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
3. komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Celem głównym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026” jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Przesunięcie dotychczasowych priorytetów nastąpiło w wyniku analizy bieżących problemów dotyczących ochrony zabytków i priorytetów państwa w zakresie dziedzictwa. Wykazały konieczność podjęcia tematów, które w sposób szczególny wpływają na stabilność i efektywność systemu ochrony

² <https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-ludzkiego-2030-srkl2030>

zabytków. Dynamiczne zmiany w podejściu do celów strategicznych kraju oraz zagrożenia uaktywnione na przestrzeni ostatnich lat ujawniły występującą na wielu płaszczyznach presję, o niespotykanej wcześniej skali. Zagrożenia antropogeniczne, wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych i adaptacyjnych, pociągnęły za sobą konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych. Jednocześnie pandemia COVID-19 trwająca od 2020 r. wymusiła cyfryzację procesów budowlanych i przeniesienie baz dokumentacyjnych wielu instytucji do Internetu. Wyzwaniem ogólnoswiatowym stało się także przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, będące bezpośrednim zagrożeniem trwałości zabytków, ale także przekształcającym pośrednio oryginalne struktury zabytkowe w ramach wprowadzanych systemowo nowoczesnych materiałów i technologii. Zniszczenia dziedzictwa w wyniku działań wojennych prowadzonych na terenie Ukrainy wskazały również zagrożenie uznania zabytków za cele działań zbrojnych, które dotychczas wskazywano jako mało realne.

Kumulacja już występujących lub potencjalnych zagrożeń wskazała za cel główny Krajowego programu poszukiwanie nowych lub wzmacnianie istniejących narzędzi i metod przeciwdziałania degradacji dziedzictwa.

Cel główny został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych:

- **Cel szczegółowy 1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości**
 - Kierunek działań 1.1. Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju:
 1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.
 2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.
 3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym /górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.
 4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.
 - Kierunek działań 1.2 Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości:
 1. Model i system wartościowania zabytków.
 2. Plany zarządzania dla pomników historii.
 3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
 4. System bezpieczeństwa zabytków.
 5. Projektowanie konserwatorskie.
 - Kierunek działań 1.3 Realizacja międzynarodowych zobowiązań:
 1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.

2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001.
 3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.
 4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.
- **Cel szczegółowy 2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków**
- Kierunek działań 2.1 Cyfryzacja procesów administracyjnych:
 1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
 2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
 - Kierunek działań 2.2 Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków:
 1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+. ³
 2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
 3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
 4. Rozwój portalu Zabytek.pl.
 - Kierunek działań 2.3 Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami:
 1. Premia zabytkowa.
 2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.
- **Cel szczegółowy 3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)**
- Kierunek działań 3.1 Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych:
 1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
 2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
 3. Twój dom – dialog z tradycją.
 4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”.
 5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich.
 6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.
 7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

³ AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski; realizowana od 1978 r. ewidencja stanowisk archeologicznych obejmująca obszar całego kraju. Ewidencja stanowisk archeologicznych (AZP) jest podstawą do działań organów ochrony zabytków w sferze ochrony dziedzictwa archeologicznego. Program AZP jest unikalnym (w skali Europy) programem ewidencjonowania stanowisk archeologicznych.

- Kierunek działań 3.2 Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:
 1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
 2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
 3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.
 4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
 5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
 6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
 7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w Krajowym programie 2023-2026 opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- realizacja międzynarodowych zobowiązań,
- cyfryzacja procesów administracyjnych,
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków,
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych,
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Dla realizacji zadań Programu 2023 - 2026 przygotowano plan finansowy z budżetem podzielonym na środki bieżące i majątkowe, określono sposób zarządzania, wskaźniki oraz cele ewaluacji.

3. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

3.1. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO ROKU 2030 (SRWW)

Podstawę prawną opracowania Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku stanowią:

- Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.
- Ustawa z 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
- Uchwała nr III/31/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 28 stycznia 2019 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030.

Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2030 przygotowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, pod nadzorem Marszałka Województwa Wielkopolskiego przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. Określa paradygmat rozwoju Wielkopolski w oparciu o kluczowe wyzwania dla regionu:

- Wzrost konkurencyjności, produktywności i innowacyjności gospodarki.
- Rozwijanie i efektywne wykorzystanie kapitału ludzkiego.
- Przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych.
- Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego.
- Poprawa warunków życia z poszanowaniem środowiska przyrodniczego.
- Przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu.
- Przeciwdziałanie i zmniejszenie nierówności terytorialnych.
- Zwiększenie efektywności zarządzania regionem.

Strategia Wielkopolska 2030 jest elementem systemu programowania przygotowywanego na różnych poziomach. Jej treść uwzględnia ustalenia dokumentów wyższego rzędu, w szczególności zapisy projektów dokumentów wspólnotowych dotyczących polityki spójności po 2020 roku, strategii krajowych jak Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR), Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR) oraz Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK)

Biorąc pod uwagę wyzwania Samorząd Województwa przyjął wizję rozwoju województwa wielkopolskiego w perspektywie do roku 2030, w której Wielkopolska w 2030 roku to między innymi region szanujący uniwersalne wartości Europy, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa. Misją Samorządu Województwa jest umacnianie pozycji Wielkopolski, rozwijanie jej potencjału społecznego i gospodarczego, podnoszenie poziomu życia mieszkańców

oraz dbanie o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu. Wizja rozwoju stanowi cel generalny. Wyróżniono jednocześnie cztery cele strategiczne:

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców.
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski.
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem.

W obrębie każdego celu strategicznego określono cele operacyjne i kierunki interwencji. Ponadto cele rozwojowe uzupełnione zostały pakietami działań.

Najważniejsze znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma cel strategiczny „Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu, a w jego obrębie:

- Kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych.
- Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury.
- Rozwój przemysłu czasu wolnego.

Materialne i niematerialne zasoby regionu mają stanowić podstawę przeciwdziałania negatywnym skutkom procesów demograficznych, dezintegracji społecznej, utracie regionalnej tożsamości i nierównościom terytorialnym oraz wpływać na rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego. Oznacza to przede wszystkim wykorzystanie takich potencjałów regionu jak kultura pracy organicznej i samoorganizacji, baza dziedzictwa kulturowego, społecznego i przyrodniczego do tworzenia warunków do życia, pracy i wypoczynku dla wszystkich mieszkańców Wielkopolski. Kultura jest jednym z obszarów wpływających na budowanie kapitału społecznego. Zabytki nieruchome, muzea, teatry, instytucje muzyczne w Wielkopolsce stanowią 1/10 obiektów tego typu w kraju. Pod względem liczby galerii i salonów sztuki województwo zajmuje 7. miejsce w kraju. Wiele obiektów na terenie Wielkopolski zostało uznanych za najciekawsze obiekty krajoznawcze według Kanonu Krajoznawczego Polski. Pomimo występowania licznych instytucji kulturotwórczych w regionie, pod względem liczby odwiedzających te instytucje województwo zajmuje niewspółmiernie niższą pozycję, co sprawia postawienie tych zagadnień jako jedno z najważniejszych priorytetów.

Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.:

- **Rozwój wielkopolskich instytucji kultury.**
Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek.
- **Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce.**

Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

3.2. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO 2020+

Podstawę prawną sporządzenia Planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ stanowi:

1. art. 14 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 486), zgodnie z którym samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w szczególności w zakresie zagospodarowania przestrzennego.
2. art. 38 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945), zgodnie z którym organy samorządu województwa sporządzają plan zagospodarowania przestrzennego województwa.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. przyjmując długookresowy horyzont czasowy do 2030 roku wynikający z Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030). KPZK 2030 przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Dokument określa cele i kierunki polityki zagospodarowania Polski, zawiera zasady i mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ na przestrzeń Polski.

Plan pełni następujące funkcje:

1. Koordynacyjną – integruje polityki przestrzenne szczebla krajowego i regionalnego oraz kierunki, działania i zadania wynikające ze strategii województwa, regionalnych programów sektorowych i zamierzeń inwestycyjnych poszczególnych podmiotów, a także wskazuje rozwiązania planistyczne dla realizacji strategicznych celów rozwojowych województwa.
2. Regulacyjną – określa kierunki zagospodarowania przestrzennego, zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych, a także rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, stanowiące warunek uzgodnienia dokumentów planistycznych szczebla lokalnego.
3. Kreacyjną – określa model rozwoju przestrzennego województwa i najważniejsze elementy docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.
4. Informacyjną – zawiera kompleksowe informacje o uwarunkowaniach i kierunkach zagospodarowania przestrzeni województwa, zwracając szczególną uwagę na zjawiska i zdarzenia istotne dla regionalnego planowania przestrzennego, niezbędne do uwzględnienia na poziomie lokalnym.

5. Promocyjną – określa politykę przestrzenną wskazującą priorytety działań rozwojowych, w tym wspierających podejmowanie inicjatyw gospodarczych i społecznych.

Plan wyznacza cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz inwestycje o znaczeniu ponadlokalnym istotne dla zachowania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju całego regionu. Określone zostały w nim cele polityki przestrzennej w najważniejszych jej aspektach – kształtowania spójnej przestrzeni osadniczej, ochrony walorów przyrodniczych, gospodarowania zasobami środowiska przyrodniczego, ochrony potencjału kulturalnego i krajobrazu oraz rozwoju turystyki i rekreacji, rozwoju rolnictwa, poprawy dostępności komunikacyjnej, rozwoju infrastruktury technicznej, zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałania zagrożeniom.

Generalnym celem Planu jest efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju. Ochronę potencjału kulturowego, zgodnie z założeniami generalnymi, powiązano z rozwojem turystyki i rekreacji traktując charakterystyczne zasoby kulturowe i krajobrazowe jako istotne elementy dla rozwoju oraz ważne czynniki kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców Wielkopolski.

W zakresie środowiska kulturowego priorytetem polityki przestrzennej jest oparcie o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu oraz ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem jest zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo, zarówno pojedynczych obiektów jak i układów przestrzennych miast i wsi oraz pozostałych obszarów cennych kulturowo.

Najważniejsze dla ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem województwa kierunki zagospodarowania przestrzennego dotyczą:

I. Wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej

W Programie zaplanowano działania ukierunkowane na osiągnięcie optymalnego stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu poprzez ochronę istniejących zasobów oraz kreowaniu nowych jakości w chronionych przestrzeniach.

Na obszarze województwa wielkopolskiego wskazano na następujące obiekty zabytkowe oraz obszary o najwyższych walorach środowiska kulturowego, wymagające zachowania i wzmocnienia działań ochronnych:

1. Obiekty lub zespoły obiektów wraz z ich historycznym otoczeniem:
 - a. istniejące i planowane pomniki historii (jest ich 13, planowane jest utworzenie kolejnych 14),
 - b. obiekty znajdujące się na przebiegu Szlaku Piastowskiego: w Poznaniu, Lubiniu, Pobiedziskach, na Ostrowie Lednickim, w Gnieźnie, Trzemesznie, Wągrowcu, Łeknie, Grzybowie, Gieczu, Łądzie nad Wartą, w Koninie i Kaliszu,

- c. pomnik Zagłady – Muzeum Martyrologiczne – Obóz w Chełmnie nad Nerem,
 - d. zabytki archeologiczne:
 - stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej,
 - inne stanowiska archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków,
 - e. charakterystyczne dla regionu obiekty:
 - założenia rezydencjonalne wraz z parkami,
 - założenia folwarczne,
 - obiekty sakralne – kościoły katolickie i poewangelickie, synagogi,
 - cmentarze,
 - obiekty obronne,
 - obiekty techniczne (przemysłowe, dworcowe, gospodarcze, stopnie wodne, młyny wodne, zabytkowe wiatraki),
 - obiekty użyteczności publicznej,
 - dobra kultury współczesnej,
 - miejsca pamięci narodowej, w tym w szczególności pomniki, cmentarze, obozy jenieckie, miejsca bitew historycznych wraz z ich otoczeniem,
 - obiekty związane z kulturą religijną w tym miejsca kultu i sanktuaria.
2. Historyczne układy przestrzenne miast i wsi oraz inne założenia kompozycyjne wraz z nawarstwieniami kulturowymi.
3. Obszary o wysokich wartościach kulturowych i krajobrazowych:
- a. Park Kulturowy Stare Miasto w Poznaniu.
 - b. Mickiewiczowski Park Kulturowy.
 - c. Obszary o wysokich wartościach kulturowych i historycznych, na których proponuje się wyznaczenie parków kulturowych PK lub archeologicznych parków kulturowych APK.
 - d. Obszary o wysokich wartościach kulturowych i historycznych proponowanych do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
 - e. Obszar o wysokich wartościach historyczno-symbolicznych związanych z kształtowaniem kultury i wspólnoty europejskiej proponowanych do przyznania Znak Dziedzictwa Europejskiego – Wzgórze Lecha w Gnieźnie.
 - f. Obszary o najatrakcyjniejszym krajobrazie:
 - otwartym: Dolina Noteci wraz z elementami osadnictwa olęderskiego i fryderycjańskiego, Dolina Warty – odcinek koniński i śremski wraz z Rogalińskim Parkiem Krajobrazowym, Puszcza Zielonka, Pojezierze Krzywińskie, Pojezierze Sławskie, Pojezierze Gnieźnieńskie w rejonie Powidza,
 - obszar historycznych zadrzewień śródpolnych w Parku Krajobrazowym im. Dezyderego Chłapowskiego,

- obszar Niziny Nowotomyskiej wraz z elementami osadnictwa olęderskiego,
 - obszary o krajobrazie leśnym, łąkowym i obszary dolin rzecznych.
4. Obszary o zachowanych wartościach kultury ludowej grup regionalnych – Bambrów, Biskupian, Chazów, Pałuczan, Szamotulan, Tośtoków, regionu Krajny i Pałuk – w tym w szczególności charakterystyczne cechy zabudowy – rozplanowanie zagród, detale architektoniczne, podziały gruntu oraz wartości niematerialne – obrzędy, gwara, stroje, muzyka i folklor.
 5. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego proponowane do ujęcia na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Ważnym aspektem działań kształtujących i wzmacniających tożsamość narodową i regionalną będzie także rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej oraz podnoszenie jakości usług kultury. Do realizacji powyższych kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej określono następujące działania:

- Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez:
 - a. wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
 - b. realizację jednolitego oznakowania Szlaku Piastowskiego,
 - c. urządzenie parkingów, miejsc noclegowych i gastronomicznych z adaptacją obiektów zabytkowych dla tych funkcji,
 - d. wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego.
- Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez:
 - a. ochronę obiektów cennych kulturowo,
 - b. ochronę przestrzeni miast i wsi,
 - c. ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:
 - tworzenie parków kulturowych,
 - wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO,
 - rozwój działalności kulturalnej, promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych.
- Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu.
- Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez:
 - a. rozwój działalności kulturalnej w miejscowościach o wysokich wartościach dziedzictwa kulturowego i wysokim znaczeniu instytucji kultury, spełniających funkcję kulturalnych centrów Wielkopolski,
 - b. poprawę dostępności do usług kultury,
 - c. podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym rozwijanie współpracy międzynarodowej, krajowej i regionalnej,

wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej Wielkopolski i Polski,

- d. wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
- organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym lub gwarą.

II. Rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji.

Polityka przestrzenna w zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji zaplanowana została pod kątem wzmocnienia ich roli w gospodarce regionu, poprzez wskazanie obszarów o największych predyspozycjach dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki oraz określenie działań zmierzających do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i organizacji obsługi ruchu turystycznego. Wskazane zostały następujące obszary wizerunkowe dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki o znaczeniu ponadregionalnym obejmujące dziedzictwo kulturowe:

1. Szlak Piastowski – stanowiący strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski, związane z początkami państwa polskiego: Poznań, Ostrów Lednicki, Dziekanowice, Imiołki, Lubiąż, Pobiedziska, Moraczewo, Gniezno, Łekno, Wągrowiec, Grzybowo, Giecz, Łąka nad Wartą, Konin i Kalisz.
2. Miasto Poznań – obszar historycznego zespołu miejskiego z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem i lewobrzeżnym Starym Miastem lokacyjnym, ze średniowiecznymi osadami podmiejskimi oraz założeniem urbanistyczno-architektonicznym Josefa Stübbena z początku XX w., a także zachowanymi pruskimi obiektami fortecznymi Twierdzy Poznań z centralnym fortem Winiary (obecnie Park Cytadela) wraz z instytucjami kulturalnymi.
3. Wielka Pętla Wielkopolska – obszar wzdłuż szlaku żeglugi śródlądowej Wielkiej Pętli Wielkopolskiej, prowadzący Wartą z Kostrzyna nad Odrą do Santoka, Notecią przez Czarnków i Nakło do przedmieść Bydgoszczy, Kanałem Górnonoteckim przez jezioro Gopło i Kanał Ślesiński do Konina, Wartą przez Poznań i Międzychód do Santoka, ze szczególnym uwzględnieniem części Wielkiej Pętli z Kruszwicy do portu w Koninie-Morzysławiu, zwanej Wodnymi Wrotami Wielkopolski.
4. Wielkopolski System Szlaków Rowerowych – obszary wzdłuż Piastowskiego Traktu Rowerowego, Szlaku Stu Jezior, Pierścienia Rowerowego Dookoła Poznania, Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej, Ziemiańskiego Szlaku Rowerowego, Nadwarciańskiego Szlaku Rowerowego, Bursztynowego Szlaku Rowerowego.

Ponadto, na obszarze województwa wielkopolskiego wskazane zostały obszary rozwoju turystyki kulturowej o najwyższym potencjale kulturowym dla rozwoju turystyki i rekreacji, które generują ruch turystyczny o znaczeniu regionalnym lub posiadają do tego wysokie predyspozycje:

1. Tereny, na których występują szlaki kulturowe o randze krajowej lub międzynarodowej oraz zabytki o znaczeniu krajowym (istniejący lub proponowany pomnik historii).
2. Tereny, na których występują obiekty związane z początkami państwa polskiego oraz przebiega szlak piastowski, proponowane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
3. Tereny, na których występuje obszar „Pradoliny Noteci” proponowany do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
4. Obszary rozwoju turystyki wypoczynkowej obejmujący tereny, na których występują obszary predysponowane do rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej.
5. Obszary rozwoju turystyki biznesowej, obejmujący miasto Poznań, posiadający wyspecjalizowaną infrastrukturę wystawienniczą, kongresową, w tym Międzynarodowe Targi Poznańskie, parki i centra naukowo-technologiczne, muzea i inne oraz miasta.

Do realizacji powyższych kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji określono następujące działania:

1. Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez:
 - a. efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
 - b. podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
 - c. poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
 - d. promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
 - e. rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej, kwalifikowanej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach,
 - f. poprawę atrakcyjności szlaków dziedzictwa i obiektów zabytkowych.

Zwiększenie znaczenia turystyki i rekreacji w województwie wielkopolskim wymaga podjęcia działań na rzecz poprawy obsługi ruchu turystycznego (także wielodniowego) poprzez rozbudowę infrastruktury turystycznej, poprawę dostępności do atrakcji turystycznych oraz utworzenie zintegrowanego regionalnego systemu centrów informacji turystycznej.

3.3. REGIONALNA STRATEGIA INNOWACJI DLA WIELKOPOLSKI 2030 (RIS 2030)

Celem proponowanej polityki innowacyjnej jest podniesienie poziomu i konkurencyjności Wielkopolski poprzez rozwój inteligentnych specjalizacji w dziedzinach gospodarki

i przedsiębiorczości. Strategia ta nie ma specjalistycznej oferty dla szerokich kontekstów kultury, opieki nad zabytkami i krajobrazem kulturowym jednak wyznaczyła szereg celów strategicznych, które mogą być zastosowane w instytucjach kultury związane ze zmianami klimatycznymi i zmniejszaniem uciążliwości gospodarki na środowisko oraz realizacją transformacji energetycznej. Dotyczą one także wyznaczonych w Projekcie opieki nad zabytkami na lata 2025 - 2028 celów szczegółowych, w tym zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Wielkopolsce w tym zastosowanie elementów zrównoważonego rozwoju regionu poprzez wprowadzenie technologii energooszczędnych (zero-emisyjność, elektro-mobilność, zielona energia, transformacja energetyczna, dekarbonizacja, gospodarka obiegu zamkniętego). Mając na uwadze zmiany w polityce energetycznej związane z dążeniem do neutralności klimatycznej, niedostateczną dywersyfikację, rosnący popyt na energię, niskie tempo postępów w zakresie efektywności energetycznej oraz wyzwania związane z rosnącym wykorzystywaniem alternatywnych źródeł energii, wielkopolska polityka innowacyjna wzmacniać musi w szczególności wdrażanie technologii nisko- i zeroemisyjnych w regionie wraz z budową kompetencji kadr w tym obszarze.

Wielkopolska polityka innowacyjna jest rozumiana jako zespół działań różnych podmiotów regionalnego systemu innowacji, które prowadzą do podniesienia konkurencyjności i innowacyjności regionu. Dokument ten stanowi zapis najważniejszych kierunków działań oraz proponowanego systemu ich wdrażania, monitorowania i finansowania.

3.4. RAPORT O STANIE WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO ZA 2023 ROK

Sporządzenie Raportu wynika z przepisów ustawy z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Raport obejmuje podsumowanie działalności Zarządu Województwa Wielkopolskiego za 2023 rok, w szczególności realizacji polityk, programów, strategii i uchwał Sejmiku Województwa. W Raporcie, m.in. opisane zostały zrealizowane przez departamenty i biura Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego oraz wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne podległe departamentom i Zarządowi Województwa w 2023 roku działania, a także ich efekty przyczyniające się do osiągania celów Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku (SRWW 2030). Działania powiązano z instrumentami programowymi, takimi jak regionalne strategie, plany i programy przyjęte przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego lub Zarząd Województwa Wielkopolskiego, uszczegóławiające cele rozwojowe SRWW 2030. Przedstawiono także ocenę działań i efektów oraz oszacowano środki finansowe przeznaczone na opisane działania.

Dokument jest rodzajem sprawozdania z realizacji podejmowanych działań w 2023 roku w ramach realizacji m.in. ww. dokumentów. Podejmowane działania to:

1. Wykorzystanie rezerwy celowej na dofinansowanie konserwacji muzealiów, będących na stanie muzeów, dla których organizatorem jest Samorząd Województwa Wielkopolskiego (SWW).
2. Konkurs na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze województwa wielkopolskiego.

3. Wsparcie prac konserwatorskich i inwestycyjnych w jednostkach kultury.
4. Budowa Muzeum Powstania Wielkopolskiego 1918-1919.
5. Realizacja programów kultury i promocja dziedzictwa kulturowego regionu.
6. Wsparcie ochrony i rozwoju kultury na obszarach wiejskich oraz promocja lokalnych produktów.
7. Powierzenie lub wsparcie zadań publicznych w zakresie kultury.
8. Organizacja obchodów i cyklicznych imprez kulturalnych.
9. Przyznawanie stypendiów i nagród Marszałka Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie kultury.

3.5. STRATEGIA ROZWOJU WIELKOPOLSKI WSCHODNIEJ 2040

Dnia 1 grudnia 2022 roku Zarząd Województwa Wielkopolskiego podjął Uchwałę Nr 5895/2022 w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Wielkopolski Wschodniej 2040. Wielkopolska Wschodnia, obejmująca pod względem przestrzennym powiaty: kolski, koniński, słupecki i turecki oraz Miasto Konin, jest jednym z kluczowych obszarów w regionie, który ze względu na swój indywidualny charakter i zachodzące zjawiska społeczne, gospodarcze i przestrzenne, wymaga odpowiednio planowanego i ukierunkowanego wsparcia, wykraczającego poza działania przewidziane dla całego obszaru województwa wielkopolskiego. Konieczność opracowania strategii rozwoju Wielkopolski Wschodniej została wskazana w Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku (przyjętej przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 roku) w ramach pakietu działań „Transformacja Wielkopolski Wschodniej” określonego w Celu strategicznym 4 Wzrost skuteczności Wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem. Podstawowym założeniem Strategii rozwoju Wielkopolski Wschodniej 2040 jest nowe spojrzenie na Wielkopolskę Wschodnią, koncentrujące się na identyfikacji nowych potencjałów rozwojowych, których wykorzystanie może być kluczowe dla przyszłego rozwoju tej części województwa. Zdefiniowanie strategicznych, z punktu widzenia społeczności subregionu, celów rozwoju powiązanych ze specyficznymi potrzebami i obszarami budowania trwałych przewag konkurencyjnych obszaru, jest ważnym elementem procesu kompleksowej i sprawiedliwej transformacji społeczno-gospodarczej. W obliczu narastających zmian klimatycznych i transformacji przemysłu wydobywczo-energetycznego, motywem przewodnim dokumentu jest kształtowanie misji pt. Nowa Tożsamość Wielkopolski Wschodniej „po węglu” w celu budowania silnych, pozytywnych relacji między mieszkańcami Wielkopolski Wschodniej, co przyczyni się do powstania partnerskiego i włączającego społeczeństwa, przekształcenie gospodarki subregionu w nowoczesną, innowacyjną i neutralną dla klimatu oraz przywrócenie i zachowanie walorów środowiskowych, co wpłynie na przekształcenie Wielkopolski Wschodniej w obszar przyjazny i atrakcyjny do zamieszkania. Tym samym przyjmuje się, że najważniejszym kapitałem terytorialnym obszaru Wielkopolski Wschodniej są jej mieszkańcy, gospodarka i przestrzeń, a zachodzące przeobrażenia społeczno-gospodarcze będą efektem procesu integracji wzmacniania więzi społecznych, potencjałów gospodarczych i walorów środowiskowych. Ten ważny dokument koncentruje się na głównych zagadnieniach wyrównania szans w stosunku do innych regionów wielkopolski, wydobycia nowych potencjałów zrównoważonego rozwoju. Z tego też powodu

dominującymi wyzwaniami, kluczowych dla rozwoju subregionu w perspektywie najbliższych, są zagadnienia społeczno - gospodarcze m. innymi:

- transformacja gospodarcza, w tym m.in.: zwiększenie poziomu dywersyfikacji gospodarki oraz udziału inteligentnych specjalizacji w strukturze gospodarczej Wielkopolski Wschodniej,
- zmiany technologiczne, w tym m.in.: efektywne wykorzystanie potencjału regionu dla transformacji energetycznej,
- transformacja społeczna, w tym m.in.: zmiana postrzegania subregionu przez mieszkańców i kształtowanie wizerunku Wielkopolski Wschodniej jako obszaru dużych szans rozwoju osobistego i realizacji indywidualnych aspiracji, zwiększenie aktywności mieszkańców na rzecz poprawy jakości życia,
- rozwój kapitału społecznego, w tym m.in.: zmniejszenie poziomu wykluczenia społecznego, zwiększenie aktywności społecznej mieszkańców, tworzenie warunków dla budowania tożsamości i wizerunku oraz kształtowania silnych więzi mieszkańców z subregionem i trwałych relacji społecznych,
- spójność gospodarcza, społeczna i przestrzenna, w tym m.in.: zmniejszenie różnic rozwojowych pod względem gospodarczym i społecznym.

Zaznaczyć należy, że w tej niezwykle ważnej dla całej Wielkopolski strategii stosunkowo mało miejsca poświęcono zagadnieniom szeroko pojętej kultury, opieki nad zabytkami w regionie i priorytetach sprawowania nad tymi zagadnieniami nadzoru.

3.6. AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Opracowanie: Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego w Poznaniu 2023 r.

Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Służy także identyfikacji, charakterystyce i ocenie wszystkich krajobrazów występujących w Polsce i jest jednocześnie nowym narzędziem diagnostycznym pozwalającym uzyskać wiedzę o walorach krajobrazowych poszczególnych województw w ich granicach administracyjnych. Audyt krajobrazowy jako dokument uchwalany przez sejmik województwa stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego. Ustalenia audytu krajobrazowego wzmacniają także ochronę krajobrazu na obszarach objętych ochroną prawną w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu oraz stanowią podstawę o prowadzenia polityki krajobrazowej w województwie.

Sposób opracowania audytu krajobrazowego został uregulowany w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych, w oparciu m. in. o opracowanie przygotowane na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, stanowiące jednocześnie element wdrażania Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Do połowy 2024 r. zostały uchwalone 3 audyty krajobrazowe: dla województwa kujawsko-pomorskiego, województwa wielkopolskiego i dla województwa mazowieckiego. Audyt krajobrazowy

województwa wielkopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku. Przeprowadzenie audytu krajobrazowego jest obowiązkowe przynajmniej raz na 20 lat. Opracowanie jest obligatoryjne dla każdego województwa w celu identyfikacji, charakteryzacji, waloryzacji oraz wskazania sposobów kształtowania i ochrony krajobrazu (w tym kulturowego). W ramach audytu powinny też zostać wyznaczone tzw. krajobrazy priorytetowe, czyli obszary szczególnie cenne dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe. Wskazania co do kształtowania i ochrony tych krajobrazów są uwzględniane w aktach planowania przestrzennego szczebla gminnego oraz w planach zagospodarowania przestrzennego województw. W wyniku opracowania audytu mogą także zostać wychwycone: nie będące zabytkami obiekty o ważnych wartościach estetycznych, emocjonalnych lub unikatowe, cenne dla jakości przestrzeni miejskiej; zagrożenia dla krajobrazów w postaci chaosu wizualnego, w tym reklamowego w przestrzeniach publicznych i w pasach dróg oraz mogą zostać sformułowane wskazania dla ustaleń uchwały krajobrazowej, z uwzględnieniem lokalnych form architektonicznych, w tym dla przestrzeni dostępnych publicznie.

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego obejmuje obszar województwa w jego obecnych granicach administracyjnych.

W audycie krajobrazowym określono w szczególności:

1. Krajobrazy występujące na obszarze danego województwa.
2. Lokalizację krajobrazów priorytetowych.
3. Lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:
 - a) parków kulturowych,
 - b) parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu,
 - c) obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach.
4. Zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.
5. Rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony.
6. Lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

3.7. POWIATOWE I GMINNE PROGRAMY OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WIELKOPOLSCE

Podstawą prawną opracowania powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2022 poz.840, ze zm.), z aktualizacją (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.)

Powiatowe i Gminne Programy Opieki nad Zabytkami, jako dokument o charakterze strategicznym stanowią podstawę dla określenia – w perspektywie czterech lat – zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu zachowanie lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu. Są to dokumenty polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych przedsięwzięć dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Realizacja założeń Programu przyczynia się do współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta, prowadzona dotychczas oraz rozwijana w kolejnych latach, przynosi wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Programy te mają na celu wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Główną ideą Programów jest wyznaczenie kierunków działań pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie poszczególnych powiatów i gmin Województwa Wielkopolskiego.

Powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu, co dwa lata, zarząd powiatu, wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza sprawozdanie, które przedstawia odpowiednio radzie powiatu lub radzie gminy. Głównym odbiorcą powiatowego czy gminnego programu jest społeczność lokalna – mieszkańcy powiatu lub gminy, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów oraz obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar powiatu lub gminy i przesądza o ich atrakcyjności. Przyjęty przez radę powiatu lub radę gminy w formie uchwały powiatowy/gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Większość Powiatów i Gmin nadal opiera swoje działania na podstawie Programów napisanych na lata 2019 -2024 i przygotowuje nową perspektywę działań na kolejne lata. Część administracji samorządowych posiada aktualne Projekty sporządzone na okresy 2022 -2025 np. dla Powiatu: Powiat Złotowski (2022 – 2025), Powiat Międzychodzki (2022 – 2025), Powiat Wągrowiecki (2023 – 2026), Powiat Chodzieski (2023 – 2026), Powiat Gnieźnieński (2023 – 2026), Powiat Nowotomyski (2022 – 2025), Powiat Koniński (2022 – 2025), Powiat Wrzesiński (2022 – 2025), Powiat Turecki (2022 – 2025), Powiat Kolski (2023 – 2026), Powiat Pleszewski (2023 – 2026), Powiat Ostrzeszowski (2022 – 2025). Powiat Krotoszyński (2024 – 2027), Powiat Rawicki (2022 – 2025), Powiat Grodziski (2022 – 2025). Natomiast dwa powiaty przygotowały nowe projekty: Powiat Obornicki (2024 – 2028) oraz Powiat Pilski przygotował i zatwierdził Program Opieki nad zabytkami na lata 2025 – 2028.

W województwie wielkopolskim do końca 2024 r. 124 gminy zgłosiły swoje Programy Opieki nad Zabytkami realizując obowiązek zgodnie z ustawą. Warto zauważyć, że obowiązek ten

wykonywany jest sukcesywnie przez coraz większą liczbę gmin, choć nadal jest ok. 10% jednostek, które nigdy nie podjęły się tego zadania.

4. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

4.1. HISTORIA

Na obecny obraz przestrzeni Wielkopolski duży wpływ wywarło osadnictwo kształtujące się już w najstarszych okresach jego rozwoju od paleolitu schyłkowego do neolitu oraz w okresie brązu, którego ślady można odczytać w krajobrazie Wielkopolski do dziś. Na bazie prehistorycznych i wczesnośredniowiecznych osad nastąpił intensywny rozwój osadnictwa w kolejnych wiekach oraz ukształtowały się instytucjonalne i terytorialne podstawy państwa polskiego, których ślady odnaleźć można szczególnie w rejonie Poznania, Gniezna i Kalisza. W XIII wieku wprowadzone zostały normy przestrzenne i gospodarcze lokacji miast zwane prawem niemieckim, których efektem było wykształcenie specyficznych przestrzeni miejskich z centralnym placem na planie zbliżonym do kwadratu i prostopadle odchodzącymi od niego uliczkami. Na terenach miast lub w ich pobliżu wznoszono rezydencje książąt i biskupów, zakładano klasztory, a za czasów Kazimierza Wielkiego budowano również okazałe zamki. Na obraz przestrzeni miejskich wpływ mieli także przybysze, często uciekinierzy z innych państw europejskich, którzy zakładali swoje siedziby w pobliżu istniejących miast, czego obecnie śladem jest wiele miejscowości z dwoma, a nawet trzema rynkami. W tym czasie założono również szereg wsi, których charakterystyczne układy do dziś odnaleźć można w przestrzeni w postaci ulicówek czy łańcuchówek. W okresie tych około 300 lat ukształtował się charakterystyczny dla współczesnej Wielkopolski układ osadniczy. Kolejny okres intensywnych procesów osadniczych nastąpił około XVII i XVIII wieku, kiedy zmieniły się zasady prowadzenia polityki osadniczej, powstało wiele nowych miast, a także zaczęto zasiedlać nowe obszary i zwiększać areal upraw, pojawiły się nowe osady wiejskie, w tym lokowane na prawie olęderskim, zakładane przede wszystkim przez osadników przybyłych z zachodniej Europy. W przestrzeni regionu do dziś widoczne są także efekty prowadzenia odmiennej polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej okresu zaborów, zarówno na terenach miast i wsi oraz pól uprawnych. Istotnym okresem był wiek XIX i przypadający na ten czas rozwój wysokiej kultury rolnej kreującej charakterystyczną i rozpoznawalną współcześnie wielkopolską przestrzeń otwartą, której przemiany związane były również z uwłaszczeniem chłopów i nowym podziałem pól. W tym czasie nastąpił także intensywny rozwój przemysłu związanego z przetwórstwem rolnym. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przeprowadzone częściowe reformy rolne pozostawiły zachowaną do dziś charakterystyczną zabudowę wsi - zagrody tzw. „Poniatówki”. Tragiczny dla miast i wsi był okres drugiej wojny światowej, kiedy to zniszczono wiele historycznych budowli i całych założeń przestrzennych. Zainicjowana po II wojnie światowej polityka państwa dotycząca przestrzeni miejskiej i wiejskiej oraz obecne działania w tej dziedzinie zasadniczo zmieniły współczesny obraz krajobrazu województwa. Istotnym dziedzictwem kulturowym regionu są także miejsca historycznie związane z walkami narodowowyzwoleńczymi przede wszystkim w okresie zaborów, I i II wojny światowej, powstaniami narodowymi, szczególnie Powstaniem Wielkopolskim, oraz

wydarzeniami lat 50. XX wieku. Dziedzictwo kulturowe Wielkopolski nosi w sobie bogactwo wielu narodów zamieszkujących ją przez wieki, zarówno w postaci obiektów zabytkowych, jak i dziedzictwa niematerialnego. Ważnym elementem świadczącym o zróżnicowaniu kulturowym regionu są mniejszości narodowe i wyznaniowe (kultura żydowska, protestancka, prawosławna) oraz grupy etnograficzne, których wartości zachowały się przede wszystkim w postaci kultywowanych do dziś tradycji i obrzędów, szczególnie o charakterze ludowym i religijnym. Efektem wielowiekowej historii rozwoju osadniczego Wielkopolski są licznie zachowane zabytki w postaci dzieł architektury, reprezentujących wszystkie style, całych założeń przestrzennych miast i wsi, zabytków ruchomych, dóbr kultury współczesnej, a także dziedzictwa niematerialnego.

Wielkopolska jest jednym z bogatszych w zabytki regionem w Polsce. Na zasób ten składają się obiekty o różnym charakterze: układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytkowa zieleń, zespoły zabudowy, samodzielne obiekty budowlane o zróżnicowanej skali, formach i funkcjach, stanowiska archeologiczne czy różnorakie zabytki ruchome. Bogactwo występowania zabytków na danym terenie jest wynikiem m.in. różnic w powierzchni poszczególnych województw, jednak w większym stopniu z uwarunkowań historycznych i specyfiki danego regionu (struktury osadniczej, gęstości zaludnienia, powierzchni obszarów zurbanizowanych itd.) jak i też lokalnej polityki konserwatorskiej.

Zatem analizując zasób dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego nie sposób pominąć jego historii. W Wielkopolsce koncentrował się rozwój państwowości Polski od czasów Piastów, co miało wpływ na rozwój tego regionu, a co za tym idzie na jego bogactwo w zabytki. Po przyjęciu chrztu ok. 966 r. ziemie Wielkopolski zostały włączone w krąg kultury łacińskiej. Po zjeździe gnieźnieńskim nastąpił wzrost znaczenia tego regionu - Polska uzyskała pełną organizację kościelną z arcybiskupstwem w Gnieźnie, uniezależniając się od opieki kościelnej z Magdeburga. Rozpoczął się proces tworzenia scentralizowanego, monarchicznego państwa Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

W Poznaniu na Ostrowie Tumskim, pod kościołem Najświętszej Marii Panny odsłonięto palatium oraz najstarszą kaplicę chrześcijańską w Polsce, ufundowaną najprawdopodobniej przez księżną Dobrawę w 965 roku. Najlepiej zachowanym kompleksem architektonicznym z początków państwa polskiego są relikty znajdujące się na Ostrowie Lednickim. Osobne założenie pałacowe odkryto w Gieczu, gdzie budowę palatium przerwał najazd czeski w 1038 r. W północnej części grodu odkryto fragmenty jednego z najwcześniejszych w Wielkopolsce kościołów grodowych. W 2 połowie X w. powstały okazałe budowle z obrobionej granitowej kostki lub piaskowca: katedra św. Piotra w Poznaniu, następnie około 1000 r. katedra w Gnieźnie (świątynie te były kilkakrotnie przebudowywane). Gniezno zostało ośrodkiem kultu św. Wojciecha, pierwszego patrona Polski, którego ciało sprowadził Bolesław Chrobry. Dziś pomiędzy Poznaniem a Inowrocławiem oraz w rejonie Konina i Kalisza znajduje się największe skupisko kościołów romańskich w Wielkopolsce.

W XI w. zostali sprowadzeni do Lubinia benedyktyni, w XII w. organizowane były nowe ośrodki cystersów (Łekno, Łąd, Obra, Wieleń), cysterek (Ołoboku i Owińska), norbertanów oraz zakonów rycerskich (bożogrobcy w Gnieźnie, joannici w Poznaniu). Nastąpił rozwój szkolnictwa związanego ze szkołami przyklasztornymi lub katedralnymi w Lubiniu czy Gnieźnie. Pojawiły się

realizacje architektoniczne zgromadzeń kanonickich: św. Jerzego w Gnieźnie, opactwo kanoników regularnych (norbertanów) w Trzemesznie, w którym z pierwotnego wystroju zachowały się dwie romańskie kolumny o kapitelach kostkowych. Powstały pierwsze kościoły ceglane - poznański kościół św. Jana Jerozolimskiego, kościoły w Tulcach i Czerwonej Wsi.

W tym czasie istniała gęsta już sieć osadnicza a późniejsze miasta lokowane były zwykle na miejscu dotychczasowych osad. Wraz ze wzrostem liczby ludności w XIII w. zaczęto lokować pierwsze miasta na prawie magdeburskim. Z tego okresu zachowało się w Wielkopolsce 131 zespołów miejskich lokowanych w ten sposób, w tym Poznań.

Od XIII w. zaczęła formować się sztuka gotycka w Wielkopolsce. Powstawały świątynie budowane z cegły przede wszystkim w dużych miejscowościach – w Poznaniu: kościoły Bożego Ciała, św. Marcina, św. Wojciecha, kościoły w Kaliszu, Środzie Wlkp., Kościanie, Gostyniu, Koninie, Kole, Pyzdrach, Wrześni, Dolsku. W mniejszych ośrodkach kościoły murowane stawiane były rzadziej ze względu na koszt materiału (kościoły w Głuszynie, Czaczu, Pobiedziskach, Gryżynie, Sobótce, Cerekwicy). W miastach pojawiła się także murowana zabudowa mieszczańska, ratusze oraz mury obronne, poza nimi powstawały rezydencje królewskie, feudalne lub biskupie (Gosławice, Oporowo, Borysławice zamkowe). W XIV w. z inicjatywy Kazimierza Wielkiego został utworzony system budowli obronnych z charakterystycznym akcentem wieży obronnej (Ostrzeszów, Stawiszyn, Chocz, Konin, Koło, Pyzdry).

Równoległe z rozwojem architektury nastąpił rozkwit rzeźby gotyckiej. Przede wszystkim dekoracji architektonicznej (zworniki, wsporniki) czy rzeźbiarskich opracowań portali oraz rzeźby drewnianej. Malarstwo tego okresu reprezentują najczęściej bogato polichromowane ołtarze szafiaste, malarstwo tablicowe (późnogotycki tryptyk z Kobyłina fundacji biskupa Konarskiego z 1517 r., tzw. tryptyk z Mądrego fundacji Łukasza II Górki) lub malowidła ściennie kościołów i klasztorów (kościół św. Jana w Gnieźnie, Ostrzeszowie, Nowym Mieście nad Wartą, Łądzie, Pyzdrach).

W 1. poł. XVI w. na terenie Wielkopolski zaczęły pojawiać się formy renesansowe – na początku przede wszystkim jako budowle przybudowywane do wcześniejszych realizacji. W 1555 r. została zakończona przebudowa gotyckiego ratusza w Poznaniu przez Giovanniego Battistę Quadro z zastosowaniem charakterystycznych wzorców renesansowych. W tym czasie podstawowym typem rezydencji szlacheckiej był dwór, pierwotnie drewniany następnie murowany. Najczęściej spotykany był tzw. dwór wieżowy łączący funkcje mieszkalne, reprezentacyjne oraz obronne. Najznamienitszą realizacją był wzniesiony około 1560 r. dwór Rafała Leszczyńskiego w Gołuchowie.

Z początkiem XVI w. na obszar Wielkopolski napłynęły nowe idee religijne związane z reformacją. W 1548 r. przybyli bracia czescy, którzy zorganizowali silny ośrodek w Lesznie. Znacznie słabszy wpływ zyskał kalwinizm i arianizm (okolice Śmigła i Międzyrzecza). W kontrze do nich katolicka architektura sakralna zaczęła przybierać nowe, ekspresyjne formy z wykorzystaniem gry światła i cienia. Jednym z pierwszych barokowych realizacji Wielkopolsce jest kościół bernardynów w Sierakowie wzniesiony w latach 30. XVII w. przez Krzysztofa Bonadurę Starszego z fundacji Opalińskich. W okresie pełnego baroku wzniesione zostały kościoły w Poznaniu (kościół farny z zespołem pojezuickim, kościół bernardynów), w Głogówku

kościół filipinów, kościół cysterski w Łądzie, kościół św. Mikołaja w Lesznie. Nastąpił dalszy rozwój architektury świeckiej. Powstały znakomite rezydencje szlacheckie w Pępowie, Konarzewie, Ciężeniu i Czempiniu oraz budowle władz miejskich: ratusze w Lesznie, Rawiczu, Sulmierzycach i Zdunach. Z tego czasu pochodzi także układ urbanistyczny Rydzyny. Wraz z przybyciem fali uciekinierów protestanckich ze Śląska, Moraw, Czech i Saksonii miała miejsce kolejna fala lokacji miast (m.in. Swarzędz, Leszno, Rakoniewice).

W połowie XVIII w. Wielkopolska wysunęła się na czoło pod względem nowych realizacji architektonicznych, szczególnie po przybyciu z Rzymu Pompeo Ferrariego działającego głównie dla rodu Leszczyńskich (kaplica-mauzoleum i ratusz w Lesznie, przebudowa fary i zamku w Rydzynie, kopuła kościoła Filipinów w Gostyniu, przebudowa kościoła w Łądzie, kościół w Owińskach) oraz Karola Marcina Franza ze Śląska (kościół w Rydzynie, Zbąszyniu, Krotoszynie).

W końcu XVIII w. powstały pierwsze znamienite klasycystyczne realizacje. Przede wszystkim autorstwa Jana Christiana Kamsetzera, który wprowadził i spopularyzował nowy typ pałacu niewielkich rozmiarów np. w Siernikach, Czarniejewie, Siedlcach, Lewkowie, Mchach, Objezierzu, Rogalinie, Śmiełowie i innych obiektach. Zawadzki, przedstawiciel romantycznego nurtu klasycyzmu, wznosił pałace w Dobrzycy i Śmiełowie.

Kościół klasycystyczny reprezentowane są przez m.in. pierwszą murowaną świątynię ewangelicką na terenie Wielkopolski - poznański kościół pw. św. Krzyża z końca XVIII w. (obecnie rzymskokatolicki kościół pw. Wszystkich Świętych), kościoły w Babiaku i Turku. Wznoszone są obiekty użyteczności publicznej (ratusze w Koninie, Kole, Kłodawie, Dąbiu, Kościanie, Sarnowej), biblioteka Raczyńskich w Poznaniu czy dawny pałac arcybiskupi w Kaliszu.

W czasie rozbiorów Polski w miarę jednolita struktura gospodarcza i kulturalna Wielkopolski uległa podziałowi i została poddana dwóm diametralnie różnym oddziaływaniom kulturowym oraz gospodarczym. W początku XIX w. w architekturze popularne były nurty historyzujące. Antykizujący neoklasycyzm powszechny był w budowlach rezydencjonalnych wiejskich, miejskich oraz publicznych. Z kolei neogotyck stosowany był w architekturze kościelnej a także rezydencjonalnej jako wyraz zainteresowania średniowieczem i architekturą angielską. Zamek w Kórniku z 1845-1858 r. wzniesiony wg projektu Tytusa Działyńskiego przy współudziale Karola Fryderyka Schinkla nawiązuje do form gotyku angielskiego oraz architektury mauretańskiej. „Złota Kaplica” zbudowana w katedrze poznańskiej w tym samym okresie, wzorowana była na kościele San Vitale w Rawennie i kaplicy cesarskiej w Akwizgranie. Wzniesiono wiele znaczących rezydencji czerpiących ze stylów minionych epok - neoromańskich, neogotyckich, neorenesansowych czy neobarokowych (rezydencje w Gołuchowie, Rokosowie, Posadowie, Rozbitku, Wąsowie, Antoninie i wielu innych majątkach).

W zaborze rosyjskim obiekty użyteczności publicznej budowano w stylu klasycyzmu cesarstwa rosyjskiego - modernizowano elewacje ratuszy w Koninie, Kole, Kłodawie, Dąbiu, Przedeczcu. Po pożarze Kalisza w 1792 r., zgodnie z projektem Gilly'ego, odbyła się przebudowa miasta: poszerzono ulice, wytyczono place i promenady.

W XIX w. na terenie Wielkopolski nastąpił rozwój przemysłu związanego z przetwórstwem rolnym. Pojawił się nowy typ zabudowy folwarcznej złożonej z dużych murowanych budynków inwentarskich i magazynowych (płatkarnie, gorzelnie, młyny parowe, cukrownie itp.). W wyniku dynamicznego rozwoju przemysłu nastąpił wzrost liczby mieszkańców miast oraz rozwój budownictwa. Z tego okresu pochodzi większość zabudowy wielkopolskich miast.

W początkach XX w. pod wpływem środowiska berlińskiego w architekturze mieszkalnej Poznania popularna stała się secesja. Wprowadzano na elewacjach motywy roślinne łączone w skomplikowane układy, rezygnowano z symetrii (zabudowa ul. Roosevelta, dzielnic Jeżyce i Łazarz w Poznaniu).

W architekturze sakralnej XIX w. preferowany był styl neogotycki. Gwałtowny rozwój budownictwa kościelnego nastąpił po 1918 r. głównie za sprawą polskich architektów: Stefana Cybichowskiego (m.in. kościoły w Ryczywole, Jarocinie, Gołańczy, Strzałkowie, Poznaniu i Kiszewie), Rogera Sławskiego (Glesno, Siedlemin) i wielu innych. W tym okresie miała miejsce znacząca redukcja realizacji rezydencjonalnych (przed 1918 r. powstały m.in. pałace w Dłoni, Żurawieńcu, Węgierskich, rozbudowane lub przebudowane zostały w Żydowie k. Rokietnicy, Grabonogu, Grabowie Królewskim, Skoraczewie i Swadzimiu, Srebrnej Górze).

Znaczącym impulsem dla wielkopolskiej architektury była Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu z 1929 r., na którą zbudowano ponad 100 pawilonów, w nowoczesnych modernistycznych formach.

Sztandarowym przykładem wielkopolskiego modernizmu po II wojnie światowej jest dawny „Dom Handlowy „Okrągłak” w Poznaniu z 1954 r. projektu Marka Leykama. Z innych ciekawszych realizacji powstały w Poznaniu Domy Towarowe „Alfa”, Dom Weterana na Szelągu, hala widowiskowo-sportowa „Arena”, Collegium Novum czy zespół budynków Pomnika Tysiąclecia Państwa Polskiego w Gnieźnie złożony z horyzontalnie rozmieszczonych brył obłożonych trawertynem. Do dzieł polskiego modernizmu należy także Kościół pw. Miłosierdzia Bożego w Kaliszu oraz zespół zabudowy Konina w tym budynek dawnego Narodowego Banku Polskiego (ob. siedziba Biblioteki Miejskiej w Koninie), które wpisane zostały w ostatnich latach do rejestru zabytków. W budownictwie mieszkalnym latach 60. i 70. XX w. zrealizowanych zostało wiele osiedli mieszkaniowych w systemie wielkopłytowym, które w zamierzeniu miały nawiązywać do „Super jednostek le Corbusiera” (np. Osiedla: Rataje, Winogrady, Piątkowo, Kopernika w Poznaniu).

4.2. ZABYTKI NIERUCHOME

Analiza zestawienia zabytków nieruchomych na terenie województwa wielkopolskiego wykazała duże zróżnicowanie występowania pod względem terytorialnym. Największa ich liczba znajduje się w środkowej części obszaru województwa – na terenie uważanym za rdzeń Wielkopolski, a najmniejsza na jej obrzeżach. Jest to uwarunkowane, jak już zostało wspomniane, przede wszystkim historycznie. Największa gęstość zabytków nieruchomych dotyczy głównie miast na prawach powiatu, czyli Kalisza, Leszna i przede wszystkim Poznania. Najwięcej zabytków zlokalizowanych jest w powiecie poznańskim, kościańskim i gnieźnieńskim. Największy udział w strukturze rodzajowej zabytków nieruchomych według funkcji mają zabytki o charakterze mieszkalnym, a następnie sakralnym, zieleń oraz te o charakterze folwarcznym. Najrzadziej reprezentowanym typem zabytków nieruchomych w Wielkopolsce są zabytki obronne i zamki. Większość zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego pochodzi z XIX w. Trzeba jednak pamiętać, że jest to ogólna charakterystyka – w konkretnym regionie dane te mogą się różnić.

4.2.1. Wpis do rejestru zabytków

Wpis do rejestru zabytków jest szczególną formą ochrony prawnej obiektów zabytkowych, charakteryzującą się ustanowieniem pełnego nadzoru konserwatorskiego. Stosuje się ją do zabytków posiadających niekwestionowaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Działaniami administracyjnymi w zakresie wpisu obiektu do rejestru zabytków zajmuje się wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków został sporządzony na mocy przepisów rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami.⁴ W ten sposób przyjęto, że administracja państwowa bierze na siebie obowiązek opieki nad wyodrębnionym zbiorem zabytków przez system nakazów i zakazów regulujących wszelkie działania, jakie mogą być w tym zabytku prowadzone. Zgodnie z takim podejściem tylko obiekty wpisane do rejestru zabytków były definiowane jako zabytki.⁵ Kolejne akty prawne regulujące zasady ochrony zabytków w Polsce uznawały rejestr jako podstawowe narzędzie ochrony zabytków w Polsce, wprowadzając jedynie modyfikacje odnośnie do zasad jego prowadzenia.⁶ O wpisie do rejestru, a tym samym uznaniu obiektu za zabytek, decydowali wojewódzcy konserwatorzy zabytków, wydając stosowną decyzję administracyjną. W art. 3 u.o.z. zdefiniowano pojęcie „zabytek”, rozróżniając kategorie zabytku nieruchomego, ruchomego i archeologicznego. Zgodnie z przepisami art. 10 u.o.z. jedynym organem ochrony zabytków mającym kompetencje do dokonywania wpisów zabytków do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Wpisu zabytku do rejestru zabytków dokonuje się na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:⁷

⁴ Art. 4 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami.

⁵ Art. 1: „Zabytkiem [...] jest każdy przedmiot tak nieruchomy, jak ruchomy, charakterystyczny dla pewnej epoki, posiadający wartość artystyczną, kulturalną, historyczną, archeologiczną lub paleontologiczną, stwierdzoną orzeczeniem władzy państwowej, i zasługujący wskutek tego na zachowanie” (Ibidem).

⁶ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury oraz ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków

⁷ Sposób prowadzenia rejestru zabytków oraz wzory ksiąg rejestru określają przepisy rozporządzenia Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej

- księga A – zabytki nieruchome,
- księga B – zabytki ruchome,
- księga C – zabytki archeologiczne.

Rejestr zabytków dla województwa wielkopolskiego prowadzony jest przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Ogółem w województwie wielkopolskim wpisanych na dzień 4 października 2024 r. do rejestru zabytków w księdze rejestru A dla zabytków nieruchomych jest: 8004 obiekty. Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są to obiekty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków:⁸

- układy urbanistyczne - 132 wpisy,
- obiekty sakralne – 1196 wpisów,
- obiekty obronne – 78 wpisów,
- obiektu publiczne – 585 wpisów,
- dworu i pałace – 1055 wpisów,
- obiekty komunikacyjne – 74 wpisy,
- zieleń – 1067 wpisów,
- obiekty gospodarcze – 749 wpisów,
- obiekty mieszkalne – 1883 wpisy,
- obiekty przemysłowe – 409 wpisów,
- cmentarze – 360 wpisów,
- mała architektura – 29 wpisów,
- inne – 387 wpisów.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Z rejestru skreśla się również zabytek, który został wpisany do inwentarza muzeum – w przypadku zabytków nieruchomych najczęściej w przypadku relokacji do skansenu.

Najwięcej zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych jest w Poznaniu. Natomiast biorąc pod uwagę gęstość zabytków nieruchomych, czyli liczbę zabytków nieruchomych na 10 km², spośród wszystkich powiatów najwyższa gęstość dotyczy miast na prawach powiatów. Na pierwszym miejscu uplasowało się Leszno, a następnie Poznań, Kalisz i Konin, natomiast najniższa gęstość dotyczy następujących powiatów: czarnkowsko-

i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r. poz. 56)

⁸ Dane na dzień: 4 października 2024 [<https://dane.gov.pl/>]

trzcianeckiego, ostrzeszowskiego oraz złotowskiego, czyli położonych na północy i południu województwa wielkopolskiego.

4.2.2. Ogólna charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie województwa wielkopolskiego

Założenia przestrzenne

Założenia przestrzenne – układy urbanistyczne 132 wpisy

Założeniami przestrzennymi najczęściej wpisywanymi do rejestru zabytków nieruchomych są układy urbanistyczne, zdecydowanie rzadziej układy ruralistyczne, place, ulice czy krajobrazy kulturowe.

Na terenie Wielkopolski w przeważającej mierze wpisy do rejestru zabytków chronią układy urbanistyczne powstałe w średniowieczu - usytuowane w centrum regionu gdy działalność lokacyjna była w tej części intensywna. Pierwsze założenia przestrzenne na tym terenie zachowały się w formie reliktów większych ośrodków grodowych (Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo). Z XIII w. i XIV w. pochodzi najwięcej założeń urbanistycznych o podobnym układzie przestrzennym - lokowanych na prawie magdeburskim lub jego zmodyfikowanej wersji - prawie średzkim. Charakteryzują się one zbliżonymi do kwadratu placami handlowymi oraz szachownicowym przebiegiem ulic z wyznaczonymi kwartałami ze zwartą zabudową mieszkalną. Bogatsze ośrodki miejskie chronione były murami obronnymi. Szczególne znaczenie na terenie Wielkopolski miał Poznań, którego wzrost nastąpił na przełomie XV i XVI w. (historyczny zespół miasta uznany został za Pomnik Historii).

Kolejna wielka fala zakładania nowych miast miała miejsce w początku XVII w. Związana była z migracją protestantów z krajów sąsiadujących z Polską (Czechy, Saksonia). Stałym elementem zabudowy był rynek z ratuszem usytuowanym centralnie lub w jednej z pierzei rynkowych oraz kościoł. Wybitną realizacją jest założenie rezydencjonalno-urbanistyczne Rydzyny, uznane za Pomnik Historii.

Po zaborach, na przełomie XVIII i XIX w. na terenach zaboru pruskiego miała miejsce standaryzacja założeń przestrzennych. Likwidowano drewnianą ciasną zabudowę stwarzającą nieustanne zagrożenie pożarowe i epidemiologiczne, zastępując ją nowoczesną tkanką miejską złożoną z murowanej wielorodzinnej zabudowy mieszkalnej – kamienic, obiektów użyteczności publicznej, infrastruktury komunalnej, kolejowej i drogowej. Rozwój architektury użyteczności publicznej nastąpił przede wszystkim w końcu XIX w. - w wielu przypadkach powstawały budynki z czerwonej cegły o nieotynkowanych elewacjach.

Województwo wielkopolskie charakteryzuje się gęstą siecią zachowanych układów urbanistycznych. Procentowy udział układów obszarowych w stosunku do ogólnej liczby w kraju (około 14% w skali kraju) należy do najwyższych i odzwierciedla specyfikę regionu. Wielkopolska od XVI w. miała bowiem najgęstszą sieć osiedli miejskich na terenie Rzeczypospolitej.

Architektura sakralna – 1196 wpisów

Architektura sakralna reprezentowana jest przede wszystkim przez kościoły i klasztory katolickie, będące przykładami wszystkich epok historycznych i stylów artystycznych. Mniej liczną grupę stanowią świątynie protestanckie, prawosławne oraz zachowane synagogi. Ponadto do tego typu architektury zalicza się dzwonnice, kaplice, kaplice cmentarne, kostnice, kapliczki.

Najcenniejszymi obiektami tego typu w Wielkopolsce i zarazem w Polsce są: katedra pw. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha w Gnieźnie, zespół klasztorny Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri w Gostyniu-Głogówku, zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą oraz zespół opactwa benedyktynów w Lubiniu - zostały one wpisane na listę Pomników Historii.

Większość zabytkowych kościołów katolickich jest w dobrym stanie. Zwykle są to kościoły parafialne znajdujące się pod opieką wiernych, poddawane są bieżącym pracom remontowym i konserwatorskim. Kościoły ewangelickie w dużej części zostały przekształcone w katolickie, rzadziej stanowią własność prywatną lub lokalnych samorządów. Zmiana przeznaczenia świątyń na cele świeckie rodzi problemy związane z właściwą adaptacją wnętrza i poszanowaniem pierwotnej funkcji. Zdarza się, że ich stan zachowania jest niezadowalający.

Charakterystycznymi dominantami w krajobrazie wsi wielkopolskiej są kościoły drewniane. Początkowo tego typu świątynie były bardzo popularne ze względu na tani i ogólnodostępny materiał. Wznoszono je w konstrukcji zrębowej, rzadziej sumikowo-łątkowej (Stara Wiśniewka, Węglewo). Często spotykana była konstrukcja szkieletowa (słupowo-ramowa), z wolną przestrzenią pomiędzy mieciami i zastrzałami wypełnianą drewnem, gliną z sieczką lub cegłami. W kościołach szachulcowych drewnianą konstrukcję nośną kontrastowano z jasną kolorystyką wypełnień (Jaktorowo, Uzarzewo, Dąbcza). Typowe dla terenu Wielkopolski są kościoły drewniane z XVII i XVIII w., o konstrukcji zdwojonej - tzn. konstrukcji zrębowej wzmocnionej od zewnątrz konstrukcją szkieletową, na której spoczywa ciężar dachu (Oborniki kościół pw. św. Krzyża, Błociszewo). W świetle ostatnich badań okazało się, że na terenie Wielkopolski znajdują się najstarsze kościoły drewniane w Polsce – kościół pw. Św. Andrzeja Apostoła w Golinie (1334 -1335) oraz kościół pw. św. Michała Archaniola w Domachowie (1369). Na terenie Wielkopolski znajduje się około 280 kościołów drewnianych, z czego wpisanych do rejestru zabytków zostało 224, w tym 46 wzniesionych w konstrukcji szkieletowej. Pomimo istnienia diaspory żydowskiej na ziemiach Wielkopolski od XIII w., do czasów współczesnych przetrwało jedynie około 38 synagog, z których 13 znajduje się w rejestrze zabytków (Buk, Bojanowo, Dąbie, Jaraczewo, Kępno, Konin, Leszno, Mosina, Ostrów Wielkopolski, Sieraków, Sompolno, Wyrzysk, Ziemiecin). Za zabytek uznana w 1932 r. została także XVIII- wieczna drewniana synagoga w Kórniku, jednak została zniszczona przez hitlerowców podczas II wojny światowej, tak jak większość bożnic Wielkopolski. W okresie II wojny światowej oraz w czasach powojennych niektóre budowle zaadaptowano na inne cele np. mieszkalne, magazynowe, sportowe (Poznań, Jarocin) doprowadzając do przekształcenia pierwotnego układu przestrzennego oraz zniszczenia charakterystycznej dekoracji architektonicznej (np.: neoromańskiej, mauretańskiej). W niektórych utworzono muzea, ośrodki kultury lub biblioteki (Konin, Mosina, Jaraczewo, Ostrów Wielkopolski, Bojanowo, Sompolno, Leszno).

Architektura obronna

Architektura obronna – 78 wpisów

Najstarsze zachowane przykłady architektury obronnej na terenie Wielkopolski pochodzą z XIV i XV w. Z fundacji Kazimierza Wielkiego pozostały mury i zamki w Kole, Koninie, Ostrzeszowie i Uniejowie. Obok nich zamki-rezydencje wznosili możnowładcy (Borysławice Zamkowe, Gołańcz, Szamotuły) oraz biskupi (np. Gosławice i Kórnik). Średniowieczne zamki w Poznaniu, Szamotułach, Kórniku i Gołuchowie uległy przekształceniom na przestrzeni kolejnych stuleci. Średniowieczne mury miejskie obronne zachowały się fragmentarycznie w Poznaniu (baszty przy ul. Masztalarskiej, pozostałości podziemne bramy Chwaliszewskiej i mury obronne). Jednym z ciekawszych założeń obronnych był zespół w Zbąszyniu z XVII w. złożony z pałacu (niezachowany) oraz umocnień tzw. palazzo in fortezza. W Rawiczu wpisane do rejestru zabytków zostały pozostałości fortyfikacji ziemnych z XVII i XVIII w.

Do czasów obecnych przetrwał jeden z największych systemów fortyfikacji w Europie - Festung Posen (Twierdza Poznań) złożony pierwotnie z twierdzy poligonalnej (rozebrana w XIX w.) oraz twierdzy fortowej tzn. opasujących Poznań 18 fortów z obiektami wspomagającymi umieszczonymi w pierścieniu o śr. 9,5 km. i obwodzie 30 km.

Zabytki obronne i zamki należą do najmniej reprezentowanych rodzajów zabytków nieruchomych na terenie Wielkopolski.

Budowle użyteczności publicznej

Budowle użyteczności publicznej – 585 wpisów

Budynki użyteczności publicznej są bardzo zróżnicowane nie tylko pod względem stylistycznym ale przede wszystkim funkcjonalnym. Należą do nich: siedziby władz, internaty, banki, szkoły, hotele i pensjonaty, teatry i kina, koszar, szpitale i więzienia, zakłady opiekuńcze, budynki administracyjne zakładów przemysłowych.

Najbardziej charakterystyczną grupę stanowią ratusze, które prezentują także najlepszy stan zachowania ze względu na ciągłą realizację pierwotnych funkcji siedziby władz miejskich (Kórnik, Bnin, Śrem, Kalisz, Konin, Koło) lub przekształcenie na izby pamięci czy muzea (Poznań). Jedną z najwybitniejszych realizacji w skali kraju jest ratusz poznański przebudowany w połowie XVI w. w stylu renesansowym przez Jana Baptystę di Quadro.

Większość ratuszy wzniesiono w tradycyjnej konstrukcji murowanej. Zachowały się jednak nieliczne przykłady odmiennych rozwiązań jak drewniany jednopiętrowy ratusz w Sulmierzycach z 1743 r. konstrukcji zrębowej o tynkowanych elewacjach czy ratusz w Rostarzewie z 1768 r. z wyższą kondygnacją w konstrukcji ryglowej.

Najwięcej zachowanych obiektów użyteczności publicznej zostało zbudowanych w 2. połowie XIX i początku XX w. w związku reformą administracyjną w Wielkim Księstwie Poznańskim przeprowadzoną w drugiej połowie XIX w. W tym okresie oprócz wspomnianych ratuszy powstawały budynki administracji samorządowej (starostwa powiatowe), sądy, banki, poczty, szpitale, remizy strażackie, posterunki policji, izby celne, dworce oraz strażnice graniczne.

Budowle użyteczności publicznej tego okresu pochodzące z terenu zaboru pruskiego charakteryzują się jednorodnością i spójnością stylistyczną. Wynika to ze stosowania jednolitego wzorca akceptowanego przez policję budowlaną. Zwykle wznoszone były w formach historyzujących z zastosowaniem bogatego detalu architektonicznego o tynkowanych elewacjach. Na terenie Poznania są to m.in. teatry Polski i Wielki, Collegium Maius, Collegium Minus, Collegium Iuridicum, gmach Muzeum Narodowego, Biblioteka UAM. Charakterystyczne są także elewacje z czerwonej cegły (np.: Starostwo Powiatowe w Jarocinie z 1892 r.).

Budynki szkolne wznoszone w miastach w połowie XIX w. charakteryzowały się elewacjami z czerwonej i glazurowanej cegły oraz charakterystycznymi elementami Rundbogenstil w postaci półkoliście zamkniętych okien (np. budynek Królewskiego Gimnazjum im. Augusty Wiktorii w Poznaniu, obecnie I Liceum Ogólnokształcącego tzw. „Marcinek”). Niewielkie szkoły wiejskie były zwykle parterowe, rzadziej dwukondygnacyjne, o elewacjach ceglanych nietynkowanych lub z partiami pokrytymi tynkiem i dekoracyjnie obramowanymi otworami okiennymi i drzwiowymi, zamkniętych łukami odcinkowymi.

Budynki banków i poczt z reguły nie zmieniły swej pierwotnej funkcji, dzięki czemu pozostały w dobrym stanie technicznym a ich wygląd zewnętrzny nie podlegał większym przekształceniom. Budynki pocztowe zazwyczaj były nietynkowane, o elewacjach z czerwonej cegły (Gniezno, Śrem, Grodzisk Wlkp., Września, Jarocin).

Zabudowa uzdrowskowa wznoszona była zwykle w otoczeniu rozplanowanych założeń parkowych z pensjonatami w stylu szwajcarskim (Ludwikowo, Kowanówko) lub z neogotyckimi gmachami (szpital psychiatryczny w Owińskach, "Dziekanka" w Gnieźnie, Kościanie). Po sekularyzacji dóbr klasztornych przez władze pruskie część obiektów zaadaptowano na szpitale i ośrodki leczenia.

Zespoły koszarowe z końca XIX w. i początku XX w. budowane były z cegły ceramicznej o prostych, klarownych kompozycjach elewacji, dekorowane detalem architektonicznym typowym dla czasu powstania. Część z nich nadal jest użytkowana zgodnie ze swoją pierwotną funkcją (Śrem, Kalisz, Biedrusko, Poznań) inne przekształcono na budynki mieszkalne, handlowe lub oświatowe (Poznań, Gniezno).

Architektura rezydencjonalna

Architektura rezydencjonalna – 1055 wpisów

Charakterystyczną cechą dla województwa wielkopolskiego są zespoły pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe. Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Wielkopolska charakteryzuje się największą w Polsce liczbą tego typu obiektów wpisanych do rejestru zabytków, do najciekawszych należą m.in. rezydencje w Kórniku, Rogalinie, Gołuchowie, Czarniejewie, Antoninie, Ciężeniu, Dobrzycy, Lewkowie, Pawłowicach, Śmiełowie, Turwi czy Wąsowie.

Najwięcej rezydencji o różnej formie usytuowana jest w powiatach gnieźnieńskim, gostyńskim, kościańskim oraz poznańskim. Duże ich nasycenie występuje również w powiatach rawickim, szamotulskim, średzkim i śremskim.

Najstarsze założenia rezydencjonalne na terenie Wielkopolski pochodzą z XVI w. (przebudowany dwór w Gołuchowie, miejski pałac Górków w Poznaniu) i XVII w. (pałace w Konarzewie, Rydzynie). Najliczniejsze zachowane siedziby możnowładców powstały w XVIII w. i XIX w. Są to okazałe i wybitne realizacje odzwierciedlające tendencje panujące w europejskiej architekturze. Do architektury włoskiej nawiązują siedziby szlacheckie m.in. w Wojnowie, Rakoniewicach, Czaczu, Bytniu, Sławiu, Strzelcach, Czerwonej Wsi, Iwnie, Wróblewie. Do francuskich zapożyczeń sięgnięto przy realizacji pałaców m.in. w Zakrzewie, Rogalinie (uznany za Pomnik Historii wraz z założeniem), Posadowie, Tarcach, Cerekwicy, Gołuchowie, Siekowie, Objezierzu, Siernikach czy wzorowany na wersalskim Petit Trianon pałac w Słomowie. Kostium neogotycki zastosowano przy przebudowie zamków w Kórniku (wraz z zespołem uznany został za Pomnik Historii) i Trzebawiu, pałaców w Rokosowie, Łęce Wielkiej, Jarocinie, Podrzeczu, Będlewie, Margoninie, Charcicach, Rozbitku. Ciekawym pod względem architektonicznym rozwiązaniem jest pałac w Dobrzycy, który jako część zespołu pałacowo-parkowego uznany został za Pomnik Historii. Większości obiektów nadano nowe funkcje i służą jako ośrodki szkoleniowe, stacje doświadczalne, hotele, muzea, szkoły.

Odmienny przykład zabudowy rezydencjonalnej stanowią skromne parterowe dwory często z poddaszem mieszkalnym, wznoszone w końcu XVIII i początku XIX w., murowane i rozbudowywane w początku XX w. (m.in. Wierzenica, Gnin, Niemieczkowo, Siedlemin, Kurcew, Magnuszewice, Włoskiejewki, Bagrowo, Borucin, Brudzew, Żelazkowo). Większość z nich nadal pełni funkcję mieszkalną.

Do czasów obecnych przetrwały nieliczne dwory konstrukcji ryglowej czy zrębowej (Giżyce, Rojów) wznoszone w XVIII w. Ze względu na brak użytkowania znajdują się w bardzo złym stanie technicznym (Dzięczyn, Siedmiorogowo, Ruszków, Gaj Wielki, Kuchary, Osówiec) lub w formie destruktu (Kotlin, Studzieniec, Łomnica, Łopuchowo). Jeden z nielicznych pozytywnych przykładów stanowi alkierzowy dwór w Koszutach, w którym mieści się Muzeum Ziemi Średzkiej - jako część zespołu dworsko-parkowego uznany został za Pomnik Historii. Na obszarze Wielkopolski zlokalizowanych jest około 1300 dworów i pałaców.

Zieleń

Zieleń – 1067 wpisów

Zabytkową zieleń mogą stanowić aleje, elementy naturalnego krajobrazu, ogrody dworskie, ogrody willowe i przydomowe, parki dworskie, parki miejskie, parki pałacowe.

Najbardziej reprezentatywną grupę zieleni komponowanej stanowią parki będące jednym z elementów założeń rezydencjonalnych: pałacowo-parkowych czy dworsko-parkowych. Najstarsze ogrody ozdobne założone w epoce późnego średniowiecza czy renesansu zostały przekształcone w kolejnych stuleciach jak np. Kórnik. W mniej zmienionej formie zachowały się parki założone w XVIII w. m.in. w Posadowie, Rogalinie (w części park francuski), Gułtowach, Siedlcu i Konarzewie jednak większość założeń powstała w XIX w. w formie krajobrazowej z wykorzystaniem starszego drzewostanu, układu terenu, terenów leśnych czy cieków wodnych. W tym czasie pojawiła się także moda na sprowadzanie egzotycznych gatunków drzew i krzewów i aklimatyzowanie ich w pałacowych parkach (arboretum w Gołuchowie, Kórniku). Na terenie parków sytuowano małą architekturę w postaci altan, bram czy mostków. Niekiedy wznoszono

rodowe kaplice grobowe i lokowano cmentarze (Łomnica, Dębno, Wąsowo, Rozbitek). Rzadziej można spotkać większe realizacje jak monopter i panteon w Dobrzycy, wieża romantyczna w Śliwnie, pawilon chiński w Dłoni czy minaret w Kościelcu Kolskim. Zdecydowaną większość zabytkowej zieleni stanowią jednak parki nieduże, od kilku do kilkunastu hektarów, które tworzyły oprawę wiejskich siedzib ziemiańskich. Największym parkiem w województwie jest park w Gołuchowie.

W większych miastach tworzone były parki miejskie i ogrody botaniczne. W końcu XIX w., po rozebraniu twierdzy poligonalnej wokół Poznania, J. H. Stübben zaprojektował planty wraz z krajobrazowymi parkami. W początkach XX w. Miłowodach, Ludwikowie i Kowanówko z wykorzystaniem istniejącego drzewostanu zostały założone parki zdrojowe.

Innym elementem krajobrazu kulturowego jest zieleń przydrożna o proveniencji XVIII lub XIX-wiecznej z drzew owocowych lub drzew liściastych oraz nasadzenia śródpolne. Przetrwiała część alei sytuowanych wzdłuż dróg dojazdowych do zespołów pałacowo - lub dworsko- parkowych. W nekropoliach wiejskich, do połowy XIX w. sytuowanych przy kościołach, zachowało się dużo przykładów starodrzewu, przeważnie lip i kasztanów. Lokowane poza obszarem zwartej zabudowy późniejsze cmentarze, szczególnie ewangelickie tworzyły w krajobrazie kępy zieleni wysokiej z nasadzeniami alejowymi.

Zabudowa folwarczna i gospodarcza

Zabudowa folwarczna i gospodarcza – 749 wpisów

Folwark jako miejsce produkcji rolnej, kształtowany był według określonych reguł i praw architektonicznych. Pierwsze średniowieczne folwarki powstawały w dobrach królewskich, kościelnych i klasztornych. Pierwotnie budynki były znacznie od siebie oddalone ze względu na zagrożenie pożarem, ponieważ podstawowym budulcem było drewno, glina, trzcina i słoma (karczma w Wierzenicy, spichlerz w Gołaszynie). Tego typu budownictwo dominowało do XIX w. Do wyjątków należały realizacje uznanych architektów jak folwark w Śmiełowie wg. projektu Stanisława Zawadzkiego z 2 połowy XVIII w. Zdecydowana większość zabudowań folwarcznych powstała wraz z rozwojem gospodarstw, wprowadzeniem upraw przemysłowych ziemniaka, buraka cukrowego oraz nowych ras i metod hodowli. W większości zabudowa objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków powstała po połowie XIX w. (w przewadze w ostatniej ćwierci) oraz w pierwszych dziesięcioleciach XX w. Zastąpiła ona w dużej mierze często nietrwałą zabudowę drewnianą. Budynki gospodarcze (stajnie, obory, owczarnie, stodoły, spichrze, kuźnie) otaczały kwadratowe lub prostokątne, rzadziej trójkątne podwórze, pośrodku którego często znajdowała się kuźnia, waga lub sadzawka. W pobliżu zazwyczaj znajdowała się kolonia mieszkalna dla robotników folwarcznych (dwojaki, czworaki, sześcioraki itp) i część reprezentacyjna przeznaczona dla właścicieli majątku (rezydencja mieszkalna – dwór lub pałac z parkiem). Po 1945 r. większość majątków zostało przejętych przez Skarb Państwa i zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwa Rolne (zlikwidowane w 1991 r.) lub spółdzielnie produkcyjne. Biura PGR-ów, szkoły, kluby, lokowano w pałacach i rządówkach. Ze względu na zmiany w sposobie uprawy, hodowli itp. część budynków folwarcznych stała się нефunkcjonalna i nieużyteczna (kuźnie, spichlerze), co skutkowało brakiem remontów tych obiektów lub planową dewastacją.

Najstarsze zachowane zabudowania podwórza folwarcznego w Wielkopolsce to XVIII w. późnobarokowe spichlerze w Brześnicy i Racocie oraz klasycystyczne budynki w Śmiełowie i Żelazkowie. W tym stylu powstaje część budowli do połowy XIX w. (Bodzowo, Szelejewo). W początku XIX w. klasycystyczny spichlerz w Brzóstkowie został przekształcony w konwencji zamkowej poprzez dobudowanie baszt w narożach i zmianę kształtu otworów okiennych. W 2 połowie XIX w. powstały neogotyckie zabudowania w Gościeszynie, Starej Dąbrowie, Koźminku, Smogorzewie czy neobarokowe w Gorzyczkach, Gołębinie Starym, Czempiniu. W końcu XIX w. wraz z wprowadzeniem tzw. Rundbogenstilu na terenach zaboru pruskiego pojawia się charakterystyczna zabudowa z czerwonej cegły, czasem z tynkowanymi fragmentami elewacji i oknami zamkniętymi odcinkiem łuku.

Budynki mieszkalne

Budynki mieszkalne – 1883 wpisy

Najliczniejszą grupę wśród zabytków nieruchomości chronionych poprzez wpis do rejestru zabytków stanowią obiekty mieszkalne, wśród których znajdują się kamienice mieszczańskie w dużych miastach jak Poznań, Leszno, Kalisz, jak i skromniejsze budynki w mniejszych miastach oraz na wsiach.

Na wsi do XIX w. dominowało budownictwo drewniane. Na terenach Puszczy Pyzdrowskiej i gminy Nowy Tomyśl powstały charakterystyczne zabudowania konstrukcji zrębowej kryte strzechą wznoszone przez osadników „olęderskich” między XVI a XVIII w. Najstarsze i najciekawsze obiekty zostały przeniesione do skansenów (Dziekanowice, Osiek nad Notecią, Konin-Gosławice, Russów). Najczęściej spotykana zachowana zabudowa wiejska to kolonie pracowników folwarcznych lub XIX i XX-wieczne parterowe wielorodzinne budynki o elewacjach tynkowanych lub ceglanych z dachami dwuspadowymi.

W mniejszych ośrodkach miejskich ocalały nieliczne domy drewniane lub szachulcowe. Wraz z intensywnym rozwojem osadnictwa niemieckiego w Gołęczewie i Chludowie na początku XX w. utworzono wzorcowe wsie z budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi reprezentującymi architekturę z różnych części Niemiec, ze zlokalizowanymi przy skrzyżowaniu głównych dróg szkołą z kaplicą, karczmą, budynkiem straży pożarnej i mleczarnią. Na przełomie XIX i XX w. na terenie Puszczykowa i Puszczykówka powstały osiedla letniskowe dla mieszkańców pobliskiego Poznania.

Najlepiej zachowana historyczna zabudowa miejska pochodzi z końca XIX i 1. połowy XX w. Dominuje wielokondygnacyjna architektura murowana w kostiumach historycznych o cechach klasycyzujących lub secesyjnych. W okresie międzywojennym powstawały budynki mieszkalne o wyraźnych wpływach modernistycznych.

Obiekty przemysłowe

Obiekty przemysłowe – 409 wpisów

Budowle przemysłowe i inżynierskie charakteryzują się jednorodnością technologiczną i stylistyczną. Najwięcej zabudowy przemysłowej powstało w końcu XIX i początku XX w. w związku z gwałtownym rozwojem nowych gałęzi przemysłu. Wnoszono browary (Grodzisk Wlkp., Miłosław, Poznań), elektrownie, gazownie, drukarnie, cegielnie, mleczarnie, cukrownie

(Szamotuły, Opalenica, Witaszyce, Gosławice). Największy zespół gazowni, powstały w połowie XIX w., usytuowany jest w Poznaniu, w zakolu Warty. Istotną grupę stanowi infrastruktura komunikacyjna - sieć kolejowa z obiektami towarzyszącymi - mostami (most kolejowy w Stobnicy), budynkami dworcowymi i wieżami wodociągowymi, wznoszonymi w celu zaopatrzenia parowozów w wodę trakcyjną. Szczególnie charakterystyczne na obszarze zaboru pruskiego były wieże tzw. „grzybki” z mocno nadwieszoną głowicą betonową nad stożkowym murowanym trzonem. W Gnieźnie, w związku z natężeniem ruchu kolejowego, powstał jeden z najważniejszych węzłów kolejowych w Wielkopolsce, na terenie którego wdrażano najnowocześniejsze rozwiązania techniczne (nastawnie, lokomotywowne wachlarzowe, wiadukt drogowy).

W miastach budowano wieże ciśnień – wielofunkcyjne budynki z umieszczonymi w górnej części zbiornikami na wodę, o dekoracyjnych formach architektonicznych (Śrem, Środa).

Rolę specyficznych akcentów w krajobrazie Wielkopolski pełniły wiatraki, których zachowało się ponad 200. Najwięcej wzniesiono pomiędzy XVI a XVIII w. w okolicach Leszna. Do połowy XIX w. były to wyłącznie drewniane koźlaki, później pojawiły się paltraki i holendry. Najwięcej zachowało się w powiecie kościańskim i leszczyńskim.

Ciekawą realizacją wczesnego modernizmu są zabudowania dawnej fabryki chemicznej i osiedla mieszkaniowego dla kadry inżynierskiej w Luboniu z pocz. XX w. autorstwa H. Poelziga stanowiące przykład architektury czerpiącej wzory z angielskich budowli przemysłowych.

W wielu miastach funkcjonowały browary (m.in. Poznań, Grodzisk Wlkp., Trzemeszno), z których tylko nieliczne nadal są czynne (Miłosław, jeden z browarów w Grodzisku Wlkp.). Podczas adaptacji do nowych funkcji mieszkalnych czy handlowych całkowicie usuwano pierwotne wyposażenie oraz zmieniano pierwotny układ wnętrza. Niezwykle ciekawym przykładem zabytków techniki są stopnie wodne na Noteci służące utrzymaniu żeglowności i będące elementami składowymi drogi wodnej Wisła-Odra, najważniejszego szlaku handlowego północnej Wielkopolski. Górną Notec skanalizowano w latach 1878-1882, Dolną w latach 1873-1882. Ze względu na wadliwe wykonanie w 1891 r. rozpoczęto korektę regulacji i kanalizacji Dolnej Noteci. Wyprostowano bieg rzeki i wybudowano część śluz. Na terenie Dolnej Noteci znajduje się 14 stopni wodnych. Zespół zabudowy stopnia wodnego tworzyły: śluza, jaz, przepławka dla ryb, budynki mieszkalne dla pracowników obsługi śluzy oraz budynki gospodarcze i techniczno-magazynowe.

Cmentarze

Cmentarze – (szacunkowa liczba to ok. 2800)

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze. Na terenie województwa (w ewidencji zabytków) ujęto ich około 2500, szacunkowa liczba cmentarzy na terenie województwa wielkopolskiego to ok. 2800.

Do połowy XIX w. cmentarze katolickie funkcjonowały przy kościołach, następnie sytuowano je ze względów sanitarnych poza obszarem zabudowanym. Na obrzeżach miast i wsi lokowano cmentarze epidemiczne tzw. „choleryczne”, czyli zbiorowe mogiły oznaczone krzyżem, kapliczką lub krzyżem morowym. Na terenie cmentarzy ewangelickich w centralnym miejscu

stawiano duży krzyż, nasadzano dęby i bez. Olędrzy chowali zmarłych blisko swoich domów, zwykle na wzniesieniach lub w lasach. Większość cmentarzy ewangelickich jest w bardzo złym stanie, trudna do lokalizacji w terenie, z destrukcjami nagrobków lub w formie lapidariów przy muzeach lub kościołach. Na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego znajdują się cmentarze prawosławne (Kalisz).

Podczas II wojny światowej i po 1945 r. zniszczeniu uległa większość cmentarzy żydowskich. Jedną z lepiej zachowanych nekropolii jest cmentarz żydowski w Koźminie Wielkopolskim z około dwoma tysiącami macew, od początku XIX w. (najstarsza pochodzi z 1806 r.) do połowy XX w. Część terenów dawnych kirkutów oznaczono pamiątkowymi tabliczkami (m.in. Mosina, Pyzdry, Ryczywół, Lwówek), w niektórych miastach utworzono lapidaria.

W krajobrazie odgrywają one podobną rolę jak parki rezydencjonalne. Zachowany stary drzewostan charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

4.2.3. Projekt badawczy dotyczący ochrony i upowszechniania materialnego dziedzictwa kulturowego Wielkopolski prowadzony przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Muzeum w Szreniawie od 40 lat inwentaryzuje, dokumentuje i upowszechnia wiedzę o dziedzictwie kulturowym wsi wielkopolskiej. W swoich zbiorach posiada kilka tysięcy kart dokumentacji architektonicznej materialnego dziedzictwa oraz kilkadziesiąt tysięcy negatywów o podobnej tematyce, dotyczących regionu. Na ich podstawie powstało m.in. 9 tomów katalogu pn. „Majątki Wielkopolskie”. W programie opieki nad zabytkami na lata 2025 -2028 przewiduje się kontynuowanie prac punktowych penetracji konkretnych dworów i folwarków w powiecie średzkim, poznańskim i międzychodzkiem, których wyniki zostaną opublikowane w trzech tomach katalogu „Majątki wielkopolskie”. W planach jest również wydawnictwo „Browary w Wielkopolsce”.

4.2.4. Wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomych

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje utworzenie trzech rodzajów ewidencji zabytków: 1) krajową ewidencję zabytków, którą prowadzi Generalny Konserwator Zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, 2) wojewódzką ewidencję zabytków, 3) gminną ewidencję zabytków, którą prowadzi Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Utworzenie tych ewidencji zabytków służy utrzymaniu historycznego charakteru danego obszaru. Zabytki ujęte w ewidencji zabytków współtworzą estetykę miejsca, której istotą jest nawarstwianie się i przenikanie dawnej zabudowy z nową, wpływające na poczucie ciągłości dziejowej, trwałości i równowagi. Wojewódzka ewidencja zabytków jest zbiorem kart ewidencyjnych zabytków. Prowadzi ją, w przypadku województwa wielkopolskiego, Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Ewidencja nie jest formą ochrony prawnej zabytków, ale z faktu umieszczenia zabytku w wojewódzkiej

ewidencji zabytków wynikają określone konsekwencje prawne. Art. 22 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi bowiem, że w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Natomiast w odniesieniu do zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wojewódzki konserwator zabytków ma następujące kompetencje: uzgadnia decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzje o warunkach zabudowy (tak samo jak w przypadku pomnika historii i parku kulturowego) oraz uzgadnia pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego ujętego w gminnej ewidencji zabytków lub znajdującego się na obszarze ujętym w gminnej ewidencji zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane). Zatem pośrednio wojewódzka ewidencja zabytków nadaje pewne uprawnienia wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, czyli z faktu ujęcia obiektu w tego rodzaju ewidencji wynikają ograniczenia dla posiadaczy takich zabytków w swobodnym dysponowaniu swoją nieruchomością, bowiem ma ona wpływ na kształt gminnej ewidencji zabytków. Szczegółowe zasady prowadzenia wojewódzkiej ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Rozporządzenie to w październiku 2019 r. zostało znacząco zmienione. Pojawiły się nowe obowiązki wojewódzkiego konserwatora zabytków, związane z procedowaniem włączenia/wyłączenia karty ewidencyjnej do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków, które zapewniają czynny udział właścicielom zabytku w postępowaniu. Zgodnie z treścią ww. rozporządzenia o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o zamiarze jej wyłączenia a także o fakcie włączenia lub wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia albo wyłączenia tej karty z wojewódzkiej ewidencji zabytków. W przypadku, gdy do ewidencji ma trafić historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny albo znaczna liczba zabytków archeologicznych, wówczas właściele nieruchomości będą zawiadamiani w drodze obwieszczenia publikowanego w Biuletynie Informacji Publicznej. Będzie ono zamieszczone w BIP minimum 14 dni. Po upływie tego terminu wojewódzki konserwator włącza/wyłącza obiekt do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków na drodze zarządzenia. O włączeniu karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie także właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w celu ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków albo włączenia nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie w szczególowy sposób podaje zawartość rubryk karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego oraz w załączniku określa jej wzór.

W karcie ewidencyjnej zabytku nieruchomego zawarte są najistotniejsze informacje o zabytku w rubrykach: 1) nazwa, 2) materiał, technika, 3) miejscowość, 4) adres i miejsce przechowywania, 5) przynależność administracyjna, 6) właściciel i jego adres, 7) forma ochrony, 8) opracowanie karty ewidencyjnej, 9) styl, 10) czas powstania, 11) autor, szkoła, warsztat, 12) wymiary, 13) liczba obiektów, 14) fotografia, 15) opis, znaki, sygnatury, napisy, 16) historia,

17) stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, 18) akta archiwalne, źródła ikonograficzne, 19) adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, 20) uwagi.

Należy przy tym zaznaczyć, iż wojewódzka ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego i podlega ciągłej aktualizacji, a kolejne zmiany tj. włączenia nowych obiektów, dla których założono karty ewidencyjne zabytku lub wyłączenia obiektów, które utraciły wartości zabytkowe następuje na podstawie zarządzeń Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z zasadami określonymi w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Informacje o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszczane są na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

4.3. ZABYTKI RUCHOME

Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479), f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome wpisuje się do rejestru zabytków tylko na wniosek właściciela tego zabytku - jedynie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru. Tak jak w przypadku zabytków nieruchomych, zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będącą podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony

str. 53

z rejestru na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Z rejestru skreśla się również zabytek, który został wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa, do inwentarza muzeum oraz wszedł w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

W księdze rejestru dla zabytków ruchomych dla województwa wielkopolskiego na dzień 1 lipca 2024 r. wpisanych jest około 26158 obiektów na podstawie 1336 decyzji – w tym wyposażenie świątyń 24127, kolekcje 996 oraz inne 1033.⁹

Większość zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa stanowi własność kościołów i związków wyznaniowych, parafii lub zgromadzeń zakonnych rzymskokatolickich. Zabytki ruchome zachowały się także w nielicznych budynkach rezydencjonalnych (pałace, dwory) oraz w budynkach mieszkalnych.

W przypadku zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru zabytków, dla którego założono kartę ewidencyjną, wojewódzki konserwator zabytków przed włączeniem tej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, występuje do właściciela zabytku o wyrażenie pisemnej zgody na powyższe włączenie.

Wspomniane wyżej rozporządzenie w szczegółowy sposób podaje zawartość rubryk karty ewidencyjnej zabytku ruchomego oraz w załączniku określa jej wzór.

W karcie ewidencyjnej zabytku ruchomego zawarte są najistotniejsze informacje o zabytku w rubrykach: 1) nazwa, 2) materiał, technika, 3) miejscowość, 4) adres i miejsce przechowywania, 5) przynależność administracyjna, 6) właściciel i jego adres, 7) forma ochrony, 8) opracowanie karty ewidencyjnej, 9) styl, 10) czas powstania, 11) autor, szkoła, warsztat, 12) wymiary, 13) liczba obiektów, 14) fotografia, 15) opis, znaki, sygnatury, napisy, 16) historia, 17) stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, 18) akta archiwalne, źródła ikonograficzne, 19) adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, 20) uwagi.

Tak jak w przypadku zabytków nieruchomych, wojewódzka ewidencja zabytków ruchomych ma charakter zbioru otwartego i podlega aktualizacji – zabytki, dla których wykonano karty ewidencyjne są do niej włączane, a obiekty, które utraciły wartości zabytkowe - wyłączane. Na dzień 1 lipca 2024 r. w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych ujętych jest około 26158 obiektów o zróżnicowanym charakterze.¹⁰

4.4. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek archeologiczny zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zgodnie z art. 6 ust. 3 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki archeologiczne będące, w szczególności: a) pozostałościami terenowymi

⁹ <https://dane.gov.pl/zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-ruchome>

¹⁰ <https://dane.gov.pl/zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-ruchome>

pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Dziedzictwo archeologiczne stanowi źródło wiedzy o przeszłości oraz dowód pradawnej historii. Jest podstawowym świadectwem działalności człowieka. Dziedzictwo archeologiczne stanowi zasób nieodnawialny. Wszelkie prace ingerujące w strukturę nawarstwień, w tym także archeologiczne badania wykopaliskowe, nieodwracalnie niszczą substancję zabytkową. Dziedzictwo archeologiczne obejmuje przy tym zabytki nieruchome i ruchome wraz z łączącym je kontekstem, dlatego w jego przypadku należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne podlegają ochronie bez względu na stan zachowania. Wpis zabytku do rejestru jest najwyższą formą ochrony wynikającą z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w możliwie najlepszy i skuteczny sposób zapobiega niszczeniu stanowisk archeologicznych. Obejmuje się nią zabytki o dużej wartości poznawczej. Celem objęcia obiektu tą formą ochrony jest trwałe zachowanie jego wartości naukowej, historycznej. Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków należy dążyć do zachowania obiektów w jak najlepszym stanie dając tym samym możliwość obcowania z nim przyszłym pokoleniom, ponieważ niemożliwym jest odtworzenie wartości zabytkowej stanowisk i składających się na nie warstw kulturowych czy obiektów archeologicznych, które w wyniku niekontrolowanych działań ulegają zniszczeniu.

Na obszarze województwa wielkopolskiego występują głównie osady, cmentarzyska płaskie i grodziska. W grupie najcenniejszych zabytków archeologicznych znajdują się grodziska o metryce wczesnośredniowiecznej, będące świadectwem historii Wielkopolski w dobie przedpiastowskiej i wczesnopiastowskiej. Większość to obiekty o zachowanej własnej formie krajobrazowej, o dużych walorach turystyczno-krajobrazowych. Do grupy najcenniejszych należy m.in. średniowieczny kompleks osadniczy w Poznaniu, z osadą, cmentarzyskiem i osadnictwem polokacyjnym oraz relikty fortyfikacji miejskiej. Do unikatowych w skali Europy ze względu na drewniane konstrukcje obronne z początków epoki brązu należy osada obronna w Bruszczewie. Do zbioru szczególnie cennych zaliczono również nieocenione pod względem naukowo-poznawczym 4 wielokulturowe zespoły osadnicze, o szerokim spektrum czasowym od epoki kamienia po okres średniowieczny: Łuszkowo, Racot, Mutowo, Szczepidło. Wśród zabytkowych zespołów urbanistycznych wyróżniono 2 założenia: urbanistyczne miasta Kalisza oraz układ urbanistyczny w Przedeczu z relikdami zamku na terenie średniowiecznego grodziska. Niewątpliwie do unikatowych można zaliczyć obozowisko paleolityczne ludności kultury hamburskiej w Mirkowicach oraz pozostałości neolitycznych drewnianych konstrukcji przeprowokowych na stanowisku Żuława. Za szczególnie cenne uznano relikty zabudowy (ruiny zamku) na stanowisku Ostrów Lednicki. Obiekt ten stanowi integralną część zabytku Wyspa Ostrów Lednicki (datowanego na koniec IX – początek XIV w.), uznanego za Pomnik Historii. Wyspa Ostrów Lednicki jest miejscem unikatowym ze względu na wyjątkowe wartości historyczne, architektoniczne, materialne i niematerialne. To relikd najstarszej chrześcijańskiej architektury Polan, prawdopodobne miejsce przyjęcia chrztu przez Mieszka I, a także siedziba

pierwszych Piastów i centrum osadnicze wczesnopiastowskiej Polski Zabytki archeologiczne stanowią szczególny zasób, gdyż zazwyczaj nie funkcjonują w świadomości lokalnej. Dopiero przeprowadzenie prac badawczych i odpowiednia ekspozycja wpływają na kształtowanie świadomości kulturowej. Niemniej, często ze względu na ich lokalizację na obszarach nieurbanizowanych narażone są na wiele zagrożeń. Największym z nich jest prowadzenie nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywacza metali, skutkujących niszczeniem stanowisk archeologicznych i utratą kontekstu archeologicznego odkrytych ruchomych zabytków archeologicznych. Ponadto niekorzystny wpływ na zachowanie stanowisk mają również liczne inwestycje przemysłowe, budownictwo mieszkaniowe, drogowe oraz rolnictwo na terenie województwa. Inwestycje te powodują bezpowrotną utratę stanowisk archeologicznych. Ze względu na brak realnej możliwości ochrony wszystkich stanowisk ochronie podlegają przede wszystkim zabytki, których przetrwanie leży w interesie społecznym ze względu na ich wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Po odkryciu stanowiska archeologicznego zakłada się Kartę Ewidencyjną Zabytku Archeologicznego Lądowego. Karta ta zawiera następujące rubryki: 1) lokalizacja, 2) położenie fizycznogeograficzne, 3) utwór geologiczny, 4) dostępność terenu, 5) klasyfikacja funkcjonalno-kulturowo-chronologiczna stanowiska, 6) opis obszaru stanowiska, 7) zagrożenia, 8) wnioski konserwatorskie, 9) aktualna ochrona, 10) wykonanie karty, 11) weryfikacja konserwatorska, 12) zbiory i numer inwentarza, 13) mapa w skali 1:10 000, 14) historia badań stanowiska, 15) dokumentacja, 16) literatura, 17) inne dane.

W ramach programu badawczego noszącego nazwę Archeologiczne Zdjęcie Polski zarejestrowano na terenie Wielkopolski ponad 71 000 stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) to ujednolicony system rejestracji stanowisk archeologicznych. Projekt ten powstał w 1978 roku i trwa nieprzerwanie aż do dzisiaj. Głównym jego celem jest poszukiwanie, rejestrowanie i nanoszenie na mapy wszystkich odkrytych stanowisk archeologicznych, a więc potencjalnych śladów ludzkiej działalności na przestrzeni wieków. Projekt koordynują Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa, który przechowuje zebrane dane w specjalnej bazie.

Aby dopisać stanowisko do istniejącej bazy w AZP, w pierwszej kolejności archeolodzy zajmują się badaniem terenu. Badania takie uzupełnia się o informacje pochodzące ze źródeł archiwalnych, informacje uzyskane od mieszkańców okolicznych wsi, a także zdjęcia lotnicze. Każdy nowoodkryty zabytek winien zostać ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków zgodnie z procedurą określoną w Rozporządzeniu Ministra kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. Ponadto ujęcie ww. zabytku w ewidencji nie wymaga prowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych. Stanowisko może zostać ujęte na podstawie rozpoznania powierzchniowego po ujawnieniu zabytków archeologicznych na powierzchni ziemi.

Gdy dane stanowisko archeologiczne zostanie już zlokalizowane, nanosi się je na mapy w skali 1:25 000 oraz 1: 10 000. Dodatkowo informacje zapisywane są w kartach ewidencyjnych zwanych Kartami Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego. Karty i zasady ich zapisu są ujednolicone na terenie całego kraju. Do kart dodaje się także lokalizację GPS, a także cyfryzację

map. Narodowy Instytut Dziedzictwa udostępnia internetową mapę zabytków. Z kolei strona Informatora Archeologicznego pozwala wyszukiwać stanowiska archeologiczne na podstawie numeru ID, miejscowości oraz roku badań. AZP często jest podstawą m.in. planów zagospodarowania przestrzennego oraz stanowi ważną płaszczyznę współpracy pomiędzy inwestorem a organami samorządu. W przypadku braku takiego planu, inwestor musi wystąpić o wydanie decyzji o warunkach zabudowy. Budowa w pobliżu lub na obszarze stanowiska archeologicznego, wymaga badań archeologicznych. Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W województwie wielkopolskim do rejestru zabytków C wpisano i objęto prawną ochroną konserwatorską 683 stanowiska archeologiczne, w tym m.in.: 248 grodzisk, 16 cmentarzysk kurhanowych, 91 cmentarzyska płaskie, 243 osady, 33 obozowiska. Do rejestru wpisano też 65 zabytkowych zespołów urbanistycznych oraz dwa zespoły osadnicze, gdzie ochronie prawnej podlegają starożytne i nowożytne nawarstwienia kulturowe.

W przekroju chronologicznym mamy do czynienia z zespołami kultur począwszy od wczesnej epoki kamienia, poprzez neolit, kulturę łużycką, przeworską, wczesnopolską oraz okresu średniowiecznego i nowożytnego. Rozkład stanowisk archeologicznych na terenie województwa jest nierównomierny, osadnictwo pradziejowe koncentruje się z reguły na stokach i krawędziach jezior, dolin rzecznych i cieków wodnych. W okresie wczesnego średniowiecza rozwija się również na terenach wysoczyzny. Największa koncentracja stanowisk archeologicznych występuje na obszarze gmin: Gniezno, Mieścisko, Skoki, Śmigiel i Złotów od 800 do 1000 stanowisk, najmniejszą ilość od 70 do 90 zarejestrowano w gminach: Powidz, Słupca, Władysławów i Sośnie.

Ilość stanowisk archeologicznych jest liczbą otwartą, ponieważ w związku z rozwojem infrastruktury i licznymi programami naukowymi ewidencja zabytków archeologicznych podlega ciągłej zmianie. Dochodzą stanowiska nowoodkryte a część stanowisk po przebadaniu zostaje usunięta z ewidencji.

4.5. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminną ewidencję zabytków prowadzi w formie zbioru kart adresowych zabytków wójt (burmistrz, prezydent miasta). Jest to ewidencja, na którą składają zabytki nieruchome oraz archeologiczne. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte (art. 22 ust. 5):

- 1) Zabytki nieruchome wpisane do rejestru.
- 2) Inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3) Inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.¹¹

W odniesieniu do zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wojewódzki konserwator zabytków ma następujące kompetencje: uzgadnia decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzje o warunkach zabudowy (tak samo jak w przypadku pomnika historii i parku kulturowego) oraz uzgadnia pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego ujętego w gminnej ewidencji zabytków lub znajdującego się na obszarze ujętym w gminnej ewidencji zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane t.j. Dz.U. 2020 poz. 1333 z późn. zm.). Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków powinny zostać uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Szczegółowe zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Procedowanie włączenia/wyłączenia do/z gminnej ewidencji zabytków karty adresowej wygląda podobnie jak włączenie/wyłączenie karty ewidencyjnej do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie to w szczegółowy sposób podaje zawartość rubryk karty adresowej zabytku oraz w załączniku określa jej wzór. Należy zwrócić uwagę, że nowy wzór karty adresowej jest bardziej rozbudowany, w szczególności o opis wartości zabytkowych obiektu, ze względu na które jest włączany do gminnej ewidencji zabytków. Karta adresowa zabytku założona dla zabytku nieruchomego wyznaczonego przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, winna zostać zatwierdzona podpisem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Karta adresowa zabytku nieruchomego zawiera następujące rubryki: 1) nazwa; 2) czas powstania; 3) miejscowość; 4) adres; 5) przynależność administracyjna; 6) formy ochrony; 7) fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym; 8) historia, opis i wartości; 9) stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji; 10) wykonanie karty; 11) zatwierdzenie karty.

Obecnie na 226 gmin na terenie województwa wielkopolskiego większość prowadzi gminne ewidencje zabytków. Trzeba jednak pamiętać, że nie wszystkie gminne ewidencje zabytków, o których mowa, zostały przyjęte zarządzeniami. Warto dodać, że 124 gminy złożyły Gminne Programy opieki nad zabytkami (ok. 10 % nadal nie realizuje ustawowego obowiązku).

¹¹ Art. 22 ust. 5 pkt 3 częściowo został uznany za niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz.U.2023.951) z dniem 11 maja 2023 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia.

Tak samo jak ewidencje omówione powyżej, gminne ewidencje zabytków są zbiorami otwartymi - praca nad nimi trwa nieprzerwanie, bowiem gminy co jakiś czas dokonują ich aktualizacji włączając lub wyłączając karty adresowe zabytku.

4.6. POMNIKI HISTORII

Pomniki historii to jedna z pięciu form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju - czyli o walorach ponadregionalnych, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego specjalnym rozporządzeniem (art. 15 ust. 1). W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO (art. 15 ust. 4 u.o.z.).

Pomniki Historii ustanawiane są od 1994 r. Do dziś to najwyższe wyróżnienie nadano 129 zabytkom. Z każdym rokiem lista najcenniejszych obiektów sukcesywnie powiększa się. Znajdują się na niej obiekty o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju.

Do elitarnego grona pomników historii mogą dołączać:

- obiekty architektoniczne,
- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne lub ruralistyczne,
- zabytki techniki,
- obiekty dziedzictwa przemysłowego, inżynierii lądowej i wodnej,
- obiekty budownictwa obronnego,
- parki i ogrody,
- cmentarze,
- miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych,
- stanowiska archeologiczne: takie jak pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na terenie Wielkopolski znajduje się 11 pomników historii. Są to:

1. **Dobrzyca - zespół pałacowo-parkowy**

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 31 grudnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2493).

Zespół pałacowo-parkowy w Dobrzycy składa się z klasycystycznych budynków: pałacu, oficyny i pawilonów parkowych – Panteonu i Monoptery oraz

parku krajobrazowego o cechach romantycznych. Zachował oryginalną kompozycję przestrzenną i w znacznym stopniu oryginalną substancję zabytkową.

Pałac jest realizacją Stanisława Zawadzkiego – wykształconego w Rzymie, czołowego architekta epoki klasycyzmu w Polsce. Pałac został wzniesiony na planie litery „L” – złożonym z dwóch połączonych ze sobą pod kątem prostym skrzydeł na rzucie prostokąta. W centrum elewacji frontowej, u zbiegu dwóch skrzydeł, czterokolumnowy portyk w wielkim porządku, zwieńczony trójkątnym frontonem z tympanonem wypełnionym herbami Drogosław i Nałęcz ujętymi dekoracją z wici akantu, zwieńczonymi pięciopalcową koroną. Na tle pozostałych realizacji doby klasycyzmu w Polsce, budynek jest wyjątkowy - zarówno pod względem formy, rozwiązania kompozycyjnego elewacji frontowej jak i zachowanej we wnętrzach dekoracji malarskiej i sztukatorskiej, wykonanej przez uznanych artystów epoki: Antoniego Smuglewicza, Roberta Stankiewicza i Michała Ceptowicza vel Ceptowskiego.

Pałac nie stanowi dominanty, lecz jest umiejętnie wkomponowany w otaczający go park oraz w przemyślany sposób powiązany układem wielu perspektyw widokowych i alejek z pozostałymi budynkami znajdującymi się na terenie założenia. Szczególnej wartości estetycznej dodaje mu bezpośrednie sąsiedztwo jednego z parkowych stawów, który podkreśla perspektywę widokową na zachodnią elewację pałacu. Zachowane klasycystyczne pawilony parkowe o formach nawiązujących do antycznych budowli, wzbogacają kompozycję zespołu. O jego wartości świadczy również zróżnicowana szata roślinna i zabytkowy drzewostan, w tym ponad trzydzieści pomnikowych okazów drzew z unikatowym, jednym z największych w Europie, platanem klonolistnym z poł. XVIII w. i najstarszym w Polsce klonem polnym z końca XVII w.

2. Gniezno – katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha

uznana za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 416).

Granica zespołu zabytkowego obejmuje katedrę pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha wraz z działką gruntu o powierzchni 5,4 ha należącą do Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Celem ochrony pomnika historii jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, religijne oraz artystyczne, symbolu tradycji królewskiej państwa polskiego i tradycji katedry koronacyjnej królów polskich oraz miejsca kultu św. Wojciecha, apostoła i patrona Polski.

Pierwsza świątynia powstała prawdopodobnie pod koniec IX wieku, następna w X wieku, którą po zniszczeniu w pożarze w 1018 roku odbudował Bolesław Chrobry. Kolejnym zniszczeniom uległa w 1038 roku podczas wyprawy na Polskę Brzetysława Czeskiego i w 1331 roku w wyniku napaści krzyżackiej. Świątynia w obecnym kształcie, kryjąca w podziemiach relikty poprzednich budowli, powstała dzięki arcybiskupowi Jarosławowi Bogorii Skotnickiemu, który około połowy XIV wieku rozpoczął budowę gotyckiej bazyliki.

Katedra gnieźnieńska to gotycka, trójnawowa bazylika z obejściem, wokół nawy i prezbiterium otoczona jest wieńcem kaplic. Od strony zachodniej

usytuowane są dwie potężne wieże zwieńczone barokowymi hełmami. Pośród wielu dzieł sztuki znajdujących się w świątyni najsłynniejsze to Drzwi Gnieźnieńskie i trumna z relikwiami św. Wojciecha. Katedra gnieźnieńska, zwana matką polskich katedr, nekropolia arcybiskupów gnieźnieńskich, należy do najcenniejszych zabytków w Polsce. Część jej dawnego wyposażenia, w tym wspaniałe kodeksy iluminowane, naczynia liturgiczne, relikwiarze oraz portrety trumienne, przechowywane są w Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnym.

3. Gostyń - Głogówko - Zespół Klasztorny Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 26 lutego 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 52 poz. 306).

Jest to jeden z najcenniejszych zabytków architektury barokowej w Polsce, będący wyjątkowym przykładem pełnego baroku włoskiego i jednolitego stylu, pomimo ponad stuletniego okresu budowy. Zasadniczą częścią założenia jest kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NPM i św. Filipa Neri będący dziełem Baldassare Longhena i repliką jego dzieła, to jest kościoła Santa Maria della Salute w Wenecji. Z budową kościoła w Gostyniu związani byli szwajcarscy architekci Giorgio, Andrea I i Andrea II Catenazzi oraz Pompeo Ferrari. Zasadniczą partię korpusu świątyni stanowi nawa środkowa, nakryta eliptyczną w przekroju kopułą na bębnie. Elewacja frontowa rozczłonkowana kolumnkami z portalem na osi. Wejście poprzedzone jest tarasem i promieniście założonymi schodami. Ponad portalem i z jego boku w muszlowo zamkniętych niszach umieszczono późnobarokowe kamienne figury Matki Boskiej oraz św. Filipa Neri i św. Ignacego Loyoli. Wnętrze kościoła ozdobione zostało polichromią. Twórcą fresków w kopule jest malarz śląski Jerzy Wilhelm Neunhertz. Obszar pomnika obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń zespołu klasztornego, w skład którego wchodzi: klasztor z całą zabudową, placem kultowym i ogrodami, kaplica przy cudownym źródle, droga powiatowa do klasztoru i Dręczewa, dawny szpital wraz z przedpołem klasztoru.

4. Koszuty – zespół dworsko-parkowy

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 977).

Zespół składa się z alkierzowego dworu oraz parku. Tego typu dwory są bardzo charakterystyczną cechą polskiej architektury dworskiej od XVI do XIX w. Alkierz powstał z przekształcenia narożnych baszt średniowiecznych zamków warownych w baszty alkierzowe w XV w., a te, po utracie funkcji obronnych, przekształciły się w alkierze, czyli narożniki, zwykle na rzucie kwadratu lub prostokąta, wyraźnie występujące z bryły budynku, z odrębnym dachem, niekiedy wyższe od korpusu głównego i wówczas zwane wieżą alkierzową. Dwór alkierzowy w Koszutach jest wzorcowym przykładem tego typu barokowej siedziby szlacheckiej z czasów I Rzeczypospolitej uzupełnionej neobarokową rozbudową w okresie odradzającej się Polski po zaborach. Dwór w Koszutach jest jednym z najlepiej zachowanych pod względem ukształtowania bryły, formy architektonicznej i rozplanowania wnętrz tego typu obiektów w Polsce i wraz

z otaczającym go parkiem stanowi wiarygodny dokument swoich czasów. Obecnie jest siedzibą Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. W jego wnętrzach prezentowana jest stała ekspozycja muzealna zatytułowana prezentująca wnętrza dworu w Wielkopolsce na przełomie XIX i XX wieku, odwołująca się do jego historii oraz pierwotnej funkcji, obrazująca ideę polskiego dworu szlacheckiego i związaną z nim kulturę zamieszkiwania.

Park o powierzchni 4,67 ha, który tworzy naturalne, przyrodnicze otoczenie rezydencji posiada kształt zbliżony do kwadratu. Dwór stanowi centrum osiowej kompozycji w najstarszej, południowej części parku. Urozmaicony drzewostan tworzy starodrzew, skupiony głównie w części północnej i południowej, w którym dominują: jesion wyniosły, lipa drobnolistna, wiąz pospolity, kasztanowiec zwyczajny, klon zwyczajny i robinia akacjowa, oraz późniejsze nasadzenia prowadzone w ramach prac rekonstrukcyjnych i rewaloryzacyjnych. Na uwagę zasługują dwa pomnikowe okazy topoli białej. Na terenie parku znajdują się dwa sztuczne stawy, kopiec z figurą Matki Boskiej oraz pozostałości dawnej lodowni.

5. Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 czerwca 2011 r. (Dz. U. nr 143 poz. 836).

Zakres wpisu obejmuje: budynek zamku, oficyny, pawilon parkowy, domy mieszkalne, zabudowania gospodarcze, park-arboretum i kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych. Jest to romantyczna, neogotycka rezydencja magnacka. Jeden z kolejnych właścicieli posadowionego na wyspie zamku Tytus Adam Działyński (1796-1861) przebudował go nadając mu malowniczość i asymetrię m.in. poprzez dodanie półcyldrycznej wieży przy elewacji zachodniej, wieży wschodniej i wielkiej ostrołukowej wnęki w ryzalicy środkowej elewacji południowej. Wówczas zmieniona została funkcja części pomieszczeń na cele biblioteczno-muzealne. Zespół związany był z największymi wielkopolskimi rodami szlacheckimi: Górkami, Czarnkowskimi, Działyńskimi i Zamoyskimi.

Dopełnieniem rezydencji jest ogromny, 36-hektarowy park-arboretum, rozciągający się za zamkiem, po jego południowej stronie.

Do zespołu uznanego za pomnik historii należy także położony najbliżej miasta (przy ul. Średzkiej) kościół parafialny. Wzniesiony w 1436 r., w latach 1838-29, po pożarze w 1836 r. dzięki funduszom Tytusa Działyńskiego otrzymał neogotycką fasadę i dzwonnice-bramy, wykonane wg projektu Franciszka Marii Lanciego.

6. Łądz - zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dn. 17 czerwca 2009 (Dz.U. 2009 nr 104 poz. 861)

Zespół jest wybitnym przykładem założenia o cechach stylu gotyckiego i późnobarokowego oraz jednym z najcenniejszych zabytków sakralnych Wielkopolski. Klasztor i kościół zostały przebudowane w XVII i XVIII w. Z czasów średniowiecznych zachowały się: kapituła z około 1360 r. przykryta gwiazdzisto-trójdzielnym sklepieniem wspartym na dziesięciobocznym filarze oraz

polichromie o tematyce sakralno-świeckiej zdobiące oratorium św. Jakuba, z unikalną w skali kraju rozbudowaną sceną donacji.

Kościół klasztorny został rozbudowany w formach późnobarokowych przez Pompeo Ferrariego. Wystrój świątyni projektował Pompeo Ferrari oraz szereg innych artystów, wśród których znalazł się Adam Swach – twórca cyklu malarskiego o unikalnym na ziemiach polskich programie ikonograficznym zawierającym dzieje zakonu cystersów w Polsce i Europie. Wnętrza kościelne mają wysokiej klasy dekoracje malarskie i sztukatorskie oraz wyposażenie w postaci cennych ołtarzy barokowych, manierystycznych stalli, barokowego prospektu organowego.

7. Lubień - zespół opactwa benedyktynów

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 9 grudnia 2009 roku (Dz. U. Nr 214 Poz. 1659).

W obręb historycznego założenia wchodzi: kościół klasztorny p.w. NMP, dwa budynki klasztorne z parkiem i ogrodami, murowanym ogrodzeniem z siedmioma bramami, dzwonnica, folwark, kościół parafialny p.w. św. Leonarda wraz z murowanym ogrodzeniem, pastorówka, szkołka parafialna, plac targowy i figura św. Jana Nepomucena. Bogactwo zabytków z różnych epok czynią z lubińskiego zespołu swoisty skarbiec stylów, od romanizmu i gotyku poczynając, poprzez manieryzm, barok, rokoko na dziewiętnastowiecznym historyzmie i międzywojennym stylu narodowym kończąc.

Początki klasztoru oo. benedyktynów w Lubiniu sięgają pierwszych wieków chrześcijaństwa w Polsce. Powstał około 1075 r. na fali fundacji benedyktyńskich, ufundowany przez króla Bolesława Szczodrego, następnie fundację odnowił Bolesław Krzywousty z żoną. Lubień pełnił także rolę księżęcej nekropolii.

W Lubiniu działała jedna z największych w Wielkopolsce bibliotek klasztornych (m.in. do dziś przechowuje najstarszy zapis nutowy w Polsce). Wykształceni mnisi lubińscy prowadzili bibliotekę i skryptorium. Wśród nich prawdopodobnie znajdował się, protegowany kanclerza Michała Awdaińca, Gall Anonim. W Lubiniu przebywał także Maciej, notariusz księcia Bolesława Pobożnego. To on po raz pierwszy w 1257 r. zastosował nazwę Polonia Maioris, która stała się odtąd określeniem Wielkopolski. Z klasztorem łączą się również losy błogosławionego Bernarda z Wąbrzeźna oraz Adama Mickiewicza, który według tradycji zatrzymał się tu, zanim na zawsze opuścił ojczyznę.

8. Wyspa - Ostrów Lednicki

uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421).

Granica zespołu zabytkowego obejmuje największą wyspę (7,5 ha) położoną na Jeziorze Lednickim. Wyspa z otoczeniem wchodzi w skład Lednickiego Parku Krajobrazowego. Zlokalizowany w jej południowej części gród otoczony wałem o konstrukcji drewniano-ziemnej i długości około 500 m. W jego wnętrzu zbudowano budynki kamienne, prawdopodobnie pierwsze tego typu na ziemiach polskich. Na jego terenie znajdują się relikty kaplicy-baptysterium, pałacu, kościoła grodowego, urządzeń obronnych oraz mosty powstałe w latach 60.

X w., związane z Mieszkiem I oraz chrystianizacją państwa. Gród należał do najważniejszych w państwie Pierwszych Piastów. Prawdopodobnie na Ostrowie Lednickim Mieszko I i jego drużyna przyjęli chrzest, a Bolesław Chrobry podejmował Ottona III w czasie pielgrzymki do grobu św. Wojciecha.

9. Poznań – Poznań historyczny zespół miasta

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 28 listopada 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 219 poz. 1401).

Poznań uznawany jest za kolebkę państwa polskiego. To jedno z najstarszych miast polskich, jedna z pierwszych stolic Polski, miejsce pochówku władców. W katedrze na Ostrowie Tumskim spoczywają prochy królów i książąt m.in.: Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Przemysła II. W Poznaniu znajdowała się ponadto siedziba Jordana – pierwszego biskupa Polski. W okresie późnego średniowiecza miasto zaczęło rozwijać się dzięki przecinającym je szlakom handlowym, natomiast w XVI w. stało się jednym z najważniejszych ośrodków kulturowych i gospodarczych kraju, a w XIX w. ognisko ruchów niepodległościowych i miejsce powstania wybitnych, w skali europejskiej, założeń fortecznych. W tkance miejskiej przechowały się wszystkie zasadnicze elementy struktury architektoniczno-urbanistycznej charakterystyczne dla kolejnych epok i związane z konkretnymi wydarzeniami historycznymi poczynając od średniowiecza, a skończywszy na XX w.

Obszar pomnika historii obejmuje historyczny zespół miejski z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem i lewobrzeżnym Starym Miastem lokacyjnym ze średniowiecznymi osadami podmiejskimi oraz założeniem urbanistyczno-architektonicznym projektu Josefa Stübbena z początku XX w., a także Fortem Winiary, obecnie Parkiem Cytadela.

10. Rogalin – zespół pałacowo-parkowy z obszarem dawnego majątku ziemskiego

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 929 i Dz. U. z 2020 r. poz. 1766).

Zespół pałacowo-parkowy w Rogalinie ma szczególne znaczenie dla kultury Polski dzięki wyjątkowym, ponadregionalnym wartościom zabytkowym, krajobrazowym oraz niematerialnym – związanym ze świadectwem życia i działalności rodziny Raczyńskich na przestrzeni ponad 150 lat. Jest to założenie w typie *entre cour et jardin* – między dziedzińcem a ogrodem, w obrębie którego architektura budynków spójnie łączy cechy stylistyczne charakterystyczne dla baroku, rokoka i klasycyzmu.

Pałac jest jedną z najwybitniejszych realizacji 2. poł. XVIII w. w Polsce. Posiada cechy późnobarokowe, rokokowe i klasycystyczne. Korpus główny, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, jest dwukondygnacyjny od strony dziedzińca i trójkondygnacyjny od ogrodu. Elewacje frontowa i ogrodowa akcentowane są bocznymi pseudoryzalitami. Część środkową podkreśla pseudoportyk fasady i ryzalit ogrodowy, nad którymi wznosi się dach mansardowy zwieńczony rzeźbą wojownika. Oficyny pałacu połączone z korpusem głównym ćwierćkolistymi galeriami. Po bokach dziedzińca budynki dawnej drewnutni i stajni oraz powozowni. Zespół pałacowy wraz z regularnym ogrodem jest otoczony

parkiem krajobrazowym z pocz. XIX w., który po stronie południowej i południowo-zachodniej przechodzi w malownicze rozlewiska Warty. Osiowy układ założenia podkreśla aleja prowadząca od głównej bramy przez dawny dziedziniec gospodarczy ujęty dwoma czworakami (ob. budynkami mieszkalnymi) do położonej na niewielkim wzniesieniu kaplicy pałacowej (ob. kościół par. pw. św. Marcelina), wzorowanej na świątyni rzymskiej Maison Carrée w Nîmes we Francji, oraz dzwonnicy.

Wartość artystyczna prezentowanej w galerii obrazów kolekcji malarstwa polskiego i zagranicznego z przełomu XIX i XX wieku oraz wartość przyrodnicza wyjątkowego w skali Europy skupiska pomnikowych dębów na terenie parku nadają obiektowi walor unikatowości.

W latach 2007-2009 i 2012-2015 zespół pałacowy został objęty kompleksowymi pracami remontowymi i konserwatorskimi, które pozwoliły przywrócić mu dawną świetność oraz udostępnić zwiedzającym ekspozycję wnętrz w korpusie głównym i południowym skrzydle pałacu.

11. Rydzyna – założenie rezydencjonalno-urbanistyczne

uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 marca 2017 r. (Dz. U. Z 2017 r. poz. 662).

Założenie jest najlepiej zachowanym w Polsce przykładem barokowej kompozycji przestrzennej opartej na układzie osiowych alei łączących magnacką rezydencję z ośrodkiem miejskim. Obszar pomnika obejmuje: zespół rezydencjonalny złożony z zamku i parku z basenem (obwiedzionych fosą) oraz oficyn i budynków gospodarczych, terenu dawnego ogrodu, zwierzyńca, budynku strzelnicy i oranżerii; układ urbanistyczny centrum miasta w granicach fosy, położony na zachód od zespołu rezydencjonalnego, wraz z kościołem pod wezwaniem św. Stanisława, plebanią, dawnym konwentem pijarów, ratuszem, pomnikiem św. Trójcy oraz terenem na północ od centrum z kościołem poewangelickim i pastorówką. Wśród twórców założenia znajdowali się wybitni architekci i artyści: Józef Szymon Bellotti – architekt nadworny króla Jana III Sobieskiego, Michelangelo Palloni, Pompeo Ferrari, Karol Martin Franz, Ignacy Graff, Jerzy Neunhertz, Jan Christian Grünewald oraz artyści z kręgu Andreasa Schlütera.

4.7. PARKI KULTUROWE

Park kulturowy jest jedną z form ochrony zabytków. Według definicji zawartej w art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami celem jego utworzenia jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest to wyjątkowa forma ochrony zabytków, ponieważ park kulturowy powołuje rada gminy, a więc tworzą go przedstawiciele lokalnej społeczności, by jak najlepiej zadbać o najcenniejsze kulturowo obszary w danej gminie. Utworzenie parku kulturowego opiniuje wojewódzki konserwator zabytków. Dodatkowo, ustanowienie na danym obszarze parku kulturowego wymaga objęcia tego obszaru planem miejscowym oraz sporządzenia planu ochrony. Według obowiązującej ustawy, każdy utworzony park kulturowy musi mieć jasno określoną

str. 65

nazwę, granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, które mogą dotyczyć np. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego; składowania lub magazynowania odpadów.

Warto przy tym zaznaczyć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, iż krajobraz kulturowy może zostać uznany za zabytek nieruchomy i jako taki podlegać ochronie i opiece bez względu na stan zachowania. Obecnie w Polsce funkcjonuje 38 Parków Kulturowych.

Na terenie województwa wielkopolskiego powołano dwa parki kulturowe: „Mickiewiczowski Park Kulturowy” w Żerkowie oraz „Park Kulturowy Stare Miasto” w Poznaniu.

Mickiewiczowski Park Kulturowy

Uchwałą nr VII/56/07 z 28 września 2007 r. Rada Miejska Żerkowa utworzyła Mickiewiczowski Park Kulturowy, obejmujący: miasto Żerków, wsie: Brzostków, Gęczewo, Lgów i Śmiełów - gdzie znajduje się Muzeum Adama Mickiewicza oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny. Pretekstem do utworzenia Mickiewiczowskiego Parku Kulturowego był pobyt Adama Mickiewicza w Śmiełowie i okolicy w 1831 roku – wydarzenie to stało się osią wokół której zaktywizowano ten rejon Wielkopolski, jednocześnie zwracając uwagę na jego krajobrazowe i zabytkowe walory.

Żerków - miasto położone wśród wzniesień Wału Żerkowskiego. Pierwsze wzmianki o Żerkowie pochodzą z XIII w. Do połowy XIX wieku miasto pełni funkcję targową na trakcie handlowym Toruń-Wrocław. Na przełomie XIX i XX w. popularność zyskała malowniczość okolicy nazwana Szwajcarią Żerkowską. Miasto i okolica uznawane jest za turystyczną perełkę Wielkopolski. Miejscowość jest bogata w zabytki: kościół barokowy z XVIII w. św. Stanisława Biskupa; kościół ewangelicki neobarokowy z 1904 r.; brama wjazdowa do dawnego parku pałacowego, trójarkadowa, z herbem rodowym (jedyna pozostałość po pałacu Radomickich); dawna poczta konna z przełomu XVIII/XIX; stajnia przy dawnej poczcie z końca XVIII; cmentarz parafialny z kaplicą cmentarną z 1708r.; centrum miasta ukształtowane na zarysie wcześniejszej owalnicowej osady handlowej.

Zespół pałacowo-parkowy w Śmiełowie należy do najświetniejszych siedzib polskiego klasycyzmu. Obecnie zachowany zespół rezydencjonalny ukształtowany został w XVIII w. Rezydencja w Śmiełowie tworzy oś widokową z zespołem klasycystycznego kościoła w Brzostkowie, usytuowanego na stoku wzniesienia zwanego Walem Żerkowskim. Pałac z galeriami oraz budynki na folwarku są dziełem znanego architekta warszawskiego Stanisława Zawadzkiego. Pałac składa się z korpusu głównego i dwóch bocznych skrzydeł połączonych z nim ćwierćkolistymi tzw. palladiańskimi galeriami. Korpus główny wzniesiono na rzucie prostokąta z portykiem i dwoma skrajnymi ryzalitami od południa oraz 5-bocznym ryzalitem centralnym od północy. Ściany wewnątrz ozdobione są malowidłami braci Smuglewiczów. W Śmiełowie od połowy sierpnia do połowy września 1831 roku przebywał Adam Mickiewicz.

Nad wsią Brzóstków góruje kościół parafialny św. Jana Chrzciciela. Po zniszczeniu dwóch drewnianych poprzedników obecnej świątyni, w latach 1839-40 zbudowano kościół murowany, który w 1913 roku został w dużym stopniu uszkodzony wskutek pioruna, a następnie odbudowany pod kierunkiem architekta Andrzejewskiego. Ściany wewnętrzne pokrywa polichromia Antoniego Wrzesińskiego z 1934 roku. Z tyłu kościoła znajduje się plebania (z okresu powstania świątyni) oraz stodoła z 1861 roku.

W Lgowie wzniesiony został drewniany kościół pw. Narodzenia NMP z XVII wieku (którego założenia pochodzą z II poł. XIV w.) z bocznymi murowanymi dobudówkami: kruchtą od południa i kaplicą grobową Gorzeńskich z I poł. XIX w. W miejscowości można także znaleźć pozostałości parku dworskiego z okazałym platanem, lipą i dębem.

Park Kulturowy Stare Miasto

W celu ochrony krajobrazu kulturowego, zabytków nieruchomych i przestrzeni publicznych historycznego układu urbanistyczno-architektonicznego Starego Miasta, wpisanego do rejestru zabytku oraz stanowiącego część Pomnika Historii „Poznań – historyczny zespół miasta”, Uchwałą Nr LXII/1151/VII/2018 Rady Miasta Poznania z dnia 27 lutego 2018 utworzono "Park Kulturowy Stare Miasto" w Poznaniu. Granica parku przebiega ulicami: Solną, Wolnicą, Małe Gabary, Garbary, placem Bernardyńskim, Podgórną i Alejami Marcinkowskiego. Przygotowanie tej uchwały poprzedziły dwa lata intensywnych prac Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. Składało się na nie powołanie międzywydziałowego zespołu, analizy urbanistyczno-przestrzenne, warsztaty projektowe czy konsultacje społeczne. W toku prac nad uchwałą oraz na etapie rozpatrywania wniosków i opinii uwzględniono interesy mieszkańców, restauratorów, turystów oraz wszelkich użytkowników przestrzeni Starego Miasta.

Dzięki tej uchwale możliwe było estetyczne uporządkowanie tego cennego obszaru: uporanie się z reklamową samowolą, określenie reguł jednolitego wyglądu ogródków gastronomicznych, miejsc prowadzenia handlu czy zasad renowacji budynków znajdujących się na terenie Parku – zasady te pozwoliły wyeksponować elewacje staromiejskich kamienic. Z perspektywy trzech lat funkcjonowania, park kulturowy powołany w Poznaniu okazał się skutecznym narzędziem służącym poprawie estetyki najbardziej cennego i reprezentacyjnego obszaru miasta.

4.8. PROPOZYCJE UTWORZENIA NOWYCH OBSZARÓW OCHRONNYCH

Pomniki Historii

Na podstawie Audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego przyjętego przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku zaproponowano utworzenie kolejnych Pomników Historii:

- Zespół pałacowo-parkowy w Pawłowicach.
- Zespół zamkowy i park w Gołuchowie.
- Zespół rezydencjonalny w Antoninie.
- Założenie rezydencjonalne w Śmiełowie.

- Zespół pałacowy w Taczanowie.
- Zespół pałacowy w Turwi.
- Zespół urbanistyczny w Zdunach.
- Zespół poklasztorny Kanoników Regularnych w Trzemesznie.
- Zespół klasztorny Ojców Franciszkanów Konwentualnych na Górze Przemysła w Poznaniu.
- Zespół klasztorny Cysterek w Owińskach.
- Zespół klasztorny Cysterek w Ołoboku.
- Zespół sakralny w Skrzatuszu.
- Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wyszynie.
- Poszerzenie granic pomnika historii „Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli” o Nowe Arboretum.

Parki Kulturowe

Na podstawie tego samego dokumentu opracowanego przez Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego w Poznaniu (2023 r.) wytypowano do powołania w przyszłości kolejnych 30 Parków Kulturowych:

- **związanych z osadnictwem tradycyjnym:**
 1. Obszar związany z osadnictwem olęderskim rozproszonym w rejonie Nowego Tomyśla - Miedzichowo, Międzychód, Grodzisk Wielkopolski, Wielichowo, Zbąszyń, Wolsztyn, Rakoniewice, Siedlec, Kwilcz, Kuślin, Lwówek, Nowy Tomyśl.
 2. Obszar związany z osadnictwem olęderskim skupionym w Dolinie Noteci - Czarnków, Drawsko, Krzyż Wielkopolski, Piła, Trzcianka, Ujście, Wieleń.
 3. Obszar związany z osadnictwem olęderskim Puszczy Pyzdrskiej - Blizanów, Chocz, Czermin, Gizalki, Grodziec, Mycielin, Pleszew, Pyzdry, Rychwał, Rzgów, Stawiszyn, Zagórów, Żerków.
 4. Obszar związany z osadnictwem fryderycjańskim w Dolinie Noteci - Białośliwie, Chodzież, Gołańcz, Kaczory, Miasteczko Krajeńskie, Piła, Szamocin, Ujście, Wyrzysk.
- **związanych z kulturą i tradycją religijną, w tym z działalnością zakonów:**
 1. Obszar związany z Początkami Państwa Polskiego w rejonie jeziora Lednica - Kiszkowo, Pobiedziska, Kłecko, Łubowo.
 2. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Benedyktynów w rejonie Lubinia - Dolsk, Gostyń, Śrem, Osieczna, Krzywiń, Krzemieniewo.
 3. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną biskupów poznańskich w rejonie Ciężenia i Słupcy - Ostrowite, Słupca, Strzałkowo, Łądek,
 4. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cystersów w rejonie Obry - Wolsztyn.

5. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cystersów w rejonie Ołoboku i Mikstatu - Grabów nad Prosną, Godziesze Wielkie, Sieroszewice, Mikstat.
 6. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cystersów w rejonie Łądu i Zagórowa - Golina, Pyzdry, Słupca, Rzgów, Łądek, Kołaczkowo.
 7. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cysterek w rejonie Owińsk i Radojewa - Czerwonak, Kiszkowo, Swarzędz, Suchy Las, Pobiedziska, Poznań, Rogoźno, Murowana Goślina, Oborniki.
 8. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cystersów w rejonie Przemętu -Wijewo, Włoszakowice, Wolsztyn, Przemęt.
 9. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Cystersów na ziemi pałuckiej - Budzyń, Damasławek, Gołańcz, Margonin, Mieścisko, Wapno, Wągrowiec.
 10. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Filipinów w Gostyniu-Głogówku - Gostyń, Piaski.
 11. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną zakonu Benedyktynów w rejonie Trzemeszna - Gniezno, Orchowo, Trzemeszno, Witkowo,
 12. Obszar związany z kulturą i tradycją religijną w rejonie Skrzatusza - Jastrowie, Piła, Szydłowo.
- **związanych z działalnością sławnych rodów:**
1. Obszar związany z działalnością rodu Radziwiłłów w rejonie Antonina -Mikstat, Przygodzice, Ostrzeszów.
 2. Obszar związany z działalnością rodu książąt Czartoryskich w Gołuchowie.
 3. Obszar związany z działalnością rodu Działyńskich w rejonie Kórnik i Bnina -Zaniemyśl.
 4. Obszar związany z działalnością rodu Chłapowskich w rejonie Turwi - Brodnica, Czempin, Kościan, Krzywiń, Śrem.
 5. Obszar związany z działalnością rodu Raczyńskich w rejonie Rogalina - Kórnik, Mosina, Puszczykowo.
 6. Obszar związany z działalnością rodu Raczyńskich w rejonie Zaniemyśla - Kórnik, Zaniemyśl.
 7. Obszar związany z działalnością rodów Leszczyńskich i Sułkowskich w rejonie Rydzyny.
- **związanych z kształtowaniem się przestrzeni miast i ich otoczenia:**
1. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Łobżenicy i jego otoczenia.
 2. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Osiecznej i jego otoczenia.
 3. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Kalisza.
 4. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Leszna.

5. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Rawicza im. Przyjemskich, Opalińskich i Sapiehów.
 6. Obszar związany z kształtowaniem się przestrzeni miasta Zduny.
- **obszary związane z kulturą ludową grup etnograficznych** – niektóre z nich zachowały poczucie własnej odrębności: Bambrzy, Biskupianie, Szamotulanie, Hazacy, Pałuczanie, Tośtoki.¹²

Archeologiczne Parki Kulturowe

Proponuje się także powołanie 10 Archeologicznych Parków Kulturowych:

1. Archeologiczny Park Kulturowy w Gieczu.
2. Archeologiczny Park Kulturowy w Grzybowie.
3. Archeologiczny Park Kulturowy Kalisz – Zawodzie.
4. Archeologiczny Park Kulturowy Mrówki.
5. Archeologiczno – Etnograficzny PK w Osieku.
6. Archeologiczny Park Kulturowy Gród Radzimski – Radzim.
7. Archeologiczny Park Kulturowy Szamotuły „Zaginione Miasto”.
8. Archeologiczny Park Kulturowy Południowych Grodów Pogranicznych – Czestram/Golejewko – Dubin – Niepart – Kobylin Stary.
9. Archeologiczny Park Kulturowy w Bruszczewie.

4.9. LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO

Celem wpisu na „Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO” jest zagwarantowanie ochrony najznakomitszych z międzynarodowego punktu widzenia dóbr, prezentujących różnorodność kulturalną i bogactwo natury wszystkich regionów świata, ochrona jej przed zniszczeniem i zachowanie w niezmienionej postaci dla przyszłych pokoleń. Miejsca wchodzące w skład Światowego Dziedzictwa muszą odpowiadać wymogom autentyczności i integralności. Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze należy do bezcennych i niezastąpionych zasobów poszczególnych narodów oraz całej ludzkości.

Na terenie Polski znajduje się obecnie 17 miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO: Historyczne centrum w Krakowie, Królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni, Auschwitz-Birkenau (niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady 1940-1945), Puszcza Białowieska, Historyczne centrum Warszawy, Stare Miasto w Zamościu, Kalwaria Zebrzydowska (manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy), średniowieczny zespół miejski Torunia, zamek krzyżacki w Malborku, kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, drewniane kościoły południowej Małopolski (Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa), Hala Stulecia we Wrocławiu, Park Mużakowski, drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat oraz kopalnie rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach,

¹² Łęcki W. (red.), Wielkopolska. Nasza kraina, t. I–III, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004

Krzemionkowski region pradziejowego górnictwa krzemienia pasiastego, pradawne i pierwotne lasy bukowe w Karpatach i innych regionach Europy.

Cztery miejsca są wpisami transgranicznymi: Puszcza Białowieska (Polska / Białoruś), Park Mużakowski - Muskauer Park (Polska / Niemcy), Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat (Polska / Ukraina), Pradawne i pierwotne lasy bukowe w Karpatach i innych regionach Europy (18 państw).

Na terenie Wielkopolski do końca 2024 r nie ma obiektów wpisanych na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO ani na liście informacyjnej polskich kandydatur na ten tytuł.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego 2020+ oraz Audycie Krajobrazowym zaproponowano podjęcie działań wpisania na Listę:

- „Szlak Piastowski” – ze względu na wartości kulturowe związane z kształtowaniem państwowości polskiej.
- „Pradolina Noteci” – ze względu na wartości przyrodnicze występujące w połączeniu z wartościami kulturowymi osadnictwa olęderskiego i fryderycjańskiego.

4.10. ZNAK DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

Znak Dziedzictwa Europejskiego jest wyróżnieniem przyznawanym obiektom dziedzictwa kulturowego, które odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej. W Wielkopolsce nie ma do tej pory obiektów oznaczonych tym znakiem.

Ogólnym celem Znaku Dziedzictwa Europejskiego (ZDE) jest wzmocnienie u obywateli europejskich, w szczególności u młodych ludzi, poczucia przynależności do Unii Europejskiej, w oparciu o wspólne wartości i elementy europejskiej historii i dziedzictwa kulturowego, a także uznanie walorów różnorodności krajowej i regionalnej oraz wzmocnienie wzajemnego zrozumienia i dialogu międzykulturowego.

Mając na uwadze powyższy cel, Znak Dziedzictwa Europejskiego jest przyznawany obiektom, które mają silną europejską wartość symboliczną i podkreślają wspólną historię Europy i budowania Unii Europejskiej oraz europejskie wartości i prawa człowieka będące fundamentem procesu integracji europejskiej.

Do chwili obecnej 7 polskich obiektów zostało wyróżnionych Znakiem Dziedzictwa Europejskiego. Są to:

1. Unia Lubelska, zawartą między Polską i Litwą w 1569 roku – Kościół p.w. Św. Stanisława wraz z Klasztorem Dominikanów, Kościół św. Trójcy, pomnik Unii Lubelskiej.
2. Historyczna Stocznia Gdańska – obiekty związane z powstaniem „Solidarności”.
3. Konstytucja 3 Maja.
4. Cmentarz wojenny nr 123 Łużna-Pustki z okresu I wojny światowej.

5. Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach (centralne Muzeum Jeńców Wojennych).
6. Osiedla Werkbundu zostały zaprojektowanych przez stowarzyszenie Deutsches Werkbund i zbudowane w latach 1927-1932 na terenie Austrii, Czech, Niemiec i Polski.
7. Krajobraz Kulturowy Cystersów (Austria, Czechy, Francja, Niemcy, Polska, Słowenia).

4.11. DOBRA KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

Dobra kultury współczesnej to zgodnie z definicją przedstawioną w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2021 poz. 741 z późn. zm.) dobra kultury niebędące zabytkami, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna. Jedynym aktem prawnym, który przewiduje ochronę dóbr kultury współczesnej jest Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 23 marca 2003 roku. Zgodnie z art. 1 ust. 2 ww. ustawy jako wartości wysoko cenione w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się je, niezależnie od wymagań ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Również w dalszych przepisach, dotyczących treści dokumentów planistycznych, wskazuje się, że dobra kultury współczesnej powinny być uwzględniane niezależnie od ochrony zabytków.

4.12. INSTYTUCJE KULTURY

Samorządowi Województwa Wielkopolskiego podlegają 23 instytucje kultury. Prowadzą one działalność mającą na celu upowszechnienie kultury zgodnie z ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194). W ustawie wprowadzono rozróżnienie na instytucje artystyczne (powołane do prowadzenia działalności artystycznej w dziedzinie teatru, muzyki, tańca, z udziałem twórców i wykonawców, a w szczególności: teatry, filharmonie, opery, operetki, orkiestry symfoniczne i kameralne, zespoły pieśni i tańca oraz zespoły chóralskie) oraz inne instytucje kultury (np. instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki itp.).

Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Samorząd Województwa Wielkopolskiego:

4.12.1. Teatry

1. Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu.
2. Teatr Nowy im. Izabelli Cywińskiej w Poznaniu.
3. Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu.
4. Teatr im. Aleksandra Fredry w Gnieźnie.
5. Polski Teatr Tańca.

4.12.2. Instytucje muzyczne

1. Orkiestra Kameralna Polskiego Radia AMADEUS.

4.12.3. Muzea

1. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.
2. Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie.
3. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej.
4. Muzeum Okręgowe w Koninie.
5. Muzeum Okręgowe w Lesznie.
6. Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile.
7. Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy – Zespół Pałacowo-Parkowy.
8. Muzeum w Lewkowie – Zespół Pałacowo-Parkowy/
9. Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie.
10. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.
11. Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.
12. Wielkopolskie Muzeum Niepodległości.

4.12.4. Biblioteki i Centra Kultury

1. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu.
2. Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu.
3. Centrum Kultury i Sztuki w Koninie.
4. Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze

4.12.5. Instytucje współorganizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Parowozownia Wolsztyn. Instytucja Kultury Województwa Wielkopolskiego
Organizatorzy: Samorząd Województwa Wielkopolskiego, Miasto Wolsztyn,
Powiat Wolsztyński, współorganizator: PKP CARGO S.A.

4.13. MUZEUM POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO 1918-1919

W Planach Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2025-2028 szczególne znaczenie ma budowa Muzeum Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 jako nowoczesnego obiektu muzealnego o znaczeniu narodowym, upamiętniającego największe zwycięskie powstanie w historii Polski, wzmacniającego potencjał kulturowy i infrastrukturę kultury w regionie.

Jednostką realizującą projekt jest Wielkopolskie Muzeum Niepodległości w Poznaniu ze środków Samorządu Wielkopolskiego na lata 2025- 2027 - Dział: Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego – Rozdział: Muzea.

Decyzja o powstaniu nowego Muzeum spowodowała zmiany organizacyjne w Wielkopolskim Muzeum Niepodległości. Od 01.01.2025 r. ze struktur Muzeum został wyłączony oddział Muzeum Martyrologii Wielkopolan – Fort VII, dla którego nowym podmiotem zarządzającym stało się Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie. Zmianę tę precyzuje stosowna Uchwała nr VI/134/24 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 28 października 2024 r. w „Sprawie podziału Wielkopolskiego Muzeum Niepodległości”.

W 2025 roku, w związku z reorganizacją Muzeum, planowane jest wyłączenie ze struktur kolejnych - Oddziału Muzeum Armii Poznań oraz Oddziału Muzeum Uzbrojenia w Forcie Winiary. Dla tych oddziałów podmiotem zarządzającym stanie się Miasto Poznań.

Po reorganizacji struktury Wielkopolskie Muzeum Niepodległości zmieni nazwę na Muzeum Powstania Wielkopolskiego 1918-1919.

4.14. PARKI NARODOWE I KRAJOBRAZOWE ORAZ INNE FORMY OBSZARÓW CHRONIONYCH

Parki narodowe tworzone rozporządzeniem Rady Ministrów są dużymi obszarami chronionymi (nie mniej niż 10 km²), wyróżniającymi się szczególnymi walorami, na których ochronie podlega całość przyrody oraz swoiste cechy krajobrazu. W granicach województwa wielkopolskiego, które łącznie obejmuje niemal 30 000 km² znajdują się 2 parki narodowe o łącznej pow. 7 961,84 ha. Są to Wielkopolski Park Narodowy (WPN) utworzony w 1957 r. oraz Drawieński Park Narodowy utworzony w 1990 r.

Ponadto na obszarze Wielkopolski ustanowiono 14 parków krajobrazowych. Pierwsze z nich (Pszczewski i Lednicki) powstały w latach 80. XX wieku na mocy uchwał ówczesnych Wojewódzkich Rad Narodowych (odpowiednio) w Gorzowie i Poznaniu. Później kompetencje w zakresie tworzenia parków krajobrazowych przejęli wojewodowie. Lata 1991-1998 to okres szybkiego rozwoju sieci parków krajobrazowych Wielkopolski, których liczba wzrosła do 12. Reforma administracyjna, w ramach której powstało jedno województwo wielkopolskie, przyniosła również w 1999 roku podporządkowanie wszystkich dotychczas istniejących parków pod zarząd nowopowstałego Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego. W kolejnych latach utworzono już tylko jeden park – Nadgoplański Park Tysiąclecia, który powstał w miejsce rezerwatu o tej samej nazwie zajmującego południową część Nadgopla w gminie Skulsk. W listopadzie 2019 roku Pszczewski Park Krajobrazowy na terenie województwa wielkopolskiego został podzielony na dwa parki krajobrazowe: Miedzichowski Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Dolina Kamionki.

Wśród 14 obecnie istniejących parków krajobrazowych 2 są parkami o charakterze transgranicznym, a więc położone są na terenie dwóch województw. Są to: Przemęcki Park Krajobrazowy (niewielka część w województwie lubuskim) oraz Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (większa część w województwie dolnośląskim), który jest jednocześnie największym parkiem krajobrazowym w Polsce (powierzchnia 84 040 ha).

Parki krajobrazowe są obszarami chronionymi ze względu na wartościowy, urozmaicony krajobraz oraz wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe.

Parki Krajobrazowe znajdujące się na terenie województwa wielkopolskiego:

1. Lednicki Park Krajobrazowy - powstał w 1988 r. w celu zachowania w stanie zbliżonym do obecnego krajobrazu kulturowego okolic jeziora Lednica oraz elementów dziedzictwa kulturowego i historycznego wraz z ich otoczeniem, w tym w szczególności pozostałości zespołu osadniczego z czasów pierwszych Piastów.

2. Nadwarciański Park Krajobrazowy - utworzony w 1995 r. w celu ochrony pradolinnego krajobrazu doliny środkowej Warty oraz zabezpieczenia walorów kulturowych związanych z osadnictwem na kępach wydmy i na krawędzi pradoliny, w tym z ośrodkami władzy kościelnej i świeckiej w Łądzie, Ciężeniu i Pyzdrach. Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” - powstał w 1996 r. m.in. w celu ochrony największego w Europie kompleksu stawów rybnych sięgających swymi początkami XIII w.
3. Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego - utworzony w 1992 r. ma chronić historyczny krajobraz rolniczy z siecią zadrzewień śródpolnych, ukształtowany 200 lat temu przez generała Dezyderego Chłapowskiego.
4. Park Krajobrazowy Promno - utworzony w 1993 r. w celu zachowania urozmaiconego krajobrazu polodowcowego.
5. Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka - ustanowiony w 1993 r., powiększono w 2004 r., stanowi jeden z największych kompleksów leśnych środkowej Wielkopolski charakteryzujący się dużymi wartościami przyrodniczymi, krajobrazowymi, a także naukowo-dydaktycznymi.
6. Powidzki Park Krajobrazowy - powstał w 1998 r. w celu zachowania krajobrazu młodoglacjalnego o dużym zróżnicowaniu form, którego główny element stanowi zespół kilkunastu jezior polodowcowych, przeważnie o charakterze rynnowym.
7. Przemęcki Park Krajobrazowy - utworzony w 1991 r. aby utrzymać strukturę przestrzenną terenu, ze szczególnym uwzględnieniem swoistych cech miejscowego krajobrazu rolniczego, a także ochrona wartości kulturowych i historycznych.
8. Rogaliński Park Krajobrazowy - utworzony w 1997 r. dla ochrony jednego z największych w Europie skupisk wielowiekowych dębów szypułkowych rosnących w dolinie Warty oraz unikatowej rzeźby terenu.
9. Sierakowski Park Krajobrazowy - powstał w 1991 r. i chroni urozmaicony krajobraz polodowcowy o bogatej rzeźbie, z licznymi wzgórzami morenowymi, rynnami jeziornymi, dolinami rzek i wydmy.
10. Żerkowsko - Czeszewski Park Krajobrazowy - utworzony w 1994 r. w celu zachowania krajobrazu polodowcowego oraz utrzymania struktury przestrzennej terenu podkreślającej swoiste cechy miejscowego krajobrazu oraz cennych walorów kulturowych.
11. Nadgoplański Park Tysiąclecia - utworzony w 2009 r. Chroni miejsca lęgowe ptaków, szczególnie populacji ptaków wodnych i błotnych, torfowiska i inne środowiska wilgotne oraz bagienne.
12. Miedzichowski Park Krajobrazowy – utworzony w 2019 r. z podziału Pszczewskiego Parku Krajobrazowego w celu ochrony i zachowania wyrażnie wykształconego krajobrazu polodowcowego; zachowania populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk; zachowania naturalnych, cennych ekosystemów wodnych i bagiennych; zachowania cennych ekosystemów leśnych, łąkowych, murawowych oraz zaroślowych; utrzymania struktury przestrzennej terenów z uwzględnieniem swoistych cech miejscowego krajobrazu.

13. Park Krajobrazowy Dolina Kamionki - utworzony w 2019 r. z podziału Pszczewskiego Parku Krajobrazowego w celu ochrony i zachowania krajobrazu, zachowania naturalnych ekosystemów doliny Kamionki oraz zachowania populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk.

Na podstawie analiz Audytu krajobrazowego woj. Wielkopolskiego opracowanego w 2023 r. zaproponowano powiększenie granic kilku Parków Krajobrazowych:

- Rogaliński Park Krajobrazowy - Powiększenie granic – Włączenie pod ochronę całego historycznego układu przestrzennego majątku ziemskiego Rogalin, który stanowi zakomponowany układ pól oraz ciągów zadrzewień przydrożnych i śródpolnych oraz włączenie obszaru doliny Warty w rejonie Śremu kompleksu nadrzecznych lasów łęgowych wraz z rozległym obszarem bagiennych łąk.
- Nadwarciański Park Krajobrazowy, Pyzdrowski Obszar Chronionego Krajobrazu. Powiększenie granic. Włączenie pod ochronę pradolinne krajobrazu doliny Warty z mozaiką siedlisk wodno-łąkowych.
- Park Krajobrazowy Dolina Noteci (zlokalizowany w Obszarze Chronionego Krajobrazu Dolina Noteci), (Obszar Chronionego Krajobrazu Puszcza nad Drawą). Nowa forma ochrony obszar: Drawsko, Krzyż Wielkopolski, Wieleń, Czarnków, Lubasz, Trzcianka, Ujście, Piła (miasto), Kaczory, Chodzież, Miasteczko Krajeńskie, Szamocin, Białośliwie, Wyrzysk, Gołańcz. Dolina Noteci jest największym i najlepiej zachowanym kompleksem dolinowo -bagiennym, z dużą różnorodnością świata roślinnego, w tym rzadkich i ginących zbiorowisk roślinnych oraz bogactwem świata zwierzęcego, szczególnie ptactwa wodnego i błotnego. Na terenie doliny Noteci osadnictwo wiejskie posiada szczególnie charakter nadany przez kolonizację olęderską. Wsie, powstałe na osuszonych bagnach nadnoteckich, zachowały swój pierwotny układ przestrzenny zwany rzędówką bagienną.
- Przemęcki Park Krajobrazowy, Obszar Chronionego Krajobrazu Przemęcko-Wschowski i kompleks leśny Włoszakowice) Powiększenie granic – włączenie pod ochronę północno - zachodniej części wsi Przemęt, która stanowi część układu urbanistycznego dawnego miasta. W tej części znajduje się rynek oraz cmentarz wraz z kościołem cmentarnym. Proponuje się także wyłączenie obszaru zachodniej części miejscowości Gołanice, która nie posiada historycznych zachowanych wartości.

Ponad to w Audycie krajobrazowym zaproponowano utworzenie nowych Zespołów Parków Krajobrazowych:

- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Doliny Rzeki Głównej.
- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy w dolinie rzeki Warty w Koninie. (Goplańsko-Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu) miejsce gniazdowania wielu gatunków ptaków wodno - błotnych oraz cenne łągi wierzbowe i topolowe.
- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Jeziora Trzebidzkiego (zlokalizowany w Przemęckim Parku Krajobrazowym i Obszarze Chronionego Krajobrazu

Przemęcko-Wschowskim i kompleksie leśnym Włoszakowice). Obszar obejmuje strefę ochronną wokół istniejącego rezerwatu przyrody Jezioro Trzebidzkie oraz otaczające go cenne obszary:

- łąki na południe od Bucza – dla ochrony cennego kompleksu łąk wilgotnych, turzycowisk i szuwarów z chronionymi gatunkami roślin. Kompleks łąk wilgotnych i świeżych, z niewielkimi fragmentami łągów olchowo-jesionowych i kępami zarośli wierzbowych.
- łąki koło Dębiny – dla ochrony cennego kompleksu łąk, turzycowisk i szuwarów z chronionymi gatunkami roślin.
- łąki i trzcinowiska między Jeziorem Boszkowskim a Trzebidzkim – dla ochrony cennego kompleksu łąk wilgotnych, turzycowisk i szuwarów z chronionymi gatunkami roślin. Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Jezioro Zapowiednik (zlokalizowany w Przemęckim Parku Krajobrazowym i Obszarze Chronionego Krajobrazu Przemęcko-Wschowskim i kompleksie leśnym Włoszakowice).
- Skulski Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy (zlokalizowany w Nadgoplańskim Parku Tysiąclecia i Goplańsko-Kujawskim Obszarze Chronionego Krajobrazu).
- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Kanału Ślesińskiego (zlokalizowany w Nadgoplańskim Parku Tysiąclecia i Goplańsko-Kujawskim Obszarze Chronionego Krajobrazu).

Obszary Chronionego Krajobrazu:

1. Goplańsko-Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu.
2. Obszar Chronionego Krajobrazu „H” Międzychód.
3. Obszar Chronionego Krajobrazu „I” Międzyrzecz –Trzciel.
4. Obszar Chronionego Krajobrazu Bagna Średzkie.
5. Obszar Chronionego Krajobrazu Dąbrowy Krotoszyńskie Baszków–Rochy.
6. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Baryczy.
7. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Cybiny w Nekielce.
8. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Cybiny w Poznaniu.
9. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Łobżonki i Bory Kująńskie.
10. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Noteci.
11. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Prosny.
12. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Ciemnej.
13. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Wirynki.
14. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Samicy Kierskiej.
15. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Śwędni koło Kalisza.
16. Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Wełny i Rynna Gołaniecko -Wągrowiecka.
17. Obszar Chronionego Krajobrazu Jeziora Niepruszewskiego.
18. Obszar Chronionego Krajobrazu Kompleks leśny Śmigiel - Świąciechowa.
19. Obszar Chronionego Krajobrazu Krzywińsko - Osiecki wraz z zadrzewieniami generała Dezyderego Chłapowskiego i kompleksem leśnym Osieczna – Góra.
20. Obszar Chronionego Krajobrazu Pojezierze Sławskie, Pradolina Obry i Rynna Zbąszyńska.

21. Obszar Chronionego Krajobrazu Pojezierze Wałeckie i Dolina Gwdy w województwie wielkopolskim.
22. Obszar Chronionego Krajobrazu Przemęcko - Wschowski i kompleks leśny Włoszakowice.
23. Obszar Chronionego Krajobrazu Puszcza nad Drawą.
24. Obszar Chronionego Krajobrazu Puszcza Notecka.
25. Obszar Chronionego Krajobrazu Rynny Jeziora Lusowskiego i Doliny Samy.
26. Obszar Chronionego Krajobrazu Szwajcaria Żerkowska.
27. Obszar Chronionego Krajobrazu w gminie Kórnik.
28. Obszar Chronionego Krajobrazu w obrębie Biedruska.
29. Obszar Chronionego Krajobrazu Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska.
30. Powidzko - Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu.
31. Pyzdrowski Obszar Chronionego Krajobrazu.
32. Uniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu.
33. Złotórski Obszar Chronionego Krajobrazu.

W Audycie Krajobrazowym zaproponowano utworzenie kolejnych 5 Obszarów Chronionego Krajobrazu, propozycję likwidacji 1 oraz ustanowienie stref ochrony konserwatorskiej:

- Zaniemski Obszar Chronionego Krajobrazu.
- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Ciemnej.
- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Wełny i Rynna Gołaniecko -Wągrowiecka.
- Obszar Chronionego Krajobrazu Krzywińsko - Osiecki wraz z zadrzewieniem generała Dezyderego Chłapowskiego i kompleksem leśnym Osieczna – Góra.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla osadnictwa olęderskiego - Zofiowo, Czarnków, Romanowo Górne, Romanowo Dolne.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla pozostałej części historycznego układu ruralistycznego Gołęczewa nie objętego dotychczas miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego - Gołęczewo, Suchy Las.
- Strefa ochrony konserwatorskiej zabytkowego założenia wsi Michorzewo, Kuślin.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla historycznie ukształtowanej wsi lokacyjnej Miedzichowo.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla historycznego obszaru Puszczykowa.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla założenia urbanistycznego i zespołu budowlanego – Śmigiel.
- Strefa ochrony konserwatorskiej dla układu urbanistycznego w Żerkowie wpisanego do rejestru zabytków oraz dla obszaru wschodniego miasta.

Do innych form ochrony obszarów wyróżnionych na terenie województwa wielkopolskiego należy: – 99 rezerwatów przyrody, – 33 obszary chronionego krajobrazu, – 251 użytków ekologicznych, – 5 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (Łęgi Mechlińskie, Glińskie Góry, Góra Dąbrowa, Pradolina Miłosławska, Jezioro Bytyńskie), – 1 stanowisko dokumentacyjne

(Profil Soli Różowej w Kopalni Soli Kłodawa), – 4052 pomniki przyrody, – 79 obszarów Natura 2000, w tym 19 obszarów specjalnej ochrony ptaków i 60 specjalnych obszarów ochrony siedlisk.

4.15. TURYSTYKA KULTUROWA

Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym poprzez: kształtowanie spójnego systemu pasm kulturowych województwa wielkopolskiego w oparciu o przebieg najważniejszych szlaków kulturowych o randze międzynarodowej i krajowej, w tym wyznaczanie międzyregionalnych powiązań szlaków kulturowych – łączenie szlaków o tej samej tematyce na granicach województw, w tym m.in. Szlaku Cysterskiego, Drogi św. Jakuba, Piastowskiej Drogi Romańskiej, Rowerowego Szlaku Bursztynowego, Szlaku Powstania Wielkopolskiego.

Tworzenie tematycznych systemów szlaków dziedzictwa, włączanie szlaków istniejących oraz wytyczanie nowych, w tym w szczególności związanych z:

- początkami Państwa Polskiego:
 - Szlak Piastowski.
 - Szlak Bursztynowy.
 - Szlak św. Wojciecha.
 - Szlak Ottoński.
 - Europejski Szlak Cysterski.
 - Szlak św. Jakuba.
 - Europejski Szlak Piastowski.
 - Szlak dziedzictwa archeologicznego.
- dziedzictwem sakralnym:
 - Drewniane kościoły szlakiem sztuki Poznań – Zielona Góra.
 - Szlak kościołów drewnianych wokół Puszczy Zielonki.
 - Szlak kościołów drewnianych Ziemi Kaliskiej.
 - Szlak klasztorów.
 - Szlak kościołów drewnianych i szachulcowych.
 - Miejsca kultu.
 - Szlak kościołów polichromowanych.
 - Szlak kapliczek i krzyży przydrożnych Pawła Brylińskiego.
 - Szlaki Pątnicze.
- sławnymi rodami i ludźmi:
 - Szlak Królewski (obejmujący m.in. Trakt Królewsko - Cesarski w Poznaniu, Szlak Piastów Wielkopolskich, Szlak Wojen Szwedzkich, czy Szlak Napoleoński).
 - Szlak Zamków, Dworów i Pałaców.
 - Szlak Adama Mickiewicza.
- walkami o wolność:
 - Szlak Napoleoński, Szlak Powstania Wielkopolskiego.
 - Szlak Pracy Organicznej koordynowany przez Pałac w Winnej Górze – Instytucji Kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego. Szlak funkcjonuje w następujących lokalizacjach: Poznań (Zakłady

H. Cegielskiego, siedziba PTPN, Bazar, Biblioteka Raczyńskich, Teatr Polski, Mieszkanie Julii i Antoniego Woykowskich, Pomnik Karola Marcinkowskiego), Zamek w Kórniku, Pałac w Turwii, Pałac w Rogalinie, Pałac w Pakosławiu, Pałac w Śmiełowie, Dawne kasyno w Gostyniu, Pałac w Winnej Górze, Pałac w Lewkowie, Szreniawa Narodowe Muzeum Rolnictwa.

- zabytkami militarnymi
 - Twierdza Poznań.
 - Wał Pomorski.
- zabytkami techniki wraz ze szlakami kolejowymi wąskotorowymi i szerokotorowymi wraz z infrastrukturą dworcową oraz Kopalnią Soli w Kłodawie:
 - Szlak przemysłowców kaliskich w powiązaniu z Opatówkiem (Muzeum Przemysłu) i Turkiem (dawne tradycje tkackie) oraz Zdunami,
 - Szlak Wiatraczny.
 - Wyrzyska Kolejka Powiatowa (Białośliwie – Łobżenica).
 - Gnieźnieńska Kolejka Wąskotorowa (Gniezno – Powidz).
 - Śmigiełska Kolej Dojazdowa (Śmigiel – Stare Bojanowo),
 - Wolsztyńska Kolej (Wolsztyn – Rakoniewice – Stęszew – Poznań) wraz z Parowozownią.
 - Wągrowiecka Kolej (Poznań – Murowana Goślina – Sława – Skoki – Wągrowiec).
 - Blues Express (Poznań – Rogoźno – Chodzież – Piła – Krajenka – Złotów – Zakrzewo).
 - Średzko-Zaniemska Kolejka Wąskotorowa.
 - Międzychodzko-Szamotulska Kolej (Międzychód – Chrzypsko – Ostroróg – Szamotuły).
 - Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie.
- techniką wodną – w oparciu o szlaki turystyki wodnej na rzekach, wzdłuż których znajdują się liczne zabytki reprezentujące bogatą historię Wielkopolski i Polski:
 - Wielka Pętla Wielkopolski,
 - Mała Pętla Wielkopolski.
 - Szlak Barycki.
 - Szlak Notecki (wraz z rewaloryzacją zabytkowych stopni wodnych i odtworzeniem historycznego mostu).
 - Szlak Obrzański.
 - Szlak Prosny.
 - Szlak Warciański.
 - Szlak Wełny.

4.16. NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część

własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Przejawia się między innymi w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne; praktyki społeczno-kulturowe; wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Dziedzictwo niematerialne to wszystkie przekazane przez przodków przejawy tego, co tworzy grupową, etniczną lub religijną tożsamość. Odgrywa ono istotną rolę w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Jego przetrwanie warunkuje utrzymanie różnorodności kulturowej.

W 2011 r. Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zobowiązuje ona do inwentaryzacji przejawów dziedzictwa znajdującego się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji UNESCO. Rejestr elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego powstaje od 2014 roku pod nazwą Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Lista ta jest spisem przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego z terenu Polski i ma charakter wyłącznie informacyjny. Listę prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Wnioski sprawdzone pod względem formalnym opiniuje Rada ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przy rozpatrywaniu wniosków o wpis elementu dziedzictwa danej społeczności na Listę krajową brane są pod uwagę następujące kryteria:

- zgodność z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (art. 2 pkt 1 i 2 Konwencji),
- przekazywanie z pokolenia na pokolenie i stałe odtwarzanie przez wspólnoty i grupy, które uznają dany element dziedzictwa za część własnego dziedzictwa,
- opracowanie planu ochrony służącego zabezpieczeniu elementu i podtrzymaniu jego żywotności,
- zgłoszenie wniosku przy jak najszerszym możliwym udziale i zaangażowaniu zainteresowanej wspólnoty, grupy, a w niektórych przypadkach także jednostek, które tworzą, utrzymują i przekazują dany element dziedzictwa niematerialnego oraz za ich uprzednią świadomą zgodą.

Warunkiem wpisu jest spełnienie wszystkich wymienionych wyżej kryteriów.

Sprawy związane z Krajową listą prowadzi Zespół ds. Dziedzictwa Niematerialnego w Narodowym Instytucie Dziedzictwa i Koordynatorzy regionalni. Krajowa lista jest publikowana na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa, który administruje portal „Niematerialne” https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/, w którym znaleźć można wszelkie informacje dotyczące zagadnień związanych z dziedzictwem niematerialnym i jego ochroną w Polsce.

Na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego obecnie znajduje się 103 wpisy. Z terenu Wielkopolski wpisano 9 pozycji:

1. Uroczystości odpustowe ku czci Św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie (2015)

Uroczystości odpustowe ku czci Św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie zostały wpisane na Krajową listę w 2015 roku. Uroczystości odbywają się 16 sierpnia, a ich organizatorem jest Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Trójcy w Mikstacie (powiat ostrzeszowski). W tradycji ludowej Św. Roch jest przedstawiany jako mężczyzna z długą brodą, w stroju pielgrzymim (płaszcz, kapelusz i laska), z raną powyżej kolana. Często towarzyszy mu pies, czasem anioł. W dzień liturgicznego wspomnienia Świętego, przyzywanego w obliczu zarazy, opiekuna zwierząt domowych, od niemal 300 lat mieszkańcy Mikstatu i okolic udają się na odpust wraz ze swoimi zwierzętami, by te zostały pobłogosławione. Kiedyś były to zwierzęta hodowlane, obecne w każdym gospodarstwie (krowy, konie, świnie, kozy, owce, kury, kaczki). Współcześnie dołączyły do nich zwierzęta domowe (koty, psy, świnki morskie, chomiki, papugi, żółwie). Najstarszy dokument potwierdzający obrzęd błogosławieństwa zwierząt pochodzi z 1705 r. Wspomniany kościół parafialny w Mikstacie został zbudowany w miejscu, w którym według legendy Św. Roch ukazał się jednemu z gospodarzy, uzdrawiając jego ciężko chorą żonę.

2. Tradycje kulturowe Biskupizny (2016)

Biskupizna to mikroregion etnograficzny obejmujący 13 wsi otaczających pierścieniem miasto Krobia. Od XIII do XVIII wieku teren ten stanowił własność biskupów poznańskich, co dało początek jego nazwie. Mieszkańcy mogli liczyć na dużo lepsze warunki pańszczyzny, co miało wpływ na większy stopień ich zamożności niż w innych częściach Wielkopolski. Tradycje biskupińskie są nadal żywe, a wielu mieszkańców, manifestując swoją przynależność regionalną, nadal ubiera się w tradycyjne stroje, szczególnie podczas uroczystości kościelnych. Ważnym miejscem jest Domachowo oraz tamtejsza parafia pw. Św. Michała Archanioła. Do współcześnie kultywowanych tradycji należą tańce biskupiańskie (wiwat, przodek, równy), które podtrzymuje wielopokoleniowy Biskupiański Zespół Folklorystyczny z Domachowa i Okolic. Praktykowana jest gra na dudach i skrzypcach podwiązanych, która jest nierozzerwalnie związana z tradycją taneczną. W gwarze biskupiańskiej wykonywane są przyśpiewki, a osobą szczególnie zasłużoną dla ich podtrzymywania jest Anna Chuda z Posadowa. Organizowane są zabawy przedadwentowe – „katarzynki” oraz karnawałowe – „podkoziołek”. Stroje biskupiańskie można obejrzeć podczas procesji Bożego Ciała w Krobi i Domachowie, podczas uroczystości obchodzonych dożynek, na Wielkanoc oraz podczas uroczystości komunijnych. Tradycje rękodzielnicze kultywowane są m.in. przez Beatę Kabałę – kopczarkę i hafciarkę.

3. Tradycje weselne z Szamotuł i okolic (2017)

To ważny element obrzędowości rodzinnej, który nadal jest kultywowany wśród mieszkank i mieszkańców powiatu szamotulskiego. Wesele zawiera elementy tańca tradycyjnego, podczas którego wygłaszane są gwarowe oracje i śpiewane tradycyjne pieśni weselne przy akompaniamencie kapeli szamotulskiej. Tańce i tradycyjny strój szamotulski są nieodłączną częścią zabawy. Podczas wielu współczesnych wesel wykorzystywane są elementy folkloru tradycyjnego, dzięki czemu tradycje te przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Wesele

str. 82

szamotulskie to także sceniczne widowisko obrzędowe, które zostało opracowane i upowszechnione w 1932 roku przez Kapelę Orlików, wspartą przez Akademickie Koło Szamotulan i Towarzystwo Kobiet Pracujących „Zjednoczenie”. W 1945 roku powstał Zespół Folklorystyczny „Szamotyły”, który w swoim scenicznym repertuarze posiada wspomniane widowisko.

4. Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce (2017)

Obejmują muzyczną praktykę wykonawczą, wyrób instrumentów oraz tradycyjny (bezpośredni i ustny) przekaz międzypokoleniowy w formie relacji „mistrz-uczeń” oraz tzw. „metodą nutową”. Na wielkopolskie tradycje dudziarskie składa się dorobek pięciu odmian dud: gostyńsko-rawickich, kościańsko-bukowskich, kozła weselnego, kozła ślubnego oraz sierszenek. Dudy zaliczane są do grupy aerofonów stroikowych, składających się z piszczałki melodycznej (przebierki), burdonu (bąka), skórzanego worka (miecha) i mieszka (dymki) do pompowania powietrza (z wyjątkiem sierszenek, które są nadmuchiwane ustnie). Ich cechą charakterystyczną jest stylizowana główka kozy (dudy) lub kozła (tylko kozioł weselny). Osłania ona stroik trzcinowy typu klarnetowego (pojedynczy) osadzony we wlocie przebierki, która jest zwieńczona rogowym (lub drewnianym) kolanem i metalową czarą głosową (rezonatorem). Gra na dudach wymaga dobrej koordynacji ruchów oraz dużej siły fizycznej. Dudy wchodziły w skład kapeli, składającej się też z takich instrumentów jak: skrzypce, skrzypce podwiązane, mazanki oraz klarnet. Repertuar kapel dudziarskich obejmuje tańce (wiwat, szocz, walcerek, chodzony, przodek, marsz, polka, okrągły i inne) oraz przyśpiewki i pieśni obrzędowe. Były one wykonywane podczas zabaw ludowych, wesel, dożynek oraz świąt Bożego Narodzenia.

5. Tradycje kulturowe Bambrów Poznańskich (2018)

Bambrzy to potomkowie osadników przybyłych w XVIII wieku z okolic Bambergu (części dzisiejszej Bawarii) na tereny kilku podpoznańskich wsi, które obecnie są częściami (dzielnicami) miasta. Potomkowie pierwszych osadników oraz ich sympatycy skupieni są w Towarzystwie Bambrów Poznańskich, które powołane zostało w 1996 roku z inicjatywy prof. Marii Paradowskiej – etnolożki i animatorki kultury bamberskiej. Na pamiątkę przybycia pierwszych osadników 1 sierpnia 1719 roku do ówczesnej wsi Luboń, co roku w pierwszą sobotę sierpnia organizowane jest w Poznaniu Święto Bamberskie. Uczestniczki i uczestnicy spotykają się w pobliżu studzienki z Bamberką na poznańskim Starym Rynku. Można wtedy spotkać Bambrów ubranych w charakterystyczne, bardzo zdobne stroje. Są oni także zawsze obecni podczas parad świątomarcińskich 11 listopada; biorą też udział w procesjach Bożego Ciała oraz wielu innych uroczystościach miejskich.

6. Plecionkarstwo w Polsce (2018)

Wpis z inicjatywy plecionkarzy z Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Plecionkarzy i Wikliniarzy z siedzibą w Nowym Tomyślu. Plecionkarstwo jest jednym z najstarszych rzemiosł. Wykonywano je w obrębie własnego gospodarstwa domowego, wypłatając przede wszystkim kosze gospodarskie. W okolicach Nowego Tomyśla od XVIII wieku rozpoczęto uprawę wikliny, dzięki czemu rozwijał się przemysł plecionkarski. Z czasem plecionkarze zaczęli także wykonywać meble z wikliny oraz wyroby galanterijne. Umiejętności i wiedzę związaną z technikami plecionkarskimi, sposobami uprawy i obróbki wikliny przekazywano z pokolenia na

pokolenie. Ogólnopolskie Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy z siedzibą w Nowym Tomyślu jest inicjatorem i organizatorem Światowego Festiwalu Wikliny i Plecionkarstwa, podczas którego spotykają się plecionkarze z całej Polski oraz ze świata.

7. Tradycje kulturowe Bukówca Górnego (2021)

Mieszkańcy położonej w południowo-wschodniej części Wielkopolski wsi Bukówiec Górny stanowią dość hermetyczną społeczność o długotrwałej tradycji pielęgnowania odrębnych w stosunku do ludności sąsiednich wsi zwyczajów i obrzędów, gwary, metod gospodarowania, strojów, form rozrywki etc. Wynikająca stąd ekskluzywność podtrzymywana jest zarówno wewnątrz społeczności (np. obyczaj pewnego rodzaju kwarantanny społecznej wobec nowych mieszkańców wsi czy też formuła pozdrowienia Manu), jak również przez mieszkańców innych miejscowości mikroregionu (określenia Tatarzy lub Manugi stosowane powszechnie wobec Bukówczan). W skład żywych elementów NDK wchodzi tradycyjne lokalne tańce, muzyka wykonywana na dudach wielkopolskich i skrzypcach podwiązanych, pieśni i przyśpiewki, zwyczaje (nowe lotko, lotanie z klekotami, gwiozdory i gwiozdky, święcenia oziminy oraz wianków i ziół, dożynki-wiyniec, pępek, miysopusty, purtelam), gwara bukowiecka pozbawiona typowych dla regionu wpływów jęz. niemieckiego, sztuka ludowa (w szczególności rzeźba), stroje, lokalne potrawy i sposób ich wytwarzania, a także bardzo silna tradycja hodowli i użytkowania koni symbolicznie wiązana z domniemanym, legendarnym tatarskim pochodzeniem mieszkańców.

8. Snutka golińska – hafciarstwo południowej Wielkopolski (2022)

Tradycja Snutek znana była w Golinie prawdopodobnie już w XV wieku. Badania etnograficzne wykazały, że haft goliński powstał niezależnie – jest to oryginalny zamysł, jego wykonanie cechuje wyłącznie ten region Polski, za sprawą czego Snutki wyróżniają się w skali całego kraju. Haft snutkowy jest odmianą haftu dziurkowanego. Wykonanie go składa się z kilku etapów. Pierwszym krokiem jest zaprojektowanie wzoru na papierze lub jeśli mamy gotowy wzór, to go wykorzystujemy i następnie przenosimy za pomocą kalki na białe płótno. Potem cały wzór musi być naznaczony fastrygą dla wzmocnienia haftu. Następnie pomiędzy motywami nasnuwa się na płótnie nitki. Tak właśnie powstają „Snutki”. Im są krótsze, tym lepiej. Do haftu wykorzystuje się ścieg dziergany bądź okrętkowy, rzadko łańcuszkowy. Po zakończeniu haftowania trzeba wyrób wyprać poprzez namoczenie, lekko nakrochmalić, przeprasować na lewej stronie i powycinać płótno znajdujące się pod nasnutymi nitkami. Po zewnętrznej stronie nadmiar płótna zostawiamy. W ten sposób uzyskany zostanie tzw. efekt ażurowy. Wykonanie Snutki jest czynnością żmudną i długotrwałą. Wymaga od hafciarki dużej dozy cierpliwości i precyzji. Tak przygotowaną Snutkę trzeba ponownie wyprać, mocno nakrochmalić, naciągnąć, wyprasować i dopiero wtedy należy obciąć nadmiar płótna, który pozostał na brzegach.

9. Tradycje kulturowe Chazów/Hazów (2024)

Chazy/Hazy to mikroregion etnograficzny w południowo-zachodniej Wielkopolsce, gdzie osadnicy z północnego Śląska, dzięki izolacji spowodowanej powodziami, wykształcili odrębną tożsamość i specjalizację w melioracji, rybołówstwie oraz produkcji węgla drzewnego. Kultura

Chazy/Hazów cechuje się unikalną gwarą z mazurzeniem oraz tradycją muzyczną, w której dominują kapele ludowe grające na dudach i skrzypcach. Najbardziej charakterystyczny chazacki/hazacki zwyczaj roku obrzędowego, utrwalony obecnie w formie widowiska obrzędowego to „Palenie żuru”, czyli rytuał żegnania Wielkiego Postu. Podobnie praktykowany jest w formie barwnego widowiska tzw. „pochód smolorzy”, nawiązujący do zwyczaju dawnych leśników zajmujących się wyrębem drzew i wyrobem dziegiu. Chazacy/Hazacy znani są także z rękodzieła artystycznego, zwłaszcza białego haftu, który zdobi ich tradycyjne stroje. Charakterystyczny jest również tamtejszy krajobraz kulturowy, niezwykle bogaty w kapliczki pasyjne, będące zabytkami ludowej architektury sakralnej. Ponadto w Chazach/Hazach centralnych zauważyć można charakterystyczną cechę budownictwa – tamtejsze budynki z małymi okienkami w ścianach szczytowych stawiane były szczytami do drogi. Taki układ miał chronić je przed wylewami rzek, a przykłady tej zabudowy można znaleźć w miejscowościach Ugoda, Wydawy i Zawady.

4.17. PROJEKT BADAWCZY OCHRONY I UPOWSZECHNIANIA NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WIELKOPOLSKI (MUZEUM NARODOWE ROLNICTWA I PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO W SZRENIAWIE)

Muzeum w Szreniawie od 40 lat inwentaryzuje, dokumentuje i upowszechnia wiedzę o dziedzictwie kulturowym wsi wielkopolskiej. Różne konteksty niematerialnego dziedzictwa dokumentowane jest od początku XXI wieku. Przeprowadzono kilkadziesiąt badań terenowych w różnych regionach na obszarze całego województwa, których wynikiem jest kilka tysięcy nagranych rozmów z Wielkopolanami. Dzięki nim wydano 24 publikacje chroniące i upowszechniające wiedzę o wielkopolskiej kulturze tradycyjnej. Żadna placówka kulturalna i muzealna w kraju nie posiada tak wyspecjalizowanego działu w swoich ramach. Doceniając dorobek badawczy przedstawiciel Muzeum w Szreniawie zasiada w Radzie do spraw Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przy ministrze kultury, która opiniuje wpisy na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Polski.

Zadania w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego Wielkopolski w latach 2025 – 2028 prowadzone będą w formach kontynuacji przekrojowych badań terenowych kultury tradycyjnej Wielkopolan. W szczególności dotyczyć będą kresów wschodnich i zachodnich województwa – powiaty koniński, kolski i kaliski oraz wolsztyński, grodziski i kościański. Uzupełnią one tzw. białe plamy w źródłach przyczyniające się do ochrony tradycji. Równoległe badania dotyczyć będą konkretnych elementów : grupa etnograficzna Szamotulan, twórcy ludowi w regionie i koła gospodyń wiejskich. Na podstawie badań terenowych i innych prac w zakresie ochrony dziedzictwa powstaną publikacje i inne materiały upowszechniające dziedzictwo regionu. Warto zaznaczyć, że wydawnictwa te są ważne także dla przekazu międzygeneracyjnego kultury regionalnej, zwłaszcza w kontekście zaniku przekazu oralnego ze strony rodziców czy dziadków. W oparciu o badania planuje się opublikowanie przynajmniej trzech tomów „Atlas niematerialnego dziedzictwa kulturowego wsi wielkopolskiej” – powiaty kaliski, koniński, kolski. Odpowiednio dwa tomy serii „Żywa tradycja w Wielkopolsce”: „Szamotulskie” oraz „Twórcy ludowi”. W następnej kolejności przeprowadzona będzie aktualizacja informacji na portalu:

„etnowielkopolska.pl”. W perspektywie jest także wydanie drukiem gotowego i dostępnego na portalu „Atlasu etnograficznego Wielkopolski” – pierwszej tego typu publikacji. Fakultatywnie w stosunku do wymienionych działań planuje się wydanie zbiorczego tomu serii „Żywa tradycja w Wielkopolsce”. Byłaby to forma podsumowania dotychczasowych opisów szczegółowych zjawisk kulturowych z regionu. W zamierzeniu ma być to w całości obcojęzyczny tom - wydany w jednym z wydawnictw zachodniej Europy. Byłoby to wejście z upowszechnianiem wielkopolskiego dziedzictwa na rynek zachodni i do zachodnich czytelników/widzów. Ostatnim planowanym i regularnym wydawnictwem upowszechniającym dziedzictwo kulturowe Wielkopolski jest rocznik naukowy „Dziedzictwo Kulturowe Wsi”. W latach 2025 – 2028 zaplanowano opracowanie i wydanie numerów: 9 (2025), 10 (2026), 11 (2027), 12 (2028).

5. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW BĘDĄCE W POSIADANIU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO I WOJEWÓDZKICH SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH*

*Obiekty zostały ułożone w porządku alfabetycznym według nazw miejscowości.

5.1. Antonin, gm. Przygodzice pow. ostrowski - zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Dom Pracy Twórczej (Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu) Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów Antonin
obecna funkcja	hotel i restauracja
Adres	ul. Pałacowa 1 63-421 Przygodzice
nr rejestru zabytków	pałac myśliwski decyzja uznająca za zabytek nr KS.Z.I.2/28/48 z dn. 6.03.1948 r.
	Grobowiec na wyspie nr rej. 906/A decyzja z dn. 20.07.1970 r.
	park nr rej 719/A decyzja z dn. 25.09.1995 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac został zaprojektowany dla księcia Antoniego Radziwiłła przez wybitnego niemieckiego architekta Karla Friedricha Schinkla. Stworzył on oryginalną budowlę zbudowaną w latach 1822–1824 na rzucie krzyża greckiego, będącą połączeniem centralnej, ośmiobocznej sali z czterema prostopadłymi do niej skrzydłami bocznymi. Pałac jest otoczony rozległym parkiem krajobrazowym, w którym znajdują się pozostałe budynki założenia, m.in. tzw. „ogrodówka” wzniesiona na początku lat 30. XIX w. w stylu szwajcarskim, według projektu Johanna Heinricha Haeblerina - ucznia Karla Friedricha Schinkla. Cechą charakterystyczną Pałacu jest hol myśliwski o oryginalnym wystroju, którego dominującym elementem jest centralna, kanelowana kolumna, ozdobiona głowami jeleni z porożami. Główna konstrukcja pałacu wykonana została z drewna, na fundamencie z rudy darniowej. W 1928 r. Michał Karol Alojzy

Radziwiłł przeprowadził remont pałacu: poddano konserwacji posadzkę w holu myśliwskim, wprowadzono centralne ogrzewanie. W czasie II wojny światowej w pałacu stacjonował oddział SS. Po 1945 r. obiekt przejęła Spółdzielnia „Las”, później znajdował się tam ośrodek kolonijny Ostrowskich Zakładów Piwowarsko-Słodowych. Od lat 60. XX w. obiekt ulegał szybkiej dewastacji. Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów w Antoninie, będący częścią Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu, przeszedł gruntowny remont zakończony w 2018 roku. Prace obejmowały m.in. wymianę pokrycia dachowego, naprawę konstrukcji stropów i ścian, prace ciesielskie oraz modernizację instalacji elektrycznej. Wnętrza pałacu wyposażono w nowe meble w stylu biedermeier oraz stylowe oświetlenie. Zrewitalizowano także park krajobrazowy oraz wyremontowano alejki oraz drogę dojazdową. Na lata 2025 – 2028 zaplanowane są kolejne działania nad poprawą atrakcyjności pałacu i jego otoczenia, przywracające mu świetność - zgodnie z sugestiami wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.2. Cerekwica Nowa, gm. Jaraczewo, pow. Jarociński – zespół pałacowy

obecna nazwa	Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno – Wychowawczych w Cerekwicy Nowej
obecna funkcja	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii
Adres	Cerekwica Nowa 1, 63-233 Jaraczewo
nr rejestru zabytków	zespół pałacowy nr rej. 125/Wlkp/A decyzja z dn. 3.04.2003 r.: pałac, kuchnia, ob. warsztaty, oficyna, dom mieszk., szkoła, park.
stan zachowania	sala gimnastyczna – dobry, budynek nr 2,5,6,7,8 – średni, Internat A,B,C – dobry, budynek szkoły - dobry, budynek garażowy – zadowalający, budynek gospodarczo – garażowy – zadowalający, budynek kotłowni – dobry

Budowę pałacu rozpoczęli w końcu XVII w. Bojanowscy a ukończył go kolejny właściciel Fryderyk Rychłowski w połowie XVIII w. Z tego okresu pochodzi też oficyna po północnej stronie pałacu. W końcu XIX w. po nabyciu majątku przez Komisję Kolonizacyjną przekształcono zespół pałacowo-parkowy na potrzeby utworzonego zakładu wychowawczego dla młodzieży. Została wówczas zmieniona pierwotna koncepcja otoczenia rezydencji w postaci regularnego ogrodu i dziedzińca z podjazdem, rozebrano budynki gospodarcze i folwarczne. Wzniesiono nowe obiekty: szkołę, kuchnię, dom dla nauczycieli, warsztaty. Na przełomie XIX i XX w. dobudowano do pałacu niewielki parterowy aneks. Pałac wzniesiony jest na rzucie wydłużonego prostokąta z pseudoryzalitem na osi fasady i niewielkim prostokątnym aneksem dobudowanym do północnej elewacji. Jest to budowla dwukondygnacyjna kryta wysokim czterospadowym dachem.

W latach 2021 - 2024 prowadzone były prace remontowe w budynku nr 5, 6, budynków internatu (A,B,C) współfinansowane ze środków Samorządu Wielkopolskiego oraz UE pn. „Podniesienie efektywności kształcenia zawodowego poprzez modernizację obiektu” oraz „Poprawa stanu technicznego budynku mieszkalnego nr 2, 6” oraz klatki schodowej szkoły.

Na lata 2025-2028 zaplanowane są prace kontynuujące modernizację i remont zespołu budynków w tym:

2025

- Odnowienie tynków i malatury oraz posadzek w budynku sali gimnastycznej.
- Wymiana pieców gazowych w budynkach internatów A, B, C i sali gimnastycznej.
- Montaż monitoringu zewnętrznego.
- Zakup i montaż nowej centrali telefonicznej.

2026

- Odnowienie malatury w pokojach, korytarzach i świetlicach oraz wymiana pryszniczy w łazienkach grup wychowawczych VI i VII w internacie C.
- Adaptacja pomieszczenia na cele czytelnictwa przy bibliotece szkolnej w budynku szkoły.

2027

- Remont strychu na potrzeby socjalne w budynku szkoły.

2028

- Adaptacja budynku mieszkalnego nr 7 na pomieszczenia gospodarcze.

W planach na lata 2025-2028 jest także realizacja zamierzeń, które mają gotową dokumentację projektowo-kosztorysową i zgodę na ich realizację:

- budowa nowego budynku warsztatowo-garażowego wraz z zagospodarowaniem terenu,
- modernizacja stawu z rewitalizacją terenu przylegającego wraz z budową altan.

5.3. Chalin gm. Sieraków pow. międzychodzki - zespół dworsko-parkowy

obecna nazwa	Ośrodek Edukacji Przyrodniczej w Chalinie
obecna funkcja	ośrodek edukacji Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego
Adres	Chalin 1 a, 64-410 Sieraków
nr rejestru zabytków	dwór nr rej. 1578/A decyzja z dn. 27.07.1974 r. park nr rej. 2554/A decyzja z dn. 11.08.1995 r.
stan zachowania	Dobry

Dwór o cechach klasycystycznych wzniesiony został około połowy XIX w. dla Apolinarego Kurnatowskiego (na miejscu wcześniejszej budowli). W kolejnych latach był wielokrotnie przebudowywany. Jednokondygnacyjny obiekt z wysokim, mieszkalnym poddaszem, murowany, tynkowany, przykryty dachem naczółkowym w partii bryły głównej oraz dwuspadowym nad dobudówką. Dwór zbudowano na planie prostokąta, z dwiema przybudówkami, jedną przylegającą od zachodu drugą od północno-zachodu. Park krajobrazowy o charakterze leśnym powstał równocześnie z dworem z wykorzystaniem istniejącego drzewostanu leśnego i naturalnego ukształtowania terenu.

W poprzednich latach w budynku dworu prowadzono prace modernizacyjne i remontowe m.in. wymieniono stolarkę okienną oraz wymalowano część pomieszczeń.

W planach na 2025 rok przewidziano:

- remont łazienek w budynku bazy noclegowej, remont pokoi gościnnych oraz utworzenie pokoi tematycznych,
- poprawa dostępności obiektu dla osób z niepełnosprawnościami (podjazd z poręczami itp.),
- wyznaczenie miejsc parkingowych dla osób ze szczególnymi potrzebami

Na lata 2025 - 2028 przewidziano:

- w budynku dworu wymiana pokrycia dachu, zewnętrznej izolacji murów,
- rewitalizacja parku.

5.4. Charcice gm. Chrzypsko Wielkie pow. międzychodzki - zespół pałacowo- parkowy

obecna nazwa	Zakład Leczenia Uzależnień w Charcicach
obecna funkcja	Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej
Adres	Charcice 12, 64-112 Chrzypsko Wielkie
nr rejestru zabytków	zespół pałacowy: pałac i park nr rej 1680/A decyzja z 04.04.1975 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac został wzniesiony na początku XIX w. dla rodziny Żychlińskich, przebudowany w 1883 r., przed 1896 oraz na początku XX w. przez kolejnych właścicieli. Charcice co najmniej od 1881 roku stanowiły własność von Sanderów. W roku 1926 należały do Otto von Hantelmanna. W 1939 roku Charcice stanowiły własność Niemca von Hantelmanna. Majątek w 1926 roku liczył 530 hektarów.

Budynek o cechach stylowych neogotyckich, założony na rzucie zbliżonym do prostokąta z licznymi ryzalitami i dostawioną współcześnie do ściany zachodniej dobudówką. Murowany, tynkowany, piętrowy z niskim poddaszem i trójkondygnacyjną wieżą w narożniku południowym, kryty dachami dwuspadowymi. Obecnie pałac jest odrestaurowany. Mieści się w nim Zakład Leczenia Uzależnień.

Plany na najbliższe lata (2025 r.):

- Renowacja i modernizacja zabytkowego pomieszczenia stołówki w Zakładzie Leczenia Uzależnień w Charcicach: Planowane prace obejmują kompleksową renowację wnętrza, w tym wymianę instalacji, montaż wentylacji oraz wykonanie nowych posadzek i malowanie. Celem inwestycji jest przywrócenie pomieszczeniu dawnej świetności, poprawa jego funkcjonalności oraz zapewnienie odpowiednich warunków dla pacjentów.

- Remont trzech łazienek: Zakres prac obejmuje wymianę płytek ceramicznych i armatury.

Długofalowe plany (lata 2025-2028):

- Inwentaryzacja i renowacja terenów zielonych: Zrealizowana została już inwentaryzacja oraz opracowany został kompleksowy projekt rewaloryzacji parku zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. Na kolejne lata planowane jest wykonanie prac renowacyjnych w celu utrzymania walorów zabytkowych parku.

5.5. Chełmno nad Nerem gm. Dąbie pow. kolski - teren hitlerowskiego obozu zagłady, Las Rzuchowski

obecna nazwa	Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem
obecna funkcja	Muzeum, Oddział Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie
Adres	Chełmno 59 a, 62-660 Chełmno
nr rejestru zabytków	zespół dworsko-parkowy, nr rej.: A-509/250 decyzja z dn. 8.08.1994 r.: relikty ruiny pałacu i piwnica pałacu, zabudowania gospodarcze, park. teren hitlerowskiego obozu zagłady, Las Rzuchowski, nr rej. A-508/249 decyzja z dn. 17.06.1994 r.
stan zachowania	Dobry

Niemiecki obóz zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem był miejscem największego ludobójstwa na terenie Wielkopolski w czasie II wojny światowej, a zarazem — pierwszym obozem zagłady na okupowanych przez III Rzeszę ziemiach polskich. Zaczął funkcjonować w grudniu 1941 r. jako ośrodek masowej zagłady Żydów w Kraju Warty oraz Romów. W przejętym w tym celu zespole dworskim we wsi mieściło się centrum dokąd przywożono ofiary i kierowano do mobilnych komór gazowych. Ciała ofiar grzebano w oddalonym o 4 km Lesie Rzuchowskim w masowych grobach. W 1943 r. po decyzji o likwidacji obozu wysadzono pałac i krematoria. W czerwcu 1944 r. ponownie uruchomiono obóz a na terenie Lasu wzniesiono baraki i dokonywano eksterminacji. Na terenie tej części obozu znajdują się zbiorowe mogiły ofiar, fundamenty krematorium, lapidarium gromadzące macewy pochodzące z okolicznych, zlikwidowanych przez Niemców cmentarzy żydowskich, budynek administracyjny Muzeum oraz pomniki wzniesione po II wojnie światowej - m.in. monumentalny pomnik w formie leżącego graniastołupa wpartego na piramidach z 1964 r. proj. plastyka J. Stasińskiego oraz arch. J. Buszkiewicza z wyrytym fragmentem listu jednego z więźniów.

W 1990 r. otwarto Muzeum, a w 1998 r. przekazano mu teren, na którym znajduje się spichlerz – jedyny w całości zachowany oryginalny budynek, w 1998 r. podczas prac archeologicznych odkryto relikty piwnic wysadzonego w 1943 r. pałacu. W 2009 r. spichlerz przekształcono na obiekt wystawienniczy. Większość zbiorów muzeum stanowią przedmioty

odnalezione podczas prac archeologicznych prowadzonych we wsi Chełmno (1997-2004) i w Lesie Rzuchowskim (1986-1987, 2003-2004). 1 lipca 2013 r. Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem stało się oddziałem Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie. Od tego czasu na terenie byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem prowadzone są badania, systematyczne prace konserwatorskie, których celem jest zachowanie istniejącej substancji dawnego obozu oraz prace nad polepszeniem infrastruktury muzeum – do użytku oddano m.in. pawilon wystawienniczo-administracyjny w formie dobudowy do istniejącego budynku pawilonu obsługi historycznej oraz wykonano konserwację i ekspozycję relikwów ruin pałacu i sąsiadujących z nimi piwnicy przypałacowej.

Na lata 2025-2028 planuje się dalszą modernizację ścieżek dla zwiedzających na kwaterze III i IV oraz wygradzenia mogił na kwaterze II i III. Do końca 2026 r. planuje się uczynienie i wyodrębnienie kwatery II tzw. rzymskiej.

5.6. Dobrzyca gm. Dobrzyca pow. pleszewski - zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy - Zespół Pałacowo-Parkowy w Dobrzycy
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Pleszewska 5a, 63-330 Dobrzyca
nr rejestru zabytków	uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 31 grudnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2493) zespół pałacowy, nr rej. 848/Wlkp/A decyzja z dn. 3.10.1949, z dn. 14.10.1958, z dn. 21.02.1964 i z dn. 5.10.2011 r.: pałac, dom ogrodnika (oficyna), monopter, loża masonska – „Panteon”, park z ogrodami użytkowymi
stan zachowania	Dobry

Pałac wzniesiony w latach 1795-1800 dla gen. Augustyna Gorzeńskiego przez Stanisława Zawadzkiego, stanowi jeden z najcenniejszych przykładów architektury klasycystycznej w Wielkopolsce. Po 1816 r. majątek odziedziczyli Turnowie, a w 1835 roku na 55 lat Dobrzyca przeszła w ręce niemieckiej rodziny. Od 1890 do 1939 r. majątek był własnością rodziny Czarneckich. Od 1939 do 1943 r. w pałacu mieścił się magazyn zboża a następnie przebywały w nim rodziny niemieckich emigrantów znad Morza Czarnego. Po 1945 r. pałac ulegał dewastacji, park degradacji. W 2002 r. Samorząd Województwa Wielkopolskiego przejął zespół pałacowo-parkowy od władz powiatowych. Rozpoczęto wówczas, trwający do 2004 r., gruntowny remont obiektu wraz z kompleksowymi pracami przy polichromiach ściennych A. Smuglewicza i J. B. Plerscha z 1800 r. Otwarcie Muzeum nastąpiło w 2005 r. przekształcone w Muzeum Ziemiaństwa Zespół Pałacowo-Parkowy w Dobrzycy (2009r.).

Pałac zbudowany na rzucie litery „L” - dwóch skrzydeł zestawionych pod kątem prostym, z usytuowanym u ich zbiegu portykiem w wielkim porządku o kolumnach dźwigających

belkowanie z fryzem tryglifowym, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem obwiedzionym gzymsem z dwiema tarczami herbowymi w tympanonie. Pomieszczenia wewnątrz pałacu ozdobione są klasycystycznymi malowidłami i sztukateriami. Park został utworzony wraz z budową pałacu w formie parku krajobrazowego z kilkoma stawami. Na terenie parku zachowała się część budowli wzniesionych według projektów Zawadzkiego: oficyna, Panteon oraz w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu sztuczna wyspa, na której wzniesiono Monopter. Na skraju parku, przy południowej i zachodniej granicy zespołu znajdują się dwa ogrody użytkowe, a na ich terenie tzw. domek ogrodnika z końca XVIII w. oraz współczesne budynki niewielkiego hoteliku i oranżerii.

W parku występuje wiele gatunków drzew, wśród nich: dęby, platany, buki, lipy, kasztanowce, graby, w tym ponad trzydzieści pomników przyrody. Najważniejszymi z nich są: platan klonolistny z poł. XVIII w. oraz najstarszy w Polsce klon polny z końca XVII w., znajdujący się w pobliżu oficyny. W okresie 2015-2016 w pałacu Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy miały miejsce prace remontowo- konserwatorskie głównej klatki schodowej pałacu oraz w jego piwnicach, a następnie prace konserwatorsko-restauratorskie dekoracji ściennych. Zespół Pałacowo – Parkowy został wyróżniony w konkursie „Zabytek Zadbane”.

Na lata 2025 - 2026 w Zespole Pałacowo-Parkowym w Dobrzycy planowane są prace modernizacyjne i konserwatorskie, koncentrujące się głównie na przebudowie i rozbudowie Oranżerii oraz stworzenie nowoczesnej wielozadaniowej sali ekspozycyjno-edukacyjnej, pomieszczeń magazynowych oraz infrastruktury do obsługi zwiedzających. Dodatkowo planowane jest zagospodarowanie części podziemnej na magazyny, pomieszczenia techniczne, szatnię i toalety. Modernizacja ma na celu poprawę funkcjonalności obiektu oraz dostosowanie go do współczesnych standardów ekspozycyjnych. Zostanie również zamontowana pompa ciepła, która będzie zasilana energią elektryczną produkowaną dzięki ogniwom fotowoltaicznym zainstalowanym na dachu.

5.7. Dziekanowice gm. Łubowo pow. gnieźnieński - Wielkopolski Park Etnograficzny

obecna nazwa	Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
obecna funkcja	Ekspozycja plenerowa
Adres	Dziekanowice 23, 62-261 Lednogóra
nr rejestru zabytków	dom podcieniowy z Imielna nr rej 446/A decyzja z dn. 01.02.1969 r., Rybitwy – ekspozycja w otulinie Ostrowa Lednickiego: lamus z Gniezna nr rej 362/A z dn. 21.11.1968r.
stan zachowania	Dobry

W latach 60. XX w. zaczęto przenosić pierwsze obiekty architektoniczne na obrzeże jeziora Lednica w celu stworzenia zaplecza konserwatorsko-technicznego i usługowego dla Ostrowa Lednickiego, a później dla nowopowstałego Muzeum Początków Państwa Polskiego na Lednicy, późniejszego Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W styczniu 1974 roku została wydana

decyzja o ostatecznym ustaleniu lokalizacji Wielkopolskiego Parku Etnograficznego nad jeziorem Lednica, we wsi Dziekanowice. Na obszarze 21 ha usytuowano ponad 50 obiektów, które wybrano jako reprezentatywne dla tradycyjnej wielkopolskiej wsi. W obiektach tych przygotowano ekspozycje bądź pomieszczenia administracyjno - techniczne. Na terenie skansenu zebrano przykłady budownictwa z terenów historycznej Wielkopolski (od XVII po XX w.), wkomponowane w typowy układ wsi – owalnicy z kompletnym wyposażeniem domostw i dekoracją wewnątrz. Zebrano ponad 7000 eksponatów stanowiących zbiór muzealiów. Oficjalne otwarcie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego miało miejsce w 1982 r. a w 1993 r. został przemianowany na Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Najstarsze obiekty to chałupa konstrukcji sumikowo-łatkowej z 1602 r. (Zdrój, gm. Grodzisk Wlkp.), chałupy w konstrukcji zrębowej z połowy i 2 połowy XVIII w. (Sulmierzyce, Ołobok) oraz spichlerz z XVIII w. (Dębe, gm. Lubasz) o konstrukcji sumikowo-łatkowej. Pozostałe to m. innymi przeniesione budynki konstrukcji zrębowej i szkieletowej. Na terenie skansenu wzniesiono kopie dworu ze Studzieńca gm. Rogoźno (XVIII w.), oficyn z Łomnicy gm. Zbąszyń (1770 r.), murowanych budynków inwentarskich z Wysocka Wielkiego gm. Ostrów Wlkp., Falkowa gm. Lubowo, Gałęzewa gm. Rogowo, wiatraka z Trzuskolonia gm. Niechanowo. Przeniesiono tu również plebańię z Noskowa, która uzupełnia obiekty sakralne w skansenie. Plany założeń rekonstrukcji urbanistycznej typowej wielkopolskiej wsi zakończy posadowienie budynku szkoły. Ponadto do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego należy Punkt Etnograficzny Lednogóra z trzema wiatrakami koźlakami z XIX w., stodołą konstrukcji szkieletowej i chałupą przeniesioną z Gębarzewa gm. Gniezno o konstrukcji częściowo murowanej i zrębowej z pięciosłupowym podcieniem szczytowym; ekspozycja w Rybitwach gm. Lubowo z budynkami konstrukcji sumikowo-łatkowej, zrębowej i szkieletowej oraz punkt etnograficzny w Rogierówku gm. Rokietnica z wiatrakiem z 1905 r. typu holender.

Muzeum sukcesywnie przeprowadza konserwację muzealiów. Na lata 2025 – 2028 zaplanowano:

W 2025 r. - konserwacja oraz montaż zabytkowych obiektów nieruchomych, uzupełniających stałą ekspozycję plenerową „Tradycyjna wieś wielkopolska”:

- Budynek inwentarsko-gospodarczy (XX w.) ze Sworowa uzupełniający zagrodę chazacką z Zielonej Wsi.
- Stodoła (XX w.) z Wymysłowa uzupełniająca zagrodę z Gaju (północno-wschodnia Wielkopolska).

W latach 2025 - 2028

- Konserwacja – montaż lamusa (XVIII w.) z Gniezna uzupełniającego zagrodę plebańską.
- Konserwacja i gruntowny remont spichlerza (XVIII w.) z Dębegu w zespole folwarcznym.
- Konserwacja kaplicy (1765 r.) w zespole dworskim.
- Konserwacja profilaktyczna zapobiegająca degradacji eksponowanych obiektów nieruchomych.

Punkt Etnograficzny Rogierówko gm. Rokietnica

- Rekonstrukcja i montaż skrzydeł drewnianego wiatraka - typu holender (1905 r.).

Punkt Etnograficzny Lednogóra gm. Łubowo

- Wykonanie dokumentacji konserwatorsko-budowlanej 3 wiatraków koźlaków [Sędziwojewo (1821 r.), Sołeczno (1844 r.), Swadzim (1896 r.)].
- Konserwacja i gruntowny remont wiatraków.

Punkt Etnograficzny Rybitwy gm. Łubowo

- Wykonanie dokumentacji konserwatorsko-budowlanej wiatraka koźlaka (XIX w.) z Ganiny.
- Konserwacja wiatraka in situ lub translokacja do Punktu Etnograficznego w Lednogórze.

5.8. Giecz gm. Dominowo pow. średzki - grodzisko średniowieczne

obecna nazwa	Rezerwat Archeologiczny Gród Wczesnopiastowski w Gieczu
obecna funkcja	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Adres	Grodziszczko 2, 63-012 Dominowo
nr rejestru zabytków	Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela uznany za zabytek orzeczeniem konserwatorskim z dnia 22 grudnia 1932 r. Nr dz.: A.K.I.11a/177, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod nr rej. 2434/A Park w obrębie historycznego obwałowania w Gieczu-Grodziszczku, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod nr 1785/A decyzją z dn. 14 02. 1979 r. Grodzisko wznoszące się wśród bagna, zbudowane na palach w Grodziszczku (pow. średzki), uznane za zabytek orzeczeniem konserwatorskim z dn. 18 04. 1934 r. N. dz. AK.I.11a/30/34, poz. 6, wpisane do rejestru zabytków archeologicznych pod nr rej. 74/Wlkp/C.
stan zachowania	Dobry

Gród (zwany obecnie Grodziszczkiem) wzniesiono na półwyspie nieistniejącego już jeziora. Był jednym z najważniejszych ośrodków pierwszych Piastów, pełniącym przez długi czas ważną rolę polityczną, militarną i administracyjną. Poświadczają również prace wykopaliskowe, w efekcie których odsłonięto wewnątrz grodu pozostałości dwóch najstarszych obiektów monumentalnej architektury kamiennej na terenach obecnych ziem polskich. W południowej części grodu – są to fundamenty zaplanowanego na wielką skalę niezrealizowanego palatium książęcego (4. ćw. X lub przełom X/XI w.), w części północnej – bardzo dobrze zachowane relikty wzniesionego na początku XI w. kościoła z unikatową kryptą relikwiarzową. Najazd księcia Brzetysława I na tereny osłabionego władztwa piastowskiego zahamował na pewien czas rozwój

Giecz. Część mieszkańców Gieczy została przesiedlona do Czech i bardzo szybko, bo już na początek 2. połowy XI w. datuje się dalszą aktywność Piastów o to miejsce. Nastąpiła odbudowa (i rozbudowa) umocnień grodowych, dalsze inwestycje budowlane przy kościele grodowym, budowa nowego kościoła Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja oraz ustanowieniem grodu w Gieczu siedzibą obszernej kasztelanii. Powolną utratę kilkusetletniego znaczenia ośrodka zauważyć można od 2. połowy XIII w., kiedy to przy zmieniających się warunkach polityczno-gospodarczych powstały silniejsze ośrodki (m.in. Kostrzyna, Słupcy i Środy Wlkp. Z wielu ważnych funkcji jakie Giecz posiadał w okresie państwa piastowskiego pozostała jedna – o tysiącletniej tradycji funkcja religijna z dwoma istniejącymi do tej pory parafiami – Grodziszczko z drewnianą XVIII-wieczną świątynią powstałą na ruinach XI-wiecznego kościoła grodowego oraz parafia Giecz z romańskim XII-wiecznym kościołem Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja. Badania archeologiczne w Gieczu rozpoczęto w 1949 r. W pierwszym etapie badań, zakończonym w 1966 roku, dokonano wielu odkryć, zarówno na terenie grodziska (odsłonięto fundamenty palatium książęcego, fragment kościoła oraz częściowo rozpoznano umocnienia grodowe), jak też na terenie z nim sąsiadującym (odkryto m.in. wczesnośredniowieczne cmentarzysko, relikty mostu łączącego gród z osadą targową oraz znajdującą się na niej świątynię poprzedzającą późniejszy romański kościół św. Mikołaja). W 1963 r. na terenie grodziska powstał rezerwat archeologiczny będący pierwotnie oddziałem Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Obecnie Grodziszczko stanowi Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Kolejne etapy badań nastąpiły w latach 90. XX w. Rozpoznano wówczas w szerszym niż dotąd zakresie wały grodu, rozpoczęto i kontynuowano systematyczne badania przy architekturze kamiennej Gieczy (palatium, kościół grodowy i kościół św. Mikołaja). Prace archeologiczne na terenie trwają nadal.

Od roku 2010 ważną częścią składową rezerwatu jest osada edukacyjna – otoczona palisadą swobodna rekonstrukcja osady wczesnośredniowiecznej. W jej linię wpisany jest budynek wystaw czasowych.

Na lata kolejne lata planują się następujące działania:

- 2025
 - Opracowanie planu ekspozycji in situ reliktyw kościoła na grodzisku oraz zapewnienie ochrony zbiorów muzealnych (magazyny muzealiów i kości ludzkich) poprzez zakup i instalację aparatury monitorującej warunki, w jakich przechowywane są zabytki.
- 2025-2028
 - Kontynuacja projektu: Na ratunek wczesnopolskiej nekropolii – badania ratownicze na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Gieczu. Zalegające bardzo płytko pod powierzchnią terenu cmentarzysko (obecnie intensywnie użytkowane pole orne) z każdym rokiem jest coraz bardziej narażone na nieodwracalną destrukcję. Na podstawie prospekcji terenowych do tej pory została zbadana zaledwie ok. ¼ powierzchni stanowiska.
- 2025-2026
 - Kontynuacja projektu: Architektoniczno-archeologiczne badania wykopaliskowe kościoła grodowego.
- 2025-2028

- Sformalizowanie współpracy z ośrodkami naukowymi w Czechach celem podjęcia wspólnych działań dotyczących badań archeologicznych na czeskich stanowiskach wiążących się z udokumentowanym źródłowo („Kronika czeska” Kosmasa) przesiedleniem ludności Gieczy do Czech (1039). Opracowanie zasad współpracy i ich sformalizowanie planuje się zamknąć najpóźniej w roku 2029 (w 990-tą rocznicę aktu przesiedlenia).
- Wielodyscyplinarne badania przestrzeni kulturowej jeziora Lednica - kontynuacja działań rozpoczętych w 2017 roku (realizowanych we współpracy z Centrum Archeologii Podwodnej UMK w Toruniu); eksploracja kolejnych działek podwodnych w miejscu reliktywów mostów z Ledniczki na zachodni brzeg jeziora Lednica oraz kontynuacja badań w zachodniej strefie brzegowej Ostrowa Lednickiego. Wykonanie specjalistycznych analiz pobranych prób drewna i rdzeni geologicznych.

5.9. Gniezno - zespół szpitala psychiatrycznego "Dziekanka"

obecna nazwa	Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Aleksandra Piotrowskiego „Dziekanka”
obecna funkcja	zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Poznańska 15, 62-200 Gniezno
nr rejestru zabytków	zespół szpitala nr rej.72/Wlkp/A decyzja z dn. 23.11.2001 r.: - szpital ob. budynek administracyjny, - portiernia (izba przyjęć), - pawilony szpitalne (oddziały nr 4, 5, 10, 15, 16, 19), - willa dyrektora, - willa lekarzy, - budynek gospodarczy, - prosektorium, - dom ogrodnika - park szpitalny nr rej. 2312/A decyzja z dn. 10.08.1994 r.
stan zachowania	Dobry

W 1872 r. Ministerstwo Oświaty i Medycyny w Berlinie zdecydowało się zorganizować nowy zakład na terenach odkupionego folwarku Dziekanka pod Gnieznem. W latach 1891-1894 zbudowano gmach główny szpitala, 12 oddziałów psychiatrycznych, kaplicę, budynek gospodarczy oraz budynki mieszkalne. Około 1900 r. powstały 2 oddziały zakaźne, 6 domów dla pacjentów wymagających jedynie opieki, założono park, wzniesiono kolejne domy dla pracowników szpitala. Po 1919 r. dotychczasowy Provinzial - Irrenanstalt przeszedł na własność Skarbu Państwa Polskiego jako Krajowy Zakład Psychiatryczny „Dziekanka”.

Budynki szpitala są murowane, o dachach płaskich krytych papą. Otwory okienne zamykają łuki odcinkowe. Elewacje symetryczne, przeważnie nietynkowane, z wysokim cokołem,

rozdzielone zostały gzymsami międzykondygnacyjnymi oraz gzymsem wieńczącym. Część budynków posiada tarasy lub loggie z zadaszeniem wspartym na ozdobnej konstrukcji z profilowanych belek.

W poprzednich latach prowadzono szereg prac remontowych i modernizacyjnych całego kompleksu, modernizację dróg i chodników; wykonano kompleksowy remont budynku szpitalnego nr 15, remont dachu nad dawną kotłownią zlokalizowaną w budynku gospodarczym nr 31, remont części pomieszczeń budynku „willi lekarzy” nr 28. wymieniona została stolarka okienna w budynku dawnej izby przyjęć oraz przystąpiono do prac związanych z rewitalizacją parku szpitalnego.

W latach 2025 -2028 zaplanowano realizację projektów:

- ochrona dziedzictwa naturalnego na terenie Szpitala „Dziekanka” w Gnieźnie - przywrócenie parku jako ogólnodostępnej przestrzeni publicznej dla pacjentów i mieszkańców Gniezna,
- renowacja pomieszczeń budynku prosektorium szpitalnego (lata 2025/2026),
- modernizacja budynku szpitalnego nr 16, w którym zlokalizowany jest oddział psychiatryczny (lata 2027/2028),
- modernizacja budynku administracyjnego (2027 rok).

5.10. Gniezno – Zespół Gimnazjum Królewskiego

obecna nazwa	Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie (WSCCKZiU)
obecna funkcja	Edukacyjna
Adres	ul. Mieszka I 27, 62-200 Gniezno
nr rejestru zabytków	Zespół gimnazjum nr rej. 2203/A decyzja z dn. 24.04.1991 r.: budynek szkoły, sala gimnastyczna, ogrodzenie kute.
stan zachowania	Dobry

Szkoła powstała w 1863 r. jako wyższa szkoła miejska dla chłopców. W 1864 r. została przekształcona na progimnazjum, a w 1866 r. w jej miejsce utworzono królewskie gimnazjum (Koenigliches Gymnasium zu Gnesen). W 1869 r. szkołę powiększono o budynek mieszkalny (obecnie nie wchodzący w skład zespołu), w którym umieszczono bibliotekę oraz mieszkanie dyrektora. W 1875 r. wzniesiono w osobnym obiekcie salę gimnastyczną. W 1911 r. do budynku szkoły dobudowano nowe, południowe skrzydło. Od 1919 r. szkoła nosiła nazwę „Gimnazjum i szkoła realna w Gnieźnie”, od 1929 r. Państwowe Gimnazjum Męskie im. Bolesława Chrobrego. W tym samym roku nadbudowano drugie piętro w skrzydle południowym, a do sali gimnastycznej dobudowano sanitariaty. Od 1978 r. w zespole mieścił się Zespół Szkół Medycznych im. Karola Marcinowskiego.

Budynek szkoły wzniesiony został w dwóch fazach – jest obiektem dwuskrzydłowym na rzucie zbliżonym do litery „L”. Skrzydło starsze zachodnie, powstało najprawdopodobniej przy

współudziale architekta Roberta Tyrocke, założone na planie prostokąta z ryzalitami skrajnymi, skrzydło południowe prostokątne. Pokrycie skrzydła zachodniego dachami dwu i czterospadowymi, skrzydło południowe kryte dachem mansardowym z wystawkami okiennymi. Elewacje starszego skrzydła zdobione zostały detalem neorenesansowym. Elewacje na wysokim cokole, rozdzielone są szerokim profilowanym gzymsem kordonowym. Elewacje skrzydła południowego o klasycyzującym charakterze, odznaczają się podziałami wertykalnymi w postaci pilastrów w wielkim porządku, prostokątnych płycin, dużych prostokątnych sześciopoliowych otworów okiennych. Sala gimnastyczna, wzniesiona została w stylu neogotyckim, formą przypomina świątynię, złożona jest z głównego korpusu mieszczącego salę gimnastyczną i niższych aneksów od strony zachodniej i wschodniej, mieszczących szatnie i sanitariaty. Elewacje ceglane, nieotynkowane z użyciem detalu neoromańskiego. Ogrodzenie żelazne, kute na podmurówce z przełomu XIX i XX wieku.

W ostatnich latach budynek szkoły został poddany długofalowemu remontowi w tym częściowo wymieniono stolarkę okienną i drzwiową. W roku 2024 było realizowane zadanie pn. Opracowanie dokumentacji, audytu energetycznego oraz dokumentacji projektowo-kosztorysowej dla zadania pn. Termomodernizacja i przebudowa budynku internatu ze zmianą sposobu użytkowania poddasza, dobudowa windy oraz zagospodarowanie terenu w WSKCKZiU w Gnieźnie. Po zaakceptowaniu dokumentacji projektowo- kosztorysowej planowane jest ujęcie tego zadania w Wieloletniej Prognozie Finansowej Województwa Wielkopolskiego na kolejne lata. W/w zadanie ujęte jest w Planie naprawczym i rozwoju infrastruktury w latach 2025-2027.

5.11. Grzybowo gm. Września pow. wrzesiński - grodzisko wczesnośredniowieczne

obecna nazwa	Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie
obecna funkcja	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Adres	Grzybowo 10 A, 62-309 Września
nr rejestru zabytków	Grodzisko w miejscowości Grzybowo-Rabierzyce wpisano do rejestru zabytków pod nr 1746/A decyzją z dn. 5 marca 1976, następnie przepisano do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod nr 57/Wlkp/C decyzją z dn. 19 maja 2008 r. budynek mieszkalno-gospodarczy Dziekanowice 44, wpis do rejestru zabytków nr rej. 2141/A decyzją z dn. 03.12.1987 r. (przeniesiony z Dziekanowic)
stan zachowania	Dobry

Grodzisko w Grzybowie to obok Giecza jeden z najważniejszych i największych tego typu ośrodków wczesnopiastowskich w Polsce. Pierwsze badania grodu miały miejsce jeszcze w XIX w. Powierzchnia stanowiska obejmuje obecnie około 4,5 hektarów, otoczone jest wałem sięgającym 9 m. Na podstawie badań archeologicznych, prowadzonych od lat 80. XX w. wiadomo,

że początki grodu sięgają lat 20. X w. Niewielki początkowo gród w latach 40. X w. został znacznie rozbudowany. Wówczas uzyskał kształt i wielkość czytelną obecnie. W obrębie wałów stały budynki mieszkalne naziemne, półziemianki oraz obiekty gospodarcze. Archeologiczne badania wykopaliskowe dowodzą licznych etapów przebudowy. Ostatni to początki XI w. Gród zamieszkiwany był do XII w. Stanowisko archeologiczne użytkowane było bardzo intensywnie o czym świadczą bardzo bogate nawarstwienia kulturowe oraz bardzo duża ilość ceramiki, kości zwierzęce i liczne zabytki ruchome odkryte podczas badań, między innymi liczne przęśliki, paciorki, a także gwoździe, przedmioty z kości i poroża w tym wyjątkowy zespół czterech grotów z poroża. Grodzisko w Grzybowie jest jednym z najważniejszych ośrodków świadczących o początkach Państwa Polskiego. Od 1994 r. wczesnośredniowieczny gród stanowi Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Od kilku lat prowadzone są systematyczne badania elektrooporowe obejmujące całą powierzchnię grodu. Stosowane są analizy specjalistyczne, w tym badania dendrochronologiczne.

Na lata 2025-2028 planuje się:

- Zabezpieczenie murów magazynu zabytków masowych poprzez wzmocnienie skarpy ściany południowej nasadzeniem roślinnością płożącą.
- Zabezpieczenie stropu magazynu muzealiów archeologicznych przed przesiąkaniem wody spod tarasu widokowego.
- Montaż klimatyzacji w magazynie muzealiów archeologicznych i magazynie zabytków masowych.
- Kontynuacja analiz, konserwacji i inwentaryzacji archeologicznych zabytków wydzielonych oraz masowych; pozyskanych w trakcie prac wykopaliskowych związanych z badaniami wczesnośredniowiecznego grodziska w Grzybowie oraz jego otoczenia.

5.12. Jaracz gm. Rogoźno pow. obornicki – zespół osady młyńskiej

obecna nazwa	Muzeum Młynarstwa i Wodnych Urządzeń Przemysłu Wiejskiego w Jaraczu-Młynie
obecna funkcja	Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
Adres	Jaracz 45, 64-610 Rogoźno
nr rejestru zabytków	zespół osady młyńskiej nr rej. A-752 decyzja z dn. 30.12.1993 r.: młyn, dom młynarza, stajnia.
Stan zachowania	Dobry

W Jaraczu od XV w. funkcjonował młyn drewniany poruszany kołem wodnym. W XIX w. osada Jaracz należała do rodu Grabowskich, od których w 2 połowie XIX w. przeszła w ręce niemieckie – na przełomie XIX i XX w. właścicielem była rodzina Schwanke, następnie Koerth. Pierwotnie w skład założenia wchodziły: drewniany młyn o napędzie na koło wodne, dom

właściciela, podwórze folwarczne z budynkami gospodarczymi i inwentarskimi, w tym m.in. obora oraz spichlerz. Po regulacji rzeki Wełny w k. XIX w. drewniany młyn na koło wodne przestał być wykorzystywany, a na młyn przerobiono spichlerz. Po II wojnie światowej zespół młyna został upaństwowiony. W 1981 r. właścicielem zostało Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie i zorganizowano w nim jego oddział – Muzeum Młynarstwa i Wodnych Urządzeń Przemysłu Wiejskiego. Zachowane obiekty zostały wyremontowane i adoptowane na cele muzealne. Ekspozycje zostały rozmieszczone we młynie, stajni przymłyńskiej i domu młynarza. Drewniany młyn wodny wykorzystywano do lat 90. XIX w., następnie na młyn z napędem turbiną Francisa przebudowano murowany spichlerz z 2. Połowy XIX w. Budynek ten w 1924 r. uległ częściowemu spaleniu, następnie został odbudowany. Jest to obiekt murowany z cegieł, trójkondygnacyjny, nietynkowany, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim nachyleniu połaci. Od południowego zachodu do budynku przylega dwukondygnacyjna przybudówka kryta dachem pulpitowym. Wewnątrz młyna znajduje się ekspozycja przemysłowej techniki młynarskiej obejmująca cały cykl przemiału zboża na mąkę. Maszyny i urządzenia we młynie pochodzą z lat dwudziestych XX wieku. Dom młynarza to budynek o zwartej bryle – jednokondygnacyjny, osadzony na kamiennym cokole, kryty dachem dwuspadowym. Stajnia o nietynkowanych elewacjach kamiennie-ceglanych, jednokondygnacyjna, kryta dachem dwuspadowym. Budynek zaadaptowany na cele wystawowe z ekspozycją poświęconą tradycyjnemu przetwórstwu zbożowemu.

Teren oraz budynki wchodzące w skład zespołu młyńskiego muzeum sukcesywnie poddawane są remontom i konserwacjom, m.in. w roku 2020 wykonano przebudowę i remont wejść do domu młynarza, ponadto dobudowano podjazd do budynku dla osób z niepełnosprawnościami.

Na lata 2025-2028 planowane są następujące prace:

- Prace remontowe zabytkowego budynku Domu Młynarza.
- Prace remontowo- naprawcze w zabytkowym Wiatraku.
- Prace remontowe zabytkowego budynku Młyna wraz z elektrownią wodną MEW w tym m.in. opracowanie dokumentacji modernizacji instalacji elektrycznej wraz z jej wymianą.
- Prace remontowe zabytkowego budynku Stajni, w tym m.in. opracowanie dokumentacji modernizacji instalacji elektrycznej wraz z jej wymianą.

5.13. Kalisz – teatr im. W. Bogusławskiego

obecna nazwa	Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu
obecna funkcja	Teatr
Adres	Pl. Bogusławskiego 1, 62-800 Kalisz.
Nr rejestru zabytków	nr rej. 424/A decyzja z dn. 15.11.1979 r.
stan zachowania	Dobry

Budynek teatru został wzniesiony w 1900 r. w stylu tzw. mieszczańskiego neorenesansu – otrzymał wtedy nazwę Teatru Miejskiego. Po zniszczeniach podczas I wojny światowej w 1919 r. podjęto odbudowę teatru - według neoklasyzystycznego projektu Czesława Przybylskiego, która trwała do 1936 r. W czasie II wojny światowej budynek został zniszczony po raz kolejny, następnie wyremontowany w latach 1945-1950. W latach 80. XX w. przeprowadzono remonty stropów, fundamentów i piwnic, wieży dachowej oraz elewacji budynku. Jest to budynek murowany, tynkowany, o rozczłonkowanej bryle - złożonej z kilku nakładających się i spiętrzonych elementów o zróżnicowanych gabarytach. Korpus główny dwukondygnacyjny poprzedzony został od strony fasady wysuniętym półkolistym portykiem wspartym na ośmiu kolumnach dźwigających półkolisty dach. W części środkowej korpus zwieńczony jest ażurową balustradą tworzącą taras. Od południa do korpusu głównego dostawiono trójkondygnacyjny ryzalit z czterokolumnowym, portykiem zwieńczonym trójkątnym naczółkiem. Wewnątrz zachowane wyposażenie teatru z 1936 r.

W latach ubiegłych prowadzono remonty i modernizacje m. innymi Dużej Sceny Teatru pn.: „Zwiększenie atrakcyjności oferty poprzez modernizację infrastruktury Teatru im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu.

W planach na lata 2025- 2028 będą realizowane projekty:

- 2025 - przygotowanie postępowania zamówienia publicznego „Przebudowa dachu Teatru z dostosowaniem do zaleceń ekspertyzy technicznej przeciwpożarowej z modernizacją sceny i widowni”.
- 2026 II kw. - IV kw. - pierwszy etap inwestycji obejmujący prace w niewielkim stopniu ingerujące bezpośrednio w przestrzeń widowni i sceny, lecz mające za zadanie przede wszystkim zabezpieczenie techniczne budynku (remont dachu, izolacje ścian piwnicznych i fundamentowych).
- 2027 – II kw. - IV kw. - drugi etap przewiduje się kompleksowy remont i doposażenie widowni i sceny wraz z robotami towarzyszącymi.

5.14. Kalisz - budynek korpusu kadetów

obecna nazwa	Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu
obecna funkcja	sala kinowa, widowiskowa, galeria
Adres	ul. Łazienna 6, 62-800 Kalisz
nr rejestru zabytków	zabudowania korpusu kadetów: sala musztry, nr rej. 70/A decyzja z dn. 22.02.1965 r. wieża ciśnień
stan zachowania	Dobry

Budynek przeznaczony na kaplicę, salę musztry i sale wykładowe wybudowany został w 1825 r. na tyłach ogrodów pojezuickich. Jego budowa była związana ze zmianą zarządu Korpusu

Kadetów w 1820 r. i zwiększającymi się potrzebami jednostki. Kaplica i sala mieściły się na parterze, na piętrze odbywała się musztra. Wielu kadetów przyłączyło się do powstania listopadowego 1830 r. – z korpusu zbiegł wtedy m.in. Ludwik Mierosławski – późniejszy naczelny wódz powstania w Wielkopolsce w 1848 r. Władze carskie za udział w powstaniu listopadowym zlikwidowały kaliski korpus a budynek ok. 1840 r. został przeznaczony na cerkiew. W 1850 r. dobudowano wieżę, kaplicę oraz zmieniono detal architektoniczny elewacji. Budynek wzniesiony został na rzucie prostokąta z dostawioną przy krótszej elewacji kaplicą na planie kwadratu i dwoma ryzalitami zamkniętymi trójkątnymi naczółkami przy elewacjach. Korpus główny jest dwukondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim nachyleniu połaci. Do budynku przylega czworoboczna wieża, kryta daszkiem dwuspadowym, zwieńczona sygnaturką. Między 1918 a 1939 r. w budynku mieściło się kasyno oficerskie. W latach 50. XX w. utworzono w nim Powiatowy Dom Kultury, a od 1975 r. Wojewódzki Dom Kultury. W latach 80. XX w. przeszedł remont kapitalny z częściową rozbudową. Obecnie w jego murach funkcjonuje Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu, do którego należy także Wieża Ciśnień jako miejsce łączące malarstwo, sztuki wizualne i muzykę. Realizowane są tu wystawy i eksperymenty artystyczne. W ostatnich latach budynek przeszedł prace polegające na poprawie infrastruktury remont wnętrza sali widowiskowo-kinowej, holu, oświetlenia. W planach na 2025 jest modernizacja elewacji budynku oraz piwnic i pomieszczeń technicznych CKiS oraz przebudowa układu komunikacyjnego wokół budynku Centrum - Poprawa estetyki budynku oraz zwiększenie jego użyteczności w przestrzeni publicznej. W planach na 2025 -2026 założono także wykonanie prac przebudowy Wieży Ciśnień wraz z zagospodarowaniem terenu, przebudową przyłącza wodociągowego, kanalizacji sanitarnej i budowa małej architektury.

5.15. Kalisz – budynek Kasy Gubernialnej

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Kościuszki 12, 62-800 Kalisz
nr rejestru zabytków	nr rej 682/A decyzja z dn. 06.07.1993 r.
stan zachowania	Dobry

Budynek wzniesiony ok. 1909 r. z inicjatywy Guberni Kaliskiej z przeznaczeniem na siedzibę kaliskiej Kasy Gubernialnej. W okresie międzywojennym mieściła się w nim Państwowa Kasa Skarbowa i Miejskie Biuro Adresowo-Meldunkowe. W połowie lat 20. XX w. rozbudowano jednokondygnacyjny do tej pory budynek o dalsze trzy kondygnacje. Umieszczono w nim kaliski oddział polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych. Po II wojnie światowej budynek pełnił różnorodne funkcje, w tym mieszkaniowe. W 1953 r. utworzono w nim Muzeum Ziemi Kaliskiej. Prace adaptacyjne ukończono w 1960 r. W latach 70. XX w. przeprowadzono rozbudowę obiektu o nowe skrzydło. W ten sposób powstała budowla w stylu eklektycznym z elementami modernistycznymi. Zabytkowy budynek założony został na planie prostokąta. Jest to budowla o niejednolitej bryle, czterokondygnacyjna, kryta dachem czterospadowym.

str. 102

W 2023 r. w ramach zadania pn. „Kompleksowa konserwacja i modernizacja Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej” zakończono remont budynku głównego Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej wraz z remontem elewacji, utworzeniem nowych wystaw stałych oraz zakupem wyposażenia. W 2025 r. zaplanowano wykonanie hydroizolacji i ocieplenia fundamentów zabytkowego budynku wraz z opaską odwadniającą. Planuje się także utworzenie i wyposażenie pracowni konserwatorskiej do konserwacji zabytków ruchomych. W latach (2025 –2028) planowana jest konserwacja kolejnych zabytków ze wszystkich działów Muzeum - archeologii, historii, etnografii, sztuki, zbiorów T. Kulisiewicza i biblioteki.

5.16. Kalisz – Zawodzie– grodzisko wczesnośredniowieczne

obecna nazwa	Rezerwat Archeologiczny w Kaliszu-Zawodziu "Kaliski Gród Piastów"
obecna funkcja	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej
Adres	ul. Bolesława Pobożnego 87-105, Zawodzie, Kalisz
nr rejestru zabytków	grodzisko wczesnośredniowieczne, nr rej. 701/A decyzja z dn. 12.10.1995 chałupa (z ul. Bolesława Pobożnego 28 w Kaliszu) nr rej. 136/A decyzja z dn. 11.07.1968, ob. pawilon ekspozycyjny etnograficzny
stan zachowania	Dobry

Rezerwat na Zawodziu to jedno z najcenniejszych stanowisk archeologicznych Kalisza i jeden z najważniejszych ośrodków grodowych we wczesnym średniowieczu związanych z państwem Piastów w południowo – wschodniej Wielkopolsce. Miejsce pochówku księcia Mieszka III Starego (1202) i jego syna Mieszka Mieszkowica (1193). Około IX w. wśród rozlewisk rzeki Prosny wzniesiono jeden z najważniejszych średniowiecznych grodów na terenie Polski (ok. 1,5 km od obecnej dzielnicy Zawodzie). Osadę podzielono na część administracyjną i sakralną. Wzniesiono mały drewniany kościół. Na jego miejscu w połowie XII w. Mieszko II Stary wybudował kościół murowany w stylu romańskim p.w. św. Pawła, z półkolistym prezbiterium, wysoką wieżą oraz emporą patronacką. W 1233 r. Henryk Brodaty najechał Wielkopolskę, zniszczył gród na Zawodziu, po czym wznosił nowy w miejscu gdzie znajduje się obecnie centrum Kalisza. Od tego czasu stary, zniszczony gród ulegał degradacji. Ostateczny kres osadzie położył najazd Krzyżaków w 1331 r. Badania archeologiczne rozpoczęto w 1903 r., następnie prowadzono je w latach 1958-1965. Ostatni etap prac miał miejsce w latach 1983 - 1992. Podczas wielu sezonów badawczych odkryto fundamenty murowanej budowli sakralnej identyfikowanej jako kolegiata pw. św. Pawła. W 2008 roku odtworzono w Rezerwacie częściową zabudowę średniowiecznej warowni, na którą składają się: brama wjazdowa do grodu wraz z palisadą i mostem, kamienny kurhan, siedem drewnianych chat, dwupoziomowa wieża obronna, wały skrzyniowe, fundamenty oraz część przyziemia romańskiej kolegiaty oraz liczne repliki średniowiecznych przedmiotów. W części etnograficznej znajduje się osiemnastowieczna chata przeniesiona ze starego miasta w Kaliszu. Obecnie mieści się tam rezerwat archeologiczny.

W 2023 r. w ramach zadania pn. „Kompleksowa konserwacja i modernizacja Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej” przeprowadzono modernizację infrastruktury na terenie oddziału Rezerwat Archeologiczny w Kaliszu – Zawodziu, w zakres której wchodził remont konserwatorski „białej chaty”, rewaloryzacja terenu, remont ścieżek pieszych, pielęgnację zieleni, dostosowanie istniejących makiet budowli (kolegiata, gród) do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku montaż stałych elementów edukacyjnych dla dzieci, modernizacja instalacji elektrycznych.

Kolejną inwestycją zaplanowaną na 2025 rok jest wykonanie drogi pożarowej i hydrantów wraz z przeprowadzeniem badań archeologicznych w Rezerwacie Archeologicznym w tym realizacja projektu nieinwazyjnych badań przy zastosowaniu metod geofizycznych (badań magnetycznych, elektrooporowych i georadarowych) co będzie pomocne dla dalszego planowania prac sondażowych oraz podejmowania decyzji o charakterze konserwatorskim.

5.17. Konin-Gosławice - zamek biskupi

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe w Koninie
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gosławice
nr rejestru zabytków	uznany za zabytek orzeczeniem nr Kl.IV.73/73/53 z dn. 11.11.1953 r., wpisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Konińskiego pod nr rej. 35/405/A, przepisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 1049/Wlkp/A decyzją z dn. 11.04.2018 r.
stan zachowania	Dobry

Gotycki zamek zbudowany został w 1 połowie XV w. dla biskupa poznańskiego Andrzeja Łaskarzyca. Wzniesiono wówczas dwa skrzydła i łącznik południowy. W 2 połowie XV w. powstały mury obronne z wjazdem na dziedziniec. Podczas potopu szwedzkiego zamek został zniszczony, odbudowany w XVII i XVIII w. przez kolejnych właścicieli. W połowie XIX w. przebudowano zamek i częściowo przerobiono na browar. Po II wojnie światowej mieściły się w nim magazyny oraz mieszkania dla pracowników folwarcznych. W latach 1975 -1986 przeprowadzono adaptację obiektu na potrzeby muzeum: odsłonięto zachowane do kondygnacji pierwszego piętra mury gotyckie obu głównych budynków, nadbudowano jedną kondygnację zachowując pierwotne bryły budowli. W 1986 roku zamek udostępniono zwiedzającym. Zamek został wzniesiony na planie podkowy otwartej od północy - składa się z dwóch budynków mieszkalnych usytuowanych równolegle do siebie oraz przylegającego łącznika, zapewniającego komunikację, pod którym znajdował się więzienny loch. Budynki są dwukondygnacyjne, nakryte dachem dwuspadowym, wraz z łącznikiem zostały podpiwniczone. Od północy, od strony jeziora, znajduje się niewielki wewnętrzny dziedziniec ze studnią, pierwotnie zamknięty bramą wjazdową. Całość założenia otacza mur obronny zwieńczony blankami. Partia cokołowa korpusu zamkowego wzniesiona została z kamienia, wyższe partie są murowane z narożami wzmocnionymi ciosami piaskowca. W narożach muru otaczającego zamek zachowały się fragmentarycznie cylindryczne

wieżyczki wsparte na konsolach. Obecnie w Gosławickim Zamku swoją siedzibę posiada Muzeum Okręgowe w Koninie. W jego wnętrzach prezentowane są wystawy stałe oraz czasowe.

W planach na lata 2025 - 2028 przewiduje się realizację następujących prac:

- Zabiegi o dotacje celowe na konserwację zabytków nieruchomych z zbiorów muzeum.
- Wykup nieruchomości pod organizację Parku Maszyn Górniczych w celu podtrzymania dziedzictwa kulturowego regionu konińskiego.
- Rejestracja i wprowadzanie do ewidencji kolejnych odkrywanych stanowisk archeologicznych w rejonie powiatów śłupeckiego, kolskiego, konińskiego i tureckiego.
- Doraźne kontrolowanie szczególnie wartościowych, znanych już stanowisk archeologicznych.
- Remont galerii zamkowej.
- Budowa chodnika na dziedzińcu zamku w celu zapewnienia dostępności architektonicznej dla osób z szczególnymi potrzebami.
- Wykonanie oceny stanu technicznego oraz realizacja remontu dachu budynku.

5.18. Konin-Gosławice – spichlerz

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe w Koninie
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gosławice
nr rejestru zabytków	uznany za zabytek orzeczeniem nr Kl.IV.73/73/53 z dn. 11.11.1953 r., wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. 964/A decyzją z dn. 5.03.1970 r., przepisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 1049/Wlkp/A decyzją z dn. 11.04.2018 r.
stan zachowania	Dobry

Spichlerz wzniesiony w 1838 r. w stylu klasycystycznym stanowił część założenia Gosławic obok gotyckiego zamku, gorzelni i budynków gospodarczych. Został wybudowany przez właściciela majątku Hektora Kwileckiego o czym świadczą litery „H” „K” znajdujące się w kartuszu herbowym w fasadzie z datą „1838”. Założenie zostało rozparcelowane po 1945 r. pomiędzy różnych użytkowników. Spichlerz przejęły Państwowe Zakłady Zbożowe. Budynek został przebudowany w 1965 r., kiedy zniszczoną konstrukcję wewnętrzną - to jest drewniane stropy i schody zastąpiono betonową. Jednocześnie podwyższono strych uzyskując dodatkowe piętro. W 1995 r. Muzeum Okręgowe w Koninie przejęło zdewastowany i opuszczony obiekt i rozpoczęło jego adaptację na cele muzealne. Ekspozycje, m.in. Działu przyrodniczego, w budynku uruchomiono w 2010 r. Jest to budynek o zwartej bryle - wzniesiony na planie

wydłużonego prostokąta, czterokondygnacyjny, z pseudoryzalitem w osi fasady, kryty dachem dwuspadowym.

Spichlerz po przejęciu przez Muzeum Okręgowe w Koninie przeszedł gruntowny remont. W latach 2025 -2026 zaplanowano przeprowadzenie ekspertyz w celu oceny stanu technicznego murów spichlerza.

5.19. Konin-Gosławice - budynek gorzelni

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe w Koninie
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gosławice
nr rejestru zabytków	Nr rej. 1049/Wlkp/A decyzja z dn. 18.01.1988 r.
stan zachowania	Dobry

Gorzelnia wchodzi w skład założenia folwarcznego Gosławice. Wzniesiona została najprawdopodobniej w latach 40. XIX w. kiedy właścicielami majątku byli Kwileccy, następnie była kilkakrotnie przebudowywana. Jest to budynek o zróżnicowanej, rozczłonkowanej bryle z dominującym wysokim kominem, złożony z trzech wysokich części nakrytych dwuspadowymi dachami o równoległych kalenicach oraz niższych przybudówek z jednospadowymi dachami. Od strony wschodniej do budynku przylegają pozostałości po budynku inwentarskim. W budynku znajduje się kilkanaście pomieszczeń pierwotnie pełniących funkcje produkcyjne oraz magazynowe. Część pomieszczeń stanowi wysokie jednokondygnacyjne hale połączone z innymi pomieszczeniami oraz piwnicami. Obiekt użytkowano jako gorzelnię do 2008 r., a zamknięcie produkcji, wymontowanie urządzeń przemysłowych spowodowało zniszczenia w większości pomieszczeń. Budynek gorzelni został przekazany przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa na rzecz Województwa Wielkopolskiego w 2021 roku, a następnie oddany w użyczenie Muzeum Okręgowemu w Koninie.

Na rok 2025 zaplanowano - opracowanie niezbędnej dokumentacji oraz roboty budowlane zabezpieczające celem adaptacji budynku dawnej gorzelni na cele muzealne wraz z przeprowadzeniem konkursu architektonicznego.

5.20. Kościan – zespół szpitala dla nerwowo-chorych

obecna nazwa	Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. O. Bielawskiego w Kościanie.
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	Pl. Paderewskiego 1 A, 64-000 Kościan

nr rejestru zabytków	Zespół szpitala nr rej 1313/A z dn. 03.06.1992 r.: założenie przestrzenne i zespół budowlany wraz z ogrodzeniem i bramami, dawny kościół bernardynów ob. budynek szpitalny, pawilony szpitalne nr 1,2, 9, 11, 12, 13, 14 a, 15,15a, 26, park, kaplica pw. NMP Anielskiej (dawne prezbiterium kościoła) nr rej. 522 z 18.02.1953 r.
stan zachowania	Dobry

Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego ma swoją siedzibę w dawnym klasztorze bernardynów w Kościanie. Bernardyni przybyli do Kościana w połowie XV w. - założyli w mieście swój kościół i klasztor. Obiekty pierwotnie wzniesione z drewna, w latach 1605- 1611 przekształcone zostały w murowane. Z tego czasu zachowało się prezbiterium kościoła i mur korpusu nawowego. W 1839 r. klasztor uległ likwidacji. Na miejscu dawnego budynku klasztornego został wzniesiony „Prowincjonalny Dom Poprawy” z dwiema wieżami. W 1866 r. nastąpiła zmiana funkcji obiektu na szpital wojskowy. W 1839 powstały budynki nr 1 i nr 2. W 1894 r. został otwarty Provinzial Irren und Idioten Anstat - Prowincjonalny Zakład dla Obłąkanych i Idiotów, który był drugą tego rodzaju placówką na terenie ówczesnego Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W latach 1898-1901 r. na miejscu klasztoru i ogrodów klasztornych zbudowano cztery pawilony: wille Pinel’a i Conolly’ego, dom dyrektora i szkołę (willa Mazurkiewicza) oraz część zabudowy gospodarczej. Dalsza rozbudowa trwała do 1902 r. Po 1919 r. zakład przemianowano na Krajowy Zakład Psychiatryczny w Kościanie. W 1929 roku dyrekturę kościańskiego zakładu psychiatrycznego objął dr Oskar Bielawski - obecny patron szpitala, reformator polskiej psychiatrii. W czasie II wojny światowej na terenie szpitala funkcjonował niemiecki szpital polowy, następnie niemiecka podoficerska szkoła piechoty. W 1945 r. przywrócono w jego murach szpital psychiatryczny, którego pełną nazwę kilkakrotnie zmieniano. W 2020 r. powstało tu Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego w Kościanie. Założenie szpitalne składa się z trzech obszarów: - willowego, z obiektami w otwartej zabudowie, otwartymi altanami, - administracyjno-gospodarczego powstałego na terenie dawnego klasztoru z budynkami nr 1 i 2, dawnym budynkiem klasztornym i zabudową gospodarczą oraz obszaru parkowego.

- Budynek dyrekcji o cechach klasycyzujących, wzniesiony został na rzucie prostokąta, z głównym trójkondygnacyjnym korpusem krytym dachem dwuspadowym flankowanym przez dwie prostopadłościennymi, sześciokondygnacyjne wieże z dachami czterosпадowymi. Do korpusu głównego dobudowano skrzydło.
- Dawny budynek klasztorny był gruntownie przebudowany w początku XVII w. i w 1839 r. Wzniesiony na planie prostokąta, czterokondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym, na wysokim cokole z pseudoboniowaniem i gładkimi wyższymi kondygnacjami.
- Dawna nawa kościoła klasztornego założona na rzucie prostokąta, murowana, czterokondygnacyjna, kryta dachem dwuspadowym.

- Kaplica p.w. NMP Anielskiej (utworzona z prezbiterium dawnego gotyckiego kościoła bernardynów z 2 połowie XV w. i przebudowana w 1608 r.) jest budynkiem o konstrukcji murowanej, trójprzęsłowym, zamkniętym trójbocznie, krytym dachem dwuspadowym. Korpus główny został przykryty sklepieniem kolebkowym z lunetami. Wewnątrz zachowało się barokowe wyposażenie.

Na terenie Centrum regularnie podejmowane są inwestycje, min. wyremontowano elewację budynku administracyjno-mieszkalnego wraz z izolacją przeciwwilgociową, częściową wymianą pokrycia dachowego i okien oraz zagospodarowaniem terenu oraz remontem wewnątrz. Do końca 2024 r wykonano adaptację budynku oddziału Willa IV na Oddział Leczenia Uzależnień.

Na lata 2025-2026 zaplanowano zadanie polegające na przebudowie wraz z rozbudową i zagospodarowaniem terenu oddziału psychiatrycznego Dom im. Conolly z przeznaczeniem na Oddział Psychiatrii Sądowej.

5.21. Kowanówko gm. Oborniki pow. obornicki - zespół szpitalny

obecna nazwa	Szpital Rehabilitacyjno-Kardiologiczny w Kowanówku - Szpital Wojewódzki w Poznaniu Filia nr 2
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Sanatoryjna 34. 64-600 Kowanówko
nr rejestru zabytków	Zespół szpitalny nr rej. 2297/A decyzja z dn. 24.02.1994 r. budynek administracyjno-gospodarczy, pawilon I, pawilon II, pawilon III, budynek gospodarczy, przytułek, 3 leżakownie, park, nr rej.: 1957/A z 28.10.1984 r.
stan zachowania	dobry, leżalnia pn. nr 2 i pd.- stan zły - bez zmian

Dawna lecznica przeciwgruźlicza dla mężczyzn, zbudowana według projektu architektów berlińskich Schmieden'a i Boethke'a, była pierwszym tego typu zakładem w Wielkopolsce. W końcu kwietnia 1903 r. ukończono pierwszy pawilon i uruchomiono lecznicę pod nazwą Die Kronprinz Wilhelm Volkseilstätte, do końca roku ukończono pozostałe pawilony: A, B i C. Zakład w systemie pawilonowym miał zapewnić właściwe warunki klimatyczne tzn. nasłonecznienie i przewietrzanie. W 1908 r. ukończono willę lekarza i dom woźnicy oraz w 1910 r. dwa domy mieszkalne dla personelu. W 1911 r. nadbudowano piętro w pawilonie II. W czasie II wojny światowej urządzono tu szpital wojskowy, zbudowano portiernię, kostnicę i garaże.

Od 1974 r. ośrodek funkcjonował jako Poznański Ośrodek Kardologiczno-Pulmonologiczny a w roku 1994 nadano mu nazwę „Szpital Rehabilitacyjno-Kardiologiczny”, który obecnie funkcjonuje jako Filia nr 2 Szpitala Wojewódzkiego w Poznaniu, specjalizuje się w kardiologii i rehabilitacji.

Obecnie w skład założenia wchodzi: 3 pawilony, 3 leżakownie, budynek administracyjno-gospodarczy, budynek gospodarczy, willa lekarza, przytułek, dwa domy mieszkalne dla personelu oraz park. Wszystkie budynki wzniesiono z cegły.

W zespole budynków zabytkowych sukcesywnie prowadzone są remonty i modernizacje. W latach 2025-2028 planuje się realizację kompleksowych działań mających na celu ochronę i rewitalizację zabytkowego parku, z uwzględnieniem jego wartości historycznych, przyrodniczych i użytkowych. W zakresie działań planuje się: przegląd i analizy stanu parku, wykonanie szczegółowej inwentaryzacji drzewostanu, oceny stanu technicznego infrastruktury, sporządzenie dokumentacji zawierającej wytyczne do dalszych działań konserwatorskich i pielęgnacyjnych. Planuje się wykonanie zabiegów pielęgnacyjnych w drzewostanie: usunięcie obumarłych drzew oraz konarów, które mogą stanowić zagrożenie dla użytkowników parku; przeprowadzenie cięć sanitarnych i formujących w celu poprawy kondycji drzew; zachowanie historycznego układu parku. Celem działań na lata 2025-2028 jest utrzymanie zabytkowego charakteru parku, poprawa jego estetyki i funkcjonalności oraz zapewnienie bezpieczeństwa użytkownikom.

5.22. Kownaty–Mrówki gm. Wilczyn pow. koniński – grodzisko średniowieczne

obecna nazwa	Skansen Archeologiczny w Mrówkach
obecna funkcja	skansen archeologiczny, Oddział Muzeum Okręgowego w Koninie
Adres	Mrówki, 62-550 Wilczyn
nr rejestru zabytków	Wpisany do rejestru zabytków pod nr Aa-2/92 decyzją z dn 06.07.1992 r. przepisany do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 30/Wlkp/C decyzją z dn. 26.11.2007 r.
stan zachowania	Dobry

Na terenie skansenu archeologicznego zlokalizowanego na półwyspie jeziora Kownackiego, w miejscu naturalnie obronnym znajduje się późnośredniowieczny gródek stożkowaty. Kopiec liczy 7 m wysokości, posiada średnicę u podstawy 44 m, otoczony jest fosą o 2 m szerokości. Główną budowlą gródka była pięcioboczna wieża. Całość zwieńczona była palisadą. Gródek zamieszkiwany był od końca XIII do połowy XIV w. Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 1969-1970 pozwoliły odkryć pozostałości kuźni i piwniczki jednego z budynków. Podczas badań zarejestrowano liczny ruchomy materiał archeologiczny świadczący o intensywnym zamieszkiwaniu obiektu. Były to militaria w postaci grotów bełtów kuszy, haków do napinania kuszy, ostróg, w tym dziecięcej, elementy rzędu końskiego czy półfabrykaty z kuźni. W 1973 roku zrekonstruowano wieżę, chatę, dookołą palisadę, oczyszczono fosę i utworzono skansen archeologiczny. Na dwóch kondygnacjach wieży znajduje się niewielka ekspozycja, na której można obejrzeć część z odkrytych zabytków. Najwyższe piętro służy jako platforma widokowa. Ze skansenu wiedzie edukacyjna ścieżka przyrodnicza do grodziska w Świętnem i dalej do ośrodka wypoczynkowego w Przyjezierzu. Generalny remont popadającego w ruinę gródka podjęto w 2007 roku. W latach następnych

przeprowadzono szeroki zakres prac naprawczych i modernizacyjnych w tym częściową wymianę częstokołu, naprawa wszystkich uszkodzonych elementów żerdzi oraz wypoziomowanie palisady. Stan obiektów skansenu jest na bieżąco monitorowany i nie wymaga szczególnych planów działań w najbliższych latach.

5.23. Łąd nad Wartą gm. Łądek pow. słupecki – zespół dworski

obecna nazwa	Ośrodek Edukacji Przyrodniczej w Łądzie Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego
obecna funkcja	ośrodek edukacji Zespołu Parków Wielkopolskiego Krajobrazowych Województwa
Adres	Łąd 39, 62-406 Łądek
nr rejestru zabytków	nr rej. A- 410/152 decyzja z dn. 27.09.1988 r.
stan zachowania	Dobry

Siedzibą Ośrodka Edukacji Przyrodniczej jest zabytkowy, odrestaurowany dawny dwór szlachecki pochodzący z XIX w., wokół którego rozpościera się park z kilkoma pomnikami przyrody. Dwór zbudowany został około 1870 r. W okresie międzywojennym i po 1945 r. został gruntownie przebudowany i zmodernizowany. Budynek podzielony jest stylistycznie na dwie odrębne, przylegające do siebie części: zachodnią pierwotną dwukondygnacyjną oraz wschodnią trójkondygnacyjną, dobudowaną wtórnie. Na portyku balkon, do którego prowadzi wejście z drugiej kondygnacji. Na wysokości dachu, pomiędzy wystającymi pilastrami, trójkątny szczyt. Na terenie parku nie zachował się układ dawnych osi komunikacyjnych. Teren porośnięty jest gęstym drzewostanem liściastym.

Dwór jest odrestaurowany i sukcesywnie prowadzone są prace modernizacyjne. Na terenie parku prowadzone są bieżące prace pielęgnacyjne. W planach na lata 2025-2028 przewidziano:

- Wymianę drzwi w kolejnych pokojach i łazienkach, w pomieszczeniach gospodarczych i magazynowych.
- Malowanie pokoi gościnnych i korytarzy.
- Renowację drewnianych podłogi na I piętrze budynku.
- Rewitalizację parku wokół Ośrodka Edukacji Przyrodniczej oraz ogrodzenia.

5.24. Leszno - dom Pl. Metziga 16

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe w Lesznie
obecna funkcja	muzeum – budynek administracji i magazyny muzealne
Adres	Pl. Metziga 16, 64-100 Leszno

nr rejestru zabytków	nr rej.: 504/Wlkp/A z 9.02.1998
stan zachowania	do remontu

Budynek wzniesiony według projektu E. Steina w 1888 r., murowany, tynkowany, częściowo podpiwniczony. Obiekt składa się z korpusu głównego i tylnego skrzydła. Obydwie części są trójkondygnacyjne z użytkowymi poddaszami, kryte odrębnymi, spłaszczonymi dachami. Elewacja frontowa zdobiona jest historycznym detałem architektonicznym (klasycystyczny i rundbogenstil). Dolne kondygnacje są zdobione boniowaniem. Kondygnacje rozdzielają gzymsy kordonowe. Otwory okienne w partii przyziemia umieszczone zostały w płytkich wnękach, zamknięte łukami pełnymi i połączone profilowanymi opaskami. Okna pozostałych kondygnacji są prostokątne z opaskami wykonanymi w tynku, z trójkątnymi naczółkami i odcinkami gzymsów nadokiennych.

W 2021 r. budynek Pastorówki przy pl. Jana Metziga 17, w której zlokalizowane były ekspozycje, zwrócono Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Lesznie, a budynek przy Placu Metziga nr 16 pełni funkcje magazynowe muzeum oraz jest siedzibą administracji. Budynek nadaje się do remontu a zaplanowane prace skucia elewacji z uwagi na priorytetowe działania związane z budową nowej siedziby Muzeum zostaną poddane ponownej weryfikacji co do ich zasadności i ewentualnie zawieszono w czasie. Budynek jest stale monitorowany pod względem stanu zachowania i poddawany przeglądom. W latach 2025 -2028 kontynuowane będą prace badawcze nad lapidarium i dawnym cmentarzem żydowskim w Lesznie.

5.25. Leszno – budynek dawnej octowni

obecna nazwa	Muzeum Okręgowego w Lesznie (budynek byłej Fabryki octu)
obecna funkcja	W trakcie remontu i rewitalizacji
Adres	al. Jana Pawła II 13, 64-100 Leszno
nr rejestru zabytków	Nr rej. 501/Wlkp/A decyzja z dn. 15.05.1992
stan zachowania	do remontu

Budynek dawnej Fabryki Octu został zakupiony na rzecz Muzeum Okręgowego w Lesznie w 2021 r. Budynek zbudowany został w 1928 r. na miejscu wcześniejszej octowni z 1888 r. należącej do Paula Wandela. W roku 1922 wykupił ją destylator Józef Górecki, który rozbudował i zmodernizował fabrykę. W latach międzywojennych była najlepiej prosperującą fabryką przemysłu octowego w Polsce. W okresie okupacji octownia znalazła się pod zarządem niemieckim. W 1945 r. fabrykę przejął syn przedwojennego właściciela, który uruchomił produkcję octu spirytusowego, jednak w 1951 r. Leszczyńska Fabryka Octu Spirytusowego i Winnego została przejęta pod zarząd państwowy. Działała do końca lat 80-tych XX wieku.

Jest to budynek narożnikowy, złożony z dwóch prostopadłych skrzydeł, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Narożnik zaznaczony wyższą wieloboczną wieżyczką. Elewacje ceglane, nieotynkowane.

W planach na lata 2025 – 2028 przewidziano kontynuację prac związanych z budową i częściową rewitalizacją budynku dawnej octowni zlokalizowanego przy Al. Jana Pawła II nr 13, jako nowej siedziby Muzeum Okręgowego w Lesznie. Projekt przewiduje adaptację zabytkowego obiektu oraz dobudowę nowoczesnego skrzydła, co pozwoli na stworzenie nowoczesnej przestrzeni muzealnej. W nowej siedzibie znajdą się m.in. dwie kondygnacje wystaw stałych, pracownie digitalizacji i konserwacji, a także przestrzenie edukacyjne i gastronomiczne. Powierzchnia wystawiennicza wyniesie około 1500 m², co stanowi trzykrotność obecnej przestrzeni muzeum. Otwarcie nowej siedziby Muzeum Okręgowego w Lesznie przewidziane jest na koniec 2027 roku.

5.26. Leszno – budynek dawnej synagogi

obecna nazwa	Muzeum Okręgowego w Lesznie (budynek byłej synagogi)
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Gabriela Narutowicza 31, 64-100 Leszno
nr rejestru zabytków	nr rej 1197/A decyzja z dn. 11.05.1991 r.
stan zachowania	Dobry

Synagoga została wzniesiona w końcu XVIII w. w stylu barokowym. W 1905 r. nastąpiła gruntowna przebudowa synagogi, na osi elewacji wschodniej dobudowano formę wieży zwieńczoną cebulastym hełmem i dwa niskie, symetryczne pomieszczenia synagogalne oraz ujednolicono całość elewacji wg projektu wrocławskich architektów Richarda i Pawła Ehrlichów. W nowej szacie architektonicznej nadano jej elementy stylu wiedeńskiej secesji z elementami bizantyjsko - mauretańskimi. Synagoga do 1939 r. pełniła funkcje sakralne dla gminy żydowskiej. Podczas II wojny światowej zniszczone zostały portale wejściowe do aneksów, w 1956 r. zniszczeniu uległa ostatnia kondygnacja wieży, a elewację wschodnią przekształcono obniżając ją i pozbawiając kopuły. W latach 50. XX w. obiekt funkcjonował jako łaźnia miejska, a następnie pełnił funkcje magazynowe. Jest to budynek dwukondygnacyjny, na planie nieregularnego prostokąta nieznacznie zwężonego w partii północno-zachodniej z dołączonymi od strony północnej i południowej aneksami. Fasada trójkondygnacyjna o wysokości kondygnacji różnej od podziałów wewnątrz budowli. Synagoga w Lesznie należy do największych i najstarszych zachowanych synagog w Wielkopolsce, jest świadectwem życia religijnego jednej z największych gmin żydowskich regionu w XVIII i na pocz. XIX wieku.

Po rewitalizacji synagoga stała się oddziałem Muzeum Okręgowego, w którym umieszczono ekspozycje.

W latach 2022 - 2024 wykonano modernizację kotłowni gazowej oraz instalacji grzewczej obiektu oraz remont elewacji budynku. W kolejnych latach będą kontynuowane prace modernizacyjne i potrzebne remonty.

5.27. Lewków gm. Ostrów Wlkp. pow. ostrowski – zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Muzeum w Lewkowie Zespół Pałacowo-Parkowy
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Kwiatkowska 6 c, Lewków 63-410 Ostrów Wielkopolski
nr rejestru zabytków	pałac nr rej. I-4/4/51 decyzja z dn. 20.07.1951 r. 2 oficyny nr rej. 79/A decyzja z dn. 15.06.1965 r. park nr rej. 79/A decyzja z dn. 15.06.1965 r. 2 budynki gospodarcze nr rej 153/A decyzja z dn.16.07.1968 r. (I budynek nie istnieje)
stan zachowania	dobry pałac, oficyna zachodnia, budynki gospodarcze i park po kompleksowym remoncie. Oficyna wschodnia nie remontowana – stan zły/średni

Klasycystyczny pałac zbudowany został w latach 1788-1791 dla Wojciecha Lipskiego i jego żony Salomei z Objezińskich. Pałac zaprojektował prawdopodobnie Jan Christian Kamsetzer – nadworny architekt Stanisława Augusta. Należy on do pierwszej serii rezydencji klasycystycznych w Wielkopolsce i jest wierną kopią pałacu w Siernikach koło Wągrowca. Elewacje ozdobiono dekoracją sztukatorską, malarską oraz rzeźbą pełnoplastyczną. Dekoracje wnętrz, zwłaszcza polichromie o charakterze iluzjonistycznym, pochodzą z ok. 1800 roku a wykonał je Antoni Smuglewicz. Wraz z budynkiem założono park krajobrazowy. W 1943 r. pałac został przejęty przez Niemców i całkowicie zniszczony w 1945 r. W 1946 r. przejęty przez PGR w Lewkowie, wyremontowany w latach 1960-1961 z przeznaczeniem na biura PGR. Podczas remontu w latach 1974-1980 przeprowadzone zostały prace techniczno-konstrukcyjne, w latach 80. XX w. kompleksowa konserwacja polichromii i sztukaterii. Obiekt przejęło w tym czasie Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu tworząc oddział muzeum pn. Zespół Pałacowo – Parkowy w Lewkowie. Na mocy uchwały nr XXX/773/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego w 2017 r., dokonano podziału Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu w wyniku, którego Muzeum w Lewkowie – Zespół Pałacowo-Parkowy stało się samodzielną instytucją kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego.

Pałac jest murowany, piętrowy, na rzucie prostokąta z czterokolumnowym wgłębnym portykiem jońskim zwieńczonym trójkątnym tympanonem. Na frontonie budynku widnieje maksimum „Sobie, Swoim Przyjaciołom, Potomności”. Od strony parku znajduje się okazała sala rotundowa zamknięta półkolistym ryzalitem. Pałac jest dwukondygnacyjny, kryty dachem czterospadowym. Kondygnacje rozdzielone są fryzem z dekoracją stiukową. Fasada bogato

zdobiona, z portykiem wspartym na czterech kolumnach wielkiego porządku i umieszczonymi z dwóch stron naczółka attykami z pełnoplastycznymi rzeźbami żołnierzy. Wewnątrz zachowała się część stolarki, podłogi, sztukaterie i malowidła ściennie. Zespół Pałacowo – parkowy został wyróżniony w konkursie „Zabytek Zadbany”.

W ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 r. zrealizowano całość projektu „Konserwacja, rewaloryzacja i modernizacja Zespołu Pałacowo – Parkowego w Lewkowie”. W 2021 zakończono część budowlaną projektu, remont kapitalny Pałacu obejmujący m.in. odtworzenie sztukaterii, polichromii oraz parkietów. W 2022 r. udostępniono dla publiczności stałą ekspozycję. Całkowicie wyremontowano oficynę zachodnią, kompleks przy wozowni oraz park poddano rewitalizacji. W 2024 roku Muzeum w Lewkowie zrealizowało dodatkowe prace, takie jak montaż rolet zewnętrznych w oranżerii oraz konserwację wybranych muzealiów. Na lata 2025 – 2028 planuje się prowadzić dalsze prace modernizacyjne kompleksu pałacowo parkowego.

5.28. Ludwikowo gm. Mosina pow. poznański - zespół sanatoryjny „Staszycówka” gm. Mosina, pow. poznański

obecna nazwa	Szpital w Ludwikowie - Wielkopolskie Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	Ludwikowo k. Poznania, 62-050 Mosina
nr rejestru zabytków	budynek główny – pawilon I – nr rej 1845/A decyzja z dn. 25.03.1981 r. 2 leżakownie – nr rej 1845/A decyzja z dn. 25.03.1981 r. pawilon II – nr rej 108/Wlkp/A decyzja z dn. 3.09.2002 r. willa dyrektora – nr rej 107/Wlkp/A decyzja z dn. 3.09.2002 r.
stan zachowania	Dobry

W latach 1888-1902 spółka „Die Gesellschaft Luftkurorte und Willenanlage Ludwigshöhe” wzniosła w okolicach Ludwikowej Góry kompleks budynków kuracyjnych: pawilon I, leżalnię wschodnią oraz nieistniejącą muszlę koncertową. Po 1908 r. nieruchomości nabyła spółka „Sanatoriums und Siedlung Genossenschaft Ludwigshöhe”. W 1920 r. teren przejęty został przez „Staszycówka” sp. z o.o. z Poznania oraz dalszych współwłaścicieli. W latach 1926-1932 rozbudowano pawilon I i zbudowano inne obiekty. W 1927 r. zespół uznano jako sanatorium „Staszycówka” leczące choroby płuc. Od 1925 właścicielem kompleksu był Okręgowy Związek Kas Chorych, od 1933 r. Związek Kas Chorych w Warszawie. W czasie II wojny światowej w budynkach sanatorium Niemcy zorganizowali zakład wychowawczo-wynaradawiający dla dziewczynek, a następnie sanatorium chorób płuc dla dorosłych. Po 1945 r. zespół należał do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Pawilon I wzniesiony został około 1903 r. na miejscu wcześniejszego drewnianego, w konstrukcji murowanej, tynkowany, z ryzalitami od wschodu, południa i zachodu, kryty wysokim dachem z ozdobnymi wystawkami. Budynek był remontowany w 1926 r. W 1932 r. od północy dobudowano nową część z pomieszczeniami rekreacyjno-reprezentacyjnymi. Willa dyrektora z 1929 r. wzniesiona została w stylu typowym dla architektury dwudziestolecia międzywojennego. Budynek jest murowany, na rzucie prostokąta z niewielkimi ryzalitami w elewacji północnej i południowej, jednokondygnacyjny, kryty czterospadowym dachem z wystawkami od wschodu i zachodu. Pawilon II z lat 1929-1930 przeznaczony był dla kobiet. Budynek murowany, trójkondygnacyjny, tynkowany, założony na rzucie prostokąta z dwoma półkolistymi aneksami od strony południowej i dwoma ryzalitami mieszczącymi klatki schodowe od strony południowej.

Budynki na terenie kompleksu są systematycznie remontowane i modernizowane m.in. wykonano gruntowny remont Pawilonu Chorych nr 2, remont balkonów znajdujących się na elewacjach oraz drewnianych detali więźby i snycerki wsporników podokapowych na obwodzie całego budynku Pawilonu Chorych nr 1 oraz naprawę i konserwację dwóch leżakowni.

Na 2025 rok zaplanowano:

- Remont dachu dla obiektu wpisanego do ewidencji zabytków - Stacji Uzdatniania Wody.
- Remont dachu dla obiektu wpisanego do rejestru zabytków - Budynku Administracji – (wcześniejsza nazwa Willa Dyrektora).

Na rok 2026:

- Remont poprzez wymianę niektórych elementów drewnianych oraz konserwację obiektu wpisanego do rejestru zabytków drewniana weranda (leżalnia) nr 1.
- Remont poprzez wymianę niektórych elementów drewnianych oraz konserwację dla obiektu wpisanego do rejestru zabytków drewniana weranda (leżalnia) nr 2.

Na rok 2027:

- Remont dachu, wymiana stolarki drewnianej okiennej i drzwiowej dla obiektu wpisanego do ewidencji zabytków - Budynek warsztatowy - wcześniejsza nazwa Budynek elektrowni.

Na rok 2028 i dalsze:

- Remont oświetlenia, rewitalizacja parku, odnowienie ciągów komunikacyjnych w Parku.
- Remont dachu, wymiana stolarki drewnianej okiennej i drzwiowej, termomodernizacja dla obiektu wpisanego do ewidencji zabytków - Budynek gospodarczy.

5.29. Nowy Tomyśl - dom ul. Wojska Polskiego 16

obecna nazwa	Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomysłu
obecna funkcja	Budynek ekspozycyjny, Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Adres	ul. Topolowa 10, 64-300 Nowy Tomyśl.
nr rejestru zabytków	nr rej. 938/A decyzja z dn. 25.02.1970 r
stan zachowania	Dobry

Budynek wzniesiony w końcu XVIII w. przez osadników holenderskich. Pierwotnie zlokalizowany był na terenie miasta Nowego Tomyśla, usytuowany kalenicą wzdłuż ulicy. Dom parterowy w konstrukcji szachulcowej, kryty był dachem naczółkowym. Elewacja frontowa z prostokątnymi otworami okiennymi. W tej elewacji znajduje się wysunięta przed lico ściany drewniana wystawka o dachu dwuspadowym, wsparta na niewielkich drewnianych wspornikach. W izbach przyziemia zachowały się belkowane stropy z profilowanymi belkami.

W chacie urządzono ekspozycję Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomyślu - wystawa przedstawia tradycję uprawy wikliny oraz plecionkarstwa, prezentuje również odmiany wikliny oraz sposoby jej wykorzystania i technikę produkcji wyrobów wiklinowych. Kolejna wystawa przedstawia historię chmielarstwa i wykorzystanie chmielu do produkcji piwa oraz w przemyśle kosmetycznym i farmaceutycznym.

W ubiegłych latach prowadzono prace modernizacyjne i remontowe m. in. wykonano pełną impregnację ścian zewnętrznych budynku ekspozycyjnego. Na lata 2025 -2028 zaplanowano prace remontowe zabytkowego budynku olęderskiego (administracyjno-wystawienniczego), w tym m.in. modernizację kotłowni gazowej (dokumentacja w opracowaniu).

5.30. Osieczna gm. Osieczna pow. leszczyński- zespół zamkowy

obecna nazwa	Centrum Rehabilitacji im. Prof. M. Walczaka w Osiecznej
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Zamkowa 2, 64-113 Osieczna.
nr rejestru zabytków	zamek nr rej. 1497/A decyzja z dn. 27.03.1974 r. park nr rej. 1625/A decyzja z dn. 02.03.1990 r.
stan zachowania	Dobry

Zamek w Osiecznej został wzniesiony na fundamentach wcześniejszej siedziby z XV w., wzniesionej najprawdopodobniej przez Macieja Borkę, który zmarł w 1452 roku. Przebudowany został w latach 1592-1601 przez Andrzeja Czarneckiego. Z tego czasu zachował się portal z piaskowca w zachodnim skrzydle oraz trzy tablice na wschodniej ścianie północnego skrzydła zamku. W 1512 roku Osieczna przeszła w ręce Łukasza II Górki, którego rodzina władała tymi terenami do 1592 roku. Następnie do 1618 roku była w rękach Czarneckich. Adam Czarnecki w 1598-1601 dokonał kolejnej rozbudowy warowni, o której świadczy tablica fundacyjna z herbem Nałęcz oraz manierystyczny portal. Potem zamek z miejscowością przeszedł

w ręce Przyjemskich, a następnie Opalińskich. W 1665 roku miał miejsce pożar, po którym zamek został odbudowany przez Jana z Bnina Opalińskiego. Zamek był jeszcze w posiadaniu Gajewskich i Skórzewskich. Od 1793 roku zamek należał do rodzin niemieckich. Pod koniec XIX wieku zamek należał do Heydebrandów, którzy dokonali kolejnej przebudowy, a w latach 1908-1911 zamek uzyskał obecną postać podczas przebudowy przez berlińską firmę Reimer i Körte. Po 1945 r. obiekt przeszedł na własność Skarbu Państwa i do 1953 r. użytkowany był przez Polską Akademię Nauk, a następnie przez sanatorium państwowe.

Początkowo miał plan zbliżony do kwadratu, a mury obwodowe obejmowały drewnianą zabudowę zamkową. Jeszcze w XV wieku wzniesiono trzy skrzydła zamkowe oraz czworoboczną wieżę w narożniku północno-wschodnim. Obecnie zamek jest budowlą eklektyczną, a jego obecny kształt jest wynikiem wielokrotnych przebudów dokonywanych przez kolejnych właścicieli na przestrzeni kilku stuleci. Nieregularny rzut budynku tworzą trzy skrzydła otaczające wewnętrzny, otwarty od wschodu dziedziniec. Skrzydło południowe jest trójkondygnacyjne z pięciokondygnacyjną wieżą. Do jego południowo-zachodniego naroża dostawiony został ryzalit klatki schodowej w kształcie walca, a do ściany zachodniej pięterowy podcień reprezentacyjnego wejścia do zamku. Wieża zamku posiada wykusz na drugiej kondygnacji i cztery wieżyczki w narożnikach ostatniej kondygnacji. Wyposażenie we wnętrzu zachowało się w sali recepcyjnej (boazeria oraz kominek). W westybulu, w dużej sali w skrzydle zach. oraz w zach. sali w skrzydle pn. zachowały się drewniane ławy oraz krzesła o rzeźbiarskiej dekoracji ornamentalnej mocowane do ścian. W klatkach schodowych zachowały się również drewniane balustrady.

Zamek jest położony na terenie parku krajobrazowego założonego w XIX w., o pow. ponad 2 ha. W zamku mieści się obecnie Centrum Rehabilitacji im. Prof. Mieczysława Walczaka.

W latach ubiegłych przeprowadzono prace remontowe i modernizacyjne, a na 2025 r. i kolejne przewidziano modernizację ciągów komunikacyjnych, zgodnie z wymogami przeciwpożarowymi.

5.31. Osiek nad Notecią gm. Wyrzysk pow. pilski

obecna nazwa	Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią
obecna funkcja	Oddział Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile
Adres	ul. Dworcowa 12, 89-033 Osiek nad Notecią
nr rejestru zabytków	cmmentarzysko kultury wschodniopomorskiej nr rej 139/C decyzja z dn. 15.03.1973 r. przepisane do księgi C Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 231/Wlkp/C decyzją z dn. 19.03.2008 r.
stan zachowania	Dobry

Powstanie muzeum w Osieku n. Notecią związane jest z odkryciem archeologicznym w 1972 roku. Na wzgórzu morenowym w części Osieka nazywanej Praczem, odkopano wielokomorowy grób skrzynkowy z kilkunastoma popielnicami. Rozpoczęte potem prace wykopaliskowe odsłoniły pochówki ciałopalne od wczesnej epoki żelaza do czasów wpływów

rzymskich. W czasie badań, które trwały od 1972 do 1977 r. odkryto ogółem 581 pochówków, naczynia gliniane, stopy ciałopalne wyłożone warstwą kamieni, pojedyncze narzędzia, broń i ozdoby z brązu.

W 1974 roku ukonstytuował się społeczny komitet Budowy Rezerwatu Archeologiczno-Etnograficznego w Osieku nad Notecią. Po zakończeniu badań archeologicznych zbudowano trzy pawilony prezentujące pradziejowe znaleziska. Pod koniec lat 70. XX wieku zaczęto przenosić na teren muzeum ginące przykłady drewnianego budownictwa wiejskiego. Na terenie skansenu zgromadzone zostały muzealia i obiekty architektury wiejskiej z terenu Krajny, Pałuk i Puszczy Noteckiej, w tym unikatowe eksponaty z XVIII w. Na terenie skansenu znalazły swoje miejsce: chałupy i zabudowania gospodarcze od XVIII do początku XX w., remiza z początku XX w., 3 wiatraki („koźlak”, „paltrak” i „holender”), kościół, kuźnia i tartak szkoła wiejska, warsztaty rzemieślnicze (kowala, szewca), sklep i karczma oraz przykłady tzw. małej architektury: kapliczki przydrożne, piece chlebowe, studnie i piwnica ziemna. Do najcenniejszych obiektów przeniesionych na teren skansenu należą chałupy podcieniowe z przełomu XVIII i XIX w. z Dźwierszna Wielkiego i Głubczyzna (Krajna). Muzeum sukcesywnie remontuje obiekty znajdujące się na jego terenie oraz rozbudowuje skansen o kolejne obiekty przeniesione z terenu. W planach 2025 – 2028 zaplanowano:

- Wykonanie dokumentacji dotyczącej przeniesienia elementów chałupy z Runowa Krajeńskiego (organistówki) wraz z posadowieniem, przewidziano odbudowę zabytkowego obiektu.
- Rekonstrukcję zabytkowego zajazdu z Łobżenicy, planowane jest zakończenie inwestycji.
- Wykonanie dokumentacji architektoniczno-konserwatorskiej.
- Rozbiórkę i konserwację elementów chałupy szkieletowej ze Świętej.
- Realizację wystawy czasowej umożliwiającej włączenie zabytku do ruchu turystycznego i otwarcia dla zwiedzających.

W latach 2026-2028 w obiekcie planuje się stworzenie biblioteki etnograficznej i wyodrębnienie pomieszczeń biurowych oraz:

- Stworzenie wystawy stałej w obiekcie tzw. „organistówki” czyli plebanii z Runowa Krajeńskiego i oddanie obiektu dla zwiedzających muzeum – wzorem zabytkowej chałupy szkieletowej ze Świętej spod Złotowa.
- Badania i analizy obiektów pozyskiwanych przez Muzeum w ramach prowadzonych przez Muzeum nadzorów archeologicznych i działań ratowniczych.

5.32. Ostrów Lednicki gm. Łubowo pow. gnieźnieński

obecna nazwa	Wczesnopiastowska Rezydencja na Ostrowie Lednickim, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
obecna funkcja	Muzeum
Adres	Dzieskanowice 32, 62-261 Lednogóra.

nr rejestru zabytków	Wyspa - Ostrów Lednicki uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421) obszar krajobrazu kulturowego - otoczenie wyspy Ostrów Lednicki, nr 18/Wlkp/C z 10.11.2006 r. wyspa „Ostrów Lednicki nr 73/78/57 z 26.03.1957 r. ruiny palatium i kaplicy nr 2404/A z 12.03.1930 r. wyspa „Ledniczka” nr 73/77/57 z 26.03.1957 r.
stan zachowania	Dobry

Na Ostrowie Lednickim funkcjonował jeden z najważniejszych ośrodków państwowości za czasów pierwszych Piastów. Okres świetności wyspy przypadł na X-1. poł. XI w. Wówczas na wyspie powstał niewielki, szybko rozwijający się gródek, który z czasem znacznie się rozbudował. Odkryte podczas badań wykopaliskowych prowadzonych w obrębie kaplicy pałacowej dwa baseny chrzcielne świadczyć mogą, że w tym miejscu w 966 r. mogło dojść do chrztu Mieszka I. Z terenu wyspy na stały ląd prowadziły dwa mosty tzw. poznański i gnieźnieński, które podczas najazdu Brzetysława 1038 r. zostały spalone i nigdy później już nieodbudowane. Wraz z najazdem Brzetysława skończyła się świetność Ostrowa Lednickiego. Prawdopodobnie gród ostatecznie upadł po najazdach Krzyżackich w 1331 r.

Pierwsze prace terenowe wokół i we wnętrzu budowli prowadzone były od 1845 r. W konsekwencji kolejnych odkryć archeologicznych w 1930 r. wyspa wraz z ruinami została wpisana do rejestru zabytków. W kolejnych latach wykopaliskowe prace badawcze skupiały się na wnętrzu grodu. Znaczna część dokumentacji i zabytków zaginęła w trakcie wojny. Regularne archeologiczne badania wykopaliskowe rozpoczęte w latach 50. XX w. potwierdziły znaczenie Ostrowa Lednickiego. Podczas nich odkryto, iż wyspę ochraniały 12 m wały o konstrukcji rusztowej obłożone ziemią, gliną i płaszczem kamiennym, odsłonięto również potężne, drewniano-kamienne, umocnienia zachodniego brzegu wyspy. Najważniejszą, zachowaną do dziś budowlą Ostrowa są pozostałości zespołu pałacowo- sakralnego, złożonego z pałacu na planie prostokąta z pięcioma pomieszczeniami oraz kaplicy pałacowej, która znajdowała się we wschodniej części założenia. Kaplica wybudowana była w kształcie krzyża greckiego i posiadała niegdyś dwie kondygnacje. Nieopodal usytuowany był jednonawowy kościół grodowy, w którym podczas badań archeologicznych zarejestrowano dwa grobowce kamienne, w których pochowano prawdopodobnie kogoś z rodu panującego. W pobliżu kościoła odkryto liczne pochówki oraz obiekty mieszkalne i ruchomy materiał zabytkowy w tym unikalne eksponaty o szczególnej wartości. Od lat 60. XX w. (do dziś) prowadzone są także badania podwodne.

Wyspa Ostrów Lednicki na Jeziorze Lednickim w 1994 r. została uznana za Pomnik Historii ze względu na unikatowe wartości historyczne, architektoniczne, materialne i niematerialne. (Zarządzenie Prezydenta RP z 8 września 1994 roku, Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421)

W latach 2018-2022 na terenie folwarku w Dziekanowicach zrealizowano budowę nowego pawilonu magazynowo- wystawienniczego z przeznaczeniem na stałą ekspozycję. W efekcie powstał obiekt o powierzchni użytkowej 3300 m², posiadający nowoczesne pracownie archeologiczne, naukowe i archiwum, sale edukacyjne, nowoczesne pomieszczenia magazynowe, sale ekspozycyjne i konferencyjne oraz niezbędne dla tego typu obiektu pomieszczenia socjalne, techniczne, sanitarne i kasę. Trwają prace przygotowujące stałą wystawę pt. „Tajemnice początków Polski – Ostrów Lednicki”, która będzie prezentowana na powierzchni ponad 900 m² parteru modernizowanego budynku (planowane oddanie dla publiczności pod koniec 2026 r.)

Muzeum na bieżąco chroni poprzez całodobowy monitoring wszystkie zabytkowe budowle na Ostrowie Lednickim oraz przeprowadza konieczne remonty, prowadzi wymagane zabiegi konserwatorskie, a także modernizuje ekspozycje plenerową. Na kolejne lata zaplanowano:

2026

Realizacja wystawy stałej „Tajemnice początków Polski - Ostrów Lednicki” - Stworzenie w nowym obiekcie Muzeum wystawy przedstawiającej początki polskiej państwowości.

2025-2026

- Konserwacja relikwii kamiennych budowli na Ostrowie Lednickim,
- Konserwacja stauroteki i 3 włócznie z drzewcami.
- Kontynuacja zadania podjętego w 2007 r. pn. „Funkcja suburbium w zespołach grodowych państwa pierwszych Piastów (X-XII wiek) na Ostrowie Lednickim. Studium archeologiczne”. Celem projektu jest opracowanie blisko 500 zabytków wydzielonych odkrytych w obrębie osady przygrodowej na Ostrowie Lednickim i przedstawienie ich dyspersji w odniesieniu do kategorii użytkowych.

2025-2028

- Opracowanie projektu wykonawczego i budowa zadaszania relikwii kościoła grodowego na Ostrowie Lednickim.
- Przeprowadzenie prac ziemno - budowlanych i budowa systemu odprowadzającego wodę z zadaszania relikwii palatium z kaplicą na Ostrowie Lednickim.
- Przejęcie w dzierżawę zastawki na wypływającej z jeziora Lednica rzece Głównej i odtworzenie wodowskazu, co pozwoli utrzymywać w miarę stały stan wody w jeziorze Lednica w celu ochrony dziedzictwa archeologicznego i podwodnych stanowisk archeologicznych.
- Kontynuacja podjętego w 2022 r. projektu pn. „Zapinki z okresu rzymskiego odkryte na Ostrowie Lednickim w XX i XXI wieku”. Celem jest stworzenie katalogu i opracowanie naukowe fibul z okresu rzymskiego, odkrytych w rejonie jeziora Lednica z uwzględnieniem znalezisk archiwalnych w zbiorach MPP na Lednicy oraz zabytków znajdujących się w innych placówkach muzealnych.
- Opracowanie wyników archeologicznych badań sondażowych w południowo-zachodniej strefie brzegowej Ostrowa Lednickiego.

5.33. Piła - dom mieszkalny ul. Browarna 7

obecna nazwa	Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Browarna 7, 64-920 Piła
nr rejestru zabytków	nr rej. A-751 decyzja z dn. 29.12.1993
stan zachowania	Dobry

Budynek został wzniesiony około 1875 r. w typie architektury odwołującym się do willowej architektury włoskiej. Obecnie jest jednym z najstarszych obiektów w mieście. Budynek w 1934 r. został zakupiony przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i w latach 1934 – 1939 był siedzibą polskiego konsulatu, będąc jednocześnie jedyną w mieście własnością skarbu państwa polskiego. Konsulat reprezentował interesy Polaków mieszkających w niemieckiej prowincji Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie. W siedzibie konsulatu odbywały się liczne imprezy o charakterze narodowo – patriotycznym, a pracownicy konsulatu inicjowali i wspomagali działalność kulturalną i oświatową wśród Polaków na Pograniczu. W 1939 r. po internowaniu polskich pracowników konsulat przejęła Ambasada Królestwa Szwecji w Niemczech. Po 1945 r. w budynku mieścił się szpital zakaźny, od 1947 r. sąd grodzki następnie rejonowy. W latach 1995-1997 przeprowadzono remont kapitalny z adaptacją na muzeum. Jest siedzibą muzeum od 1997 r.

Budynek zbudowany został w konstrukcji murowanej, tynkowany, dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną częścią północną i czterokondygnacyjną wieżą. Kryty dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci, z częścią południową krytą dachem trójspadowym i wieżą z dachem płaskim. Obiekt założony na rzucie prostokąta z dwoma ryzalitami od frontu.

Budynek sukcesywnie remontowany i modernizowany. W Planach na lata 2025-2028 przewidziano:

- działania konserwatorskie i zabezpieczające, pozwalające utrzymać obiekt w należytym stanie,
- przegląd stanu zachowania pokrycia dachu i ewentualne działania minimalizujące zagrożenia wpływu wilgoci na stan obiektu,
- konserwacja obiektów ze zbiorów wszystkich działów.

5.34. Poznań Fort VII

obecna nazwa	Fort VII
obecna funkcja	Muzeum - Oddział Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie
Adres	Al. Polska, 60-591 Poznań

nr rejestru zabytków	nr rej.: A-180 z 19.06.1964 (granice: postanowienie nr 503 z 8.12.2005 fortyfikacje Twierdzy Poznań (18 fortów), 1876-96, nr rej.: A-245 z 25.05.1983:
stan zachowania	Dobry

Fort VII (Colomb, Floriana Dąbrowskiego) – jeden z 18 fortów wchodzących w skład Twierdzy Poznań. Znajduje się przy al. Polskiej w Poznaniu. Zbudowany został w latach 1876–1880 wg projektu Hansa Alexis von Biehlera (pruski generał piechoty i ceniony projektant fortów artyleryjskich nazywanych jego imieniem. W pierwszym etapie budowy twierdzy fortowej Fort otrzymał nazwę Colomb na cześć Friedricha von Colomba (do 1902 nazwę tę nosił Bastion IV Colomb). Na przełomie XIX i XX stulecia twierdza fortowa w Poznaniu, w skład której wchodził Fort VII, była największą niemiecką twierdzą zbudowaną dla obrony wschodnich granic II Rzeszy. Fort VII jest najlepiej zachowanym obiektem zewnętrznego pierścienia fortyfikacji, którym wilhelmińskie Niemcy opasały Poznań, by bronić się przed ewentualnym atakiem wojsk carskiej Rosji. Odegrał istotną rolę w czasie Powstania Wielkopolskiego w styczniu 1919 r. podczas walk o Ławicę. W 1931 r. zmieniono patronów na polskich, Fort VII otrzymał imię majora Floriana Dąbrowskiego. Po I wojnie światowej fort wykorzystywany był jako magazyn amunicji m.in. dla 3 pułku lotniczego.

W październiku 1939 r. hitlerowskie Niemcy utworzyły w Fortie VII pierwszy na ziemiach polskich obóz koncentracyjny – Konzentrationslager Posen. Przez Niemców Fort VII określany był potocznie jako Lager der Blutrache – „obóz krwawej zemsty”. Obóz w Fortie VII był największym w Wielkopolsce ośrodkiem eksterminacji polskich elit, miejscem, w którym niemieccy oprawcy dopuszczali się niewyobrażalnego wręcz okrucieństwa. Fort VII był pierwszym obozem, w którym niemieccy oprawcy użyli gazu do masowego mordowania ludności cywilnej. W październiku 1939 r., krótko po otwarciu Konzentrationslager Posen, w jednej z remiz artyleryjskich Fortu VII Niemcy uruchomili testową komorę gazową, w której stosowano przywożony w butlach tlenek węgla (czad). Ofiarami testów było kilkuset pacjentów Zakładu Psychiatrycznego w Owińskach oraz oddziału psychiatrycznego Kliniki Neurologiczno-Psychiatrycznej Uniwersytetu Poznańskiego.

Po II wojnie światowej Ludowe Wojsko Polskie korzystało z fortu w celach magazynowych, a od lat 60. XX wieku rozpoczęły się działania mające na celu otwarcie fortu dla zwiedzających jako Muzeum Martyrologii Wielkopolan (otwarte w 1979 r.). Fort VII jako Muzeum stał się jednym z oddziałów Wielkopolskiego Muzeum Niepodległości. Od 1 stycznia 2025 roku zostało integralną częścią Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie na podstawie Uchwały nr VI/134/24 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 28 października 2024 r. w „Sprawie podziału Wielkopolskiego Muzeum Niepodległości stając się kolejną instytucją Samorządu Województwa Wielkopolskiego.

Na terenie Fortu VII realizowane były dwa projekty dofinansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu

Operacyjnego na lata 2014 – 2020 oraz drugi zakończony w marcu 2023 r. „Renowacja i adaptacja Fortu VII w Poznaniu dla zachowania dziedzictwa kulturowego”.

Na lata 2025 -2028 zaplanowano:

- Wykonanie osłon szklanych zabezpieczających inskrypcje – napisy więźniów na ścianach w pomieszczeniu prochowni.
- Przygotowanie projektu i dokumentacji dotyczących remontu i rozbudowy tzw. domu walmistrza miejsca obsługi zwiedzających i siedziby administracji Muzeum (do 2028 roku).
- Wykonanie udogodnień dla osób niepełnosprawnych.

5.35. Poznań - kantor fabryki Hipolita Cegielskiego

obecna nazwa	Wielkopolskie Centrum Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Strzelecka 33, 61-846 Poznań
nr rejestru zabytków	nr rej. A 243 decyzja z dn. 13.12.1982 r.
stan zachowania	bardzo dobry

Budynek o cechach klasycystycznych powstał w latach 1869-1870 według projektów Stanisława Hebanowskiego i wskazówek Hipolita Cegielskiego. Stanowił centralny akcent dziedzińca niezachowanych zabudowań fabrycznych założonej w 1859 r. „Fabryki Machin, Lejarni i Handlu Żelaza” Hipolita Cegielskiego. Jego wysoka, oktogonálna wieża stanowiła dominantę wśród pozostałych zabudowań fabryki. Po 1945 r. budynek przeszedł w ręce prywatne, a następnie w 1985 r. został nabyty na rzecz Skarbu Państwa wraz z całą parcelą. Od 1987 r. kantor jest częścią kompleksu Wielkopolskiego Centrum Onkologii (mieszczą się w nim pomieszczenia dyrekcji i administracji). Kantor złożony jest z dwukondygnacyjnego prostokątnego korpusu krytego dachem dwuspadowym oraz ośmiobocznej, czterokondygnacyjnej wieży krytej ośmiopłóciowym dachem. Elewacja frontowa z umieszczoną na osi środkowej neorenesansową wieżą z kondygnacjami rozdzielonymi gzymsami kordonowymi oraz półkoliście i prostokątnie zamkniętymi oknami i wnękami.

W 2006 roku obiekt przeszedł gruntowną renowację, podczas której zachowano m.in. żeliwną, kręconą klatkę schodową, będącą oryginalnym elementem produkcji zakładów Cegielskiego. Budynek został włączony w kompleks Wielkopolskiego Centrum Onkologii, a sąsiadujący dziedziniec przykryto szklanym zadaszeniem, tworząc ogród zimowy i strefę rekreacyjną dla pacjentów. Wszelkie prace konserwacyjne wykonywane są na bieżąco a stan obiektu jest bardzo dobry. Co kilka lat odświeżane jest malowanie ścian i sufitów pomieszczeń budynku. Budynek Kantoru wkomponowany jest w otoczenie nowo powstałego w 2023 r. nowego budynku ambulatoryjnego przy ul. Strzeleckiej oraz projektowanego nowego obiektu, który będzie pełnił funkcje Ambulatoryjnej Onkologii, Profilaktyki, Diagnostyki Molekularnej i Obrazowej.

Budynek zostanie połączony z istniejącym kompleksem WCO za pomocą nadziemnego łącznika nad ulicą Garbary. W planach na lata 2025 – 2028 przewiduje się modernizację 3 sal Centralnego Bloku Operacyjnego w Wielkopolskim Centrum Onkologii wraz z utworzeniem sali radiologii interwencyjnej, modernizację sal operacyjnych do obowiązujących standardów, budowę podjazdu dla karettek w parterze istniejącego budynku od ul. Garbary i stworzenie Centralnej Izby Przyjęć Planowanych - zapewnienie właściwych warunków transportu pacjentów do szpitala.

5.36. Poznań - Teatr Miejski

obecna nazwa	Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu
obecna funkcja	Teatr
Adres	ul. Fredry 9, 61-701 Poznań
nr rejestru zabytków	nr rej. A-21 decyzja z dn. 16.04.1966 r.
stan zachowania	Dobry

Gmach niemieckiego teatru miejskiego (ob. Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki - Opery w Poznaniu) został wzniesiony w latach 1909-1910 według projektu niemieckiego architekta Maxa Littmanna, jako jeden z najważniejszych budynków reprezentacyjnego założenia Dzielnicy Cesarskiej. Został wzniesiony na osi zaprojektowanej w powiązaniu z nim fontanny. Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. został zamieniony na polską operę. W latach 1940-1941 został przebudowany według projektu niemieckiego architekta Paula Baumgartena. Wówczas usunięto charakterystyczne narożne wieżyczki wieńczące pawilon restauracyjny po stronie wschodniej oraz przebudowano wnętrze, likwidując lożę cesarską, salonik oraz prowadzące do nich osobne wejście i klatkę schodową. Na osi pierwszego balkonu wprowadzono lożę dla Führera. Z okresu tej przebudowy pochodzi dekoracja plafonu nad widownią oraz okazały kryształowy żyrandol. Po 1945 r. nie wprowadzono znaczących zmian w układzie wnętrza.

Monumentalny, neoklasycystyczny budynek nawiązuje kompozycją elewacji frontowej do Villi Rotonda - jednego z najsłynniejszych projektów renesansowego włoskiego architekta Andrea Palladio. Budynek postawiony został z cegły oraz ciosanych bloków piaskowca, na nieregularnym rzucie. Część główna stanowi prostopadłościenny korpus, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim spadku. Do korpusu przylegają od wschodu i zachodu szerokie ryzality zakończone dwuspadowymi szczytami. Do ściany wschodniej dostawiono parterową przybudówkę krytą tarasem. Elewacja frontowa jest symetryczna, poprzedzona szerokim portykiem w wielkim porządku z sześcioma masywnymi kolumnami z głowicami jońskimi dźwigającymi belkowanie i naczółek. Nad całością fasady góruje rzeźba pegaza na cokole. Elewację tą poprzedzają jednobiegowe schody szerokości portyku. Po ich obu stronach umieszczone zostały cokoly, na których znajdują się rzeźby lwa z siedzącą na nim kobietą oraz kroczącego mężczyzny z panterą.

Najbardziej okazałymi wnętrzami teatru jest widownia z 859 miejscami siedzącymi i 4 miejscami na ustawienie wózka inwalidzkiego zaprojektowanymi na planie podkowy nakryta

stropem z geometryczną, koncentryczną dekoracją plafonu i z kryształowym żyrandolem pośrodku, wysokim i zdobionym obramowaniem otworu sceny, obejmującym kanał orkiestrowy i centralną lożę honorową. Na piętrze znajduje się także reprezentacyjne foyer. Pośrodku pierwszego balkonu znajduje się wysunięta nieznacznie przed jego lico reprezentacyjna loża z lat 1940-1941, wydzielona bocznymi ściankami i zaakcentowana kolumnami podtrzymującymi belkowanie. Na zapleczu teatru znajdują się sale prób, magazyny przysceniczne, magazyny na dekoracje oraz pomieszczenia garderoby i prób dla artystów.

W latach 2017-2021 wykonano remonty poszczególnych pomieszczeń – m.in. malowanie korytarzy, klatek schodowych, modernizację kasy biletowej oraz przystąpiono do kompleksowego remontu Sceny Głównej. W 2023 roku zakończono kompleksową modernizację.

W planach na 2025 -2028 przewidziano przeprowadzenie prac konserwatorskich foyer III piętra wraz z przyległymi korytarzami i renowacją foteli widowni, posadzki widowni i balkonów; renowacja drzwi wejściowych; odnowienie szatni; modernizacja 6 łazienek i dostosowanie do osób z niepełnosprawnościami; zakup niezbędnego sprzętu i urządzeń do remontowanych i modernizowanych pomieszczeń m.in. nagłośnienie i oświetlenie; modernizacja i zmiana charakteru użytkowania pomieszczenia byłej stolarni wraz z nadbudową o windę zewnętrzną i platformę pionową. Dzięki tym pracom teatr zyska nowoczesną infrastrukturę techniczną, umożliwiającą realizację spektakli na najwyższym poziomie artystycznym.

5.37. Poznań - kamienica przy ul. Dąbrowskiego 5

obecna nazwa	Teatr Nowy im. Izabelli Cywińskiej w Poznaniu
obecna funkcja	Teatr
Adres	ul. Dąbrowskiego 5, 60-838 Poznań.
nr rejestru zabytków	nr rej. A-423 decyzja z dn. 10.08.1993 r.
stan zachowania	Dobry

W 1906 r. rozpoczęto budowę kamienic przy obecnej ulicy Dąbrowskiego nr 3,5,6 według projektu spółki architektów poznańskich Hermana Böhmera i Paula Preula. W 1907 r., w secesyjnej kamienicy nr 5 powstała sala widowiskowa „Bandolina”, której nazwę zmieniono później na ALT-Posen Vegnügugslokal. W latach 1921-1930 obiekt przeszedł na własność spółki „Domus” oraz Bratniej Pomocy Akademickiej Uniwersytetu Poznańskiego. W 1923 r. w wyremontowanej sali kamienicy rozpoczął działalność prywatny Teatr Nowy im. H. Modrzejewskiej. Inauguracyjne przedstawienie miało miejsce 14 września 1923 roku. W 1937 roku teatr zbankrutował i został zamknięty. Otwarto go ponownie po zakończeniu II wojny światowej. W 1949 r. teatr upaństwowiono i włączono do przedsiębiorstwa Państwowe Teatry Dramatyczne w Poznaniu. W latach 1981-1973 r. salę teatru przebudowano według projektu J. Pawlaka. Po przebudowie Teatr Nowy wznowił działalność jako samodzielna placówka.

Teatr znajduje się w kamienicy o ścianach w konstrukcji szkieletowej wypełnionych cegłą i tynkowanych. Budynek wzniesiony został na rzucie prostokąta jako czterokondygnacyjny, kryty dachem o trzech połaciach. W dachu została umieszczona szeroka nadbudówka w formie dachu wieżowego zwieńczonego smukłą wieżyczką. Bryła kamienicy urozmaicona jest od strony południowej dwukondygnacyjnym wykuszem z przylegającymi z obu stron balkonami. W części środkowej poddasza znajdują się dwie wystawki z widoczną w szczytach konstrukcją szkieletową. Elewacje wieńczy nadbudówka umieszczona w dachu, w formie dachu wieżowego o czterech połaciach, zwieńczona ażurową drewnianą wieżyczką z daszkiem o stalowej szpicy. W Teatrze Nowym funkcjonują 3 sceny:

- „Scena im. Tadeusza Łomnickiego”.
- „Scena nowa im. Sławy Kwaśniewskiej” mieści się w Zaułku K. Feldman.
- „Trzecia scena” - mieści się w zaułku K. Feldman.

Wszystkie sceny przystosowane są do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

Na rok 2025 w budynku Teatru Nowego zaplanowano modernizację części fasady budynku oraz foyer Sceny im. Tadeusza Łomnickiego, a na kolejne lata bieżące remonty i modernizacje.

5.38. Poznań - kamienica ul. Świętosławska 6

obecna nazwa	Dom Aktora Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki
obecna funkcja	dom aktora
Adres	ul. Świętosławska 6, 61-840 Poznań
nr rejestru zabytków	nr rej. A-105 decyzja z dn. 11.04.1958 r.
stan zachowania	Dobry

Kamienica została wzniesiona na miejscu wcześniejszych budynków z przełomu XV i XVI w. – zachowały się fragmenty ich ścian i piwnic. Budynek zbudowany w 1870 roku był dwupiętrowy z wysokim poddaszem. Na parterze mieściły się sklepy i izby oraz piekarnia a w okresie międzywojennym zakład stolarski produkujący trumny. W 1972 r. budynek rozebrano do parteru, następnie odbudowano w 1976 r. Obecna budowla założona jest na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjna, kryta dachem czterospadowym. W południowej połaci dachu znajduje się pięć lukarn krytych daszkami dwuspadowymi, w połaci wschodniej okno powiekowe. W dwóch pomieszczeniach na parterze zachowany jest drewniany strop belkowy z ozdobnie profilowanymi narożami. Budynek użytkowny jest jako hotel dla pracowników artystycznych Teatru Wielkiego - posiada 22 pokoje hotelowe. W wyniku modernizacji budynku wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, wyremontowano elewacje budynku, a także wnętrza pokoi hotelowych. Prace modernizacyjne i remontowe przeprowadzane są na bieżąco.

5.39. Poznań – Kiekrz - park dworski

obecna nazwa	Szpital Rehabilitacyjny dla Dzieci Filia 4 Szpitala Wojewódzkiego w Poznaniu,
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Sanatoryjna 2, 60-480 Poznań-Kiekrz
nr rejestru zabytków	Nr rej. 482/Wlkp/A decyzja z dn. 2.03.1981 i decyzja z dn. 21.03.2007 r.
stan zachowania	Dobry

Park krajobrazowy został założony w 2 połowie XIX w. na terenach dawnych dóbr rycerskich rodu Kierskich, przejętych w XIX w. przez Państwo Pruskie, a następnie odkupionych przez prywatnych właścicieli. Jedna z działek parkowych w 1928 r. została nabyta przez Kasę Chorych Miasta Poznania z przeznaczeniem na kolonie letnie dla dzieci. Druga działka została wydzielona w 1907 r. Jej właścicielem początkowo było Państwo Pruskie, następnie ewangelicka gmina kościelna z Rokietnicy, a w 1968 r. została przejęta przez Skarb Państwa. W latach 1928-1931 rozbudowany został „nowy” dwór z 1909 r. W 1931 r. zespół dworsko-parkowy nabył Okręgowy Związek Kas Chorych w Poznaniu i przekształcił w kolonię leczniczo-szkolną dla dzieci niedożywionych i zagrożonych gruźlicą. W 1934 r. kolonia przeszła na własność Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i została zmieniona na Prewentorium Przeciwgruźlicze dla Dzieci. W 1938 r. rozpoczęto rozbudowę dworu o dwa skrzydła. W czasie II wojny światowej w budynku stacjonowały wojska niemieckie, następnie Hitlerjugend oraz działał zakład leczenia gruźlicy kostno-stawowej dla dzieci niemieckich. W 1945 r. tymczasowo funkcjonował sierociniec, następnie prewentorium dla dzieci, a od 1947 r. Sanatorium Przeciwgruźlicze dla Dzieci w Kiekrzu. W kolejnych latach miała miejsce rozbudowa i przebudowa budynku dworu. W latach 1964-66 nastąpiła renowacja parku, wykonanie oświetlenia oraz małej architektury. W 1967 r. sanatorium przekształcono w Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci. Od 2013 r. obiekt funkcjonuje jako Ośrodek Rehabilitacyjny dla Dzieci w Poznaniu-Kiekrzu.

Park krajobrazowy zajmuje powierzchnię około 6 ha z rozległą, położoną w części środkowej polaną z pojedynczymi starymi drzewami. Na terenie parku wydzielono pierwotnie mały cmentarz ewangelicki, na którym nie zachowały się żadne nagrobki. Istniejący układ przestrzenny, drózek spacerowych i granice parku, za wyjątkiem cmentarza, nie uległy większym zmianom od początku XX w.

Program opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 w Szpitalu Rehabilitacyjnym dla Dzieci przewiduje kontynuację działań mających na celu ochronę i poprawę stanu zabytkowego parku, obejmujących zarówno pielęgnację zieleni, jak i prace związane z infrastrukturą oraz ocenę stanu technicznego infrastruktury parkowej, w tym ścieżek oraz ogrodzenia. Planuje się także otwarcie oraz renowację istniejących ścieżek spacerowych, dostosowanie ich do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością. Celem działań na lata 2025-2028 jest utrzymanie zabytkowego parku

w dobrym stanie technicznym i przyrodniczym, zachowanie jego wartości historycznych oraz zapewnienie bezpieczeństwa osobom przebywającym w parku.

5.40. Poznań – Pałac Górków

obecna nazwa	Muzeum Archeologiczne w Poznaniu
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Wodna 27, 61-781 Poznań
nr rejestru zabytków	Nr. Rej. 1547, XVIII, po 1945, nr rej.: 243 z 12.03.1930, A-25 z 30.03.1971,
stan zachowania	Dobry

Pałac Górków – obecna siedziba Muzeum, powstał w latach czterdziestych XVI wieku w drodze przebudowy kilku gotyckich kamienic. Do dziś z oryginalnych elementów konstrukcji zachował się wczesnorenesansowy portal z 1548 r. i wewnętrzny dziedziniec z kolumnowym krużgankiem oraz dwie sale na parterze. Gmach wielokrotnie zmieniał swoje przeznaczenie. Początkowo, aż do 1592 roku, pełnił funkcję siedziby rodu Górków herbu Łódzia. W latach 1592-1595 stał się własnością podkomorzego poznańskiego Piotra Czarnkowskiego. Od 1605 do 1828 roku mieściła się w nim siedziba klasztoru Benedyktynów. Kościół klasztorny pod wezwaniem Ofiarowania Najświętszej Marii Panny został ulokowany w skrzydle północnym, na jego potrzeby przebudowano drugie i trzecie piętro obiektu. Nad krużgankiem powstał dwukondygnacyjny ciąg arkad tworzących od strony wnętrza kościoła na wyższym poziomie tzw. chór. Po kasacie zakonu przez władze zaboru pruskiego, dzięki wstawiennictwu ks. Ludwiki Radziwiłłowej, w 1834 roku król pruski wszystkie budynki przekazał na własność prywatnej średniej szkoły dla dziewcząt. Zakład powstał w 1830 roku i działał jako pierwsza w Poznaniu szkoła średnia dla dziewcząt. Do roku 1880 szkoła miała siedzibę w dawnym Pałacu Górków, potem przeniesiono ją do nowego gmachu przy ulicy Młyńskiej. Opustoszały budynek zamieniono na czynszową kamienicę, która w nienaruszonej formie dotrwała do czasów II wojny światowej i uległa poważnemu zniszczeniu w 1945 roku. Przeznaczenie w 1954 roku budynku dawnego Pałacu Górków, jednego z ważniejszych obiektów zabytkowej architektury Poznania, na siedzibę Muzeum Archeologicznego rozpoczęło prace nad jego odbudową. Muzeum zostało otwarte w odbudowanym Pałacu Górków w 1968 roku. Z czasem zadaszono i zmodernizowano dziedziniec, dzięki czemu powstało wnętrze dostosowane do funkcji muzeum. Badania archeologiczne, jakie przeprowadzono w związku z tą inwestycją, ujawniły ślady konstrukcji drewnianych, a także relikty architektury murowanej związanej z wcześniejszymi fazami zabudowy. Budynek wpisano do rejestru zabytków pod numerem A 25 z dn. 30 III 1971 r.

Budynek był wielokrotnie modernizowany i remontowany. W 2023 roku zmodernizowano wyposażenie pracowni konserwatorskiej, przeprowadzono prace remontowo-malarskie i wymianę sprzętów. W 2025 roku przewiduje się kontynuację zadania dotyczącego modernizacji Sal

wystawy egipskiej, tj. wykonanie wzmocnienia posadki/stropu a następnie wykonanie prac adaptacyjnych w zakresie instalacji i architektury.

W przygotowaniu na kolejne lata są projekty znacznego zwiększenia prowadzonych prac modernizacyjnych w obiekcie w celu zwiększenie przestrzeni wystawienniczo-edukacyjnej oraz magazynowej wraz z dostosowaniem obiektu do aktualnych przepisów ochrony p.poż. zgodnie z decyzjami wydanymi przez Komendanta Państwowej Straży Pożarnej w Poznaniu, poprzez m.in.:

- adaptację Biblioteki oraz Czytelni na cele wystawiennicze,
- przebudowę magazynu książek z montażem regałów jezdnych,
- zabudowę Dziedzińcyka Technicznego z przeznaczeniem na magazyn,
- wymianę istniejącej windy na nową dwustronną,
- wymianę źródła ogrzewania polegającą na likwidacji istniejącej kotłowni gazowej na rzecz przyłączenia do miejskiej sieci ciepłnej,
- zabudowę Dziedzińcyka wewnętrznego z montażem dużej przeszklonej windy komunikującej cały obiekt od Piwnic do Sali Audiowizualnej na IVp.,
- adaptację Piwnic na cele wystawiennicze i edukacyjne w przyszłości umożliwiającą stworzenie nowej stałej wystawy o archeologii początków miasta Poznania i Polski.

5.41. Poznań-Wola – tor wyścigów konnych i hipodrom

obecna nazwa	Hipodrom Wola Grupa MTP
obecna funkcja	Hipodrom
Adres	ul. Lutycka 34, 60-415 Poznań
nr rejestru zabytków	nr rej. A 288 decyzja z dn. 5.02.1986 – sprecyzowana: nr rej. 724/Wlkp/A decyzja z dn. 1.12.2008 r.: - hipodrom, - drewniana trybuna, - stajnia, - wieża ciśnień, - dom mieszkalny,
stan zachowania	W trakcie modernizacji

Tor wyścigów konnych oraz obiekty towarzyszące zbudowane zostały w latach 1906-1908 jako zaplecze Zamku Cesarskiego w Poznaniu, składające się ze stajni i powozowni oraz stworzone zostały plany budowy toru wyścigowego. Zaprojektowany na powierzchni 54 hektarów obiekt składał się z dwóch torów, obok których znalazły się trzy trybuny oraz boiska do tenisa, krykieta i gry w piłkę. Do 1918 r. obiekty należały do Poznańskiego Towarzystwa Wyścigowego - Posener Rennverein. Po 1919 r. zostały przejęte przez Wielkopolskie Towarzystwo Wyścigów Konnych, które w 1931 r. zmieniło nazwę na Towarzystwo Wyścigów Konnych Ziem Zachodnich w Poznaniu. Po I wojnie Poznań był drugim miastem po Warszawie, w którym wznowiono przedwojenne wyścigi konne. W październiku 1919 roku odbyły się pierwsze wyścigi, podczas których na trybunie honorowej gościł marszałek Józef Piłsudski. W 1951 r. powstała Sekcja

Jeździecka w ramach Zrzeszenia Sportowego – Unia, która w latach późniejszych otrzymała nazwę: Ludowy Zespół Sportowy – Poznański Pionier Jeździecki.

Zespół obiektów składa się z dwóch szeregów budynków o zróżnicowanej wielkości i stylistyce, umieszczonych liniowo po obu stronach drogi. Z pierwotnej zabudowy zachowała się drewniana trybuna, wieża ciśnień, stajnia, dom mieszkalny.

W grudniu 2021 roku Miasto Poznań nieodpłatnie nabyło wszystkie udziały w spółce Centrum Wyszukolenia Jeździeckiego - Hipodrom Wola. Od 2023 r. terenem zarządza Grupa Międzynarodowe Targi Poznańskie MTP - organizator m.in. największego wydarzenia jeździeckiego - cyklu CAVALIADA Tour. Rozpoczęto modernizację ośrodka. Pod koniec 2024 roku zakończono pierwszy etap remontu hal jeździeckich na terenie Centrum Wyszukolenia Jeździeckiego Hipodrom Wola. W 2025 i kolejnych latach kontynuowane będą dalsze prace modernizacyjne.

5.42. Rokosowo gm. Poniec pow. gostyński - zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Zamek Wielkopolski w Rokosowie
obecna funkcja	hotelowa, konferencyjna
Adres	Rokosowo 1, 63-805 Łęka Mała
nr rejestru zabytków	pałac nr rej. 238 decyzja z dn. 11.09.1968 r. park nr rej. 78 decyzja z dn. 25.01.1957 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac wzniesiony w stylu neogotyckim w latach 1849-1854 dla Józefa Mycielskiego według projektów sporządzonych przez Fryderyka Augusta Stuelera (ucznia K. F. Schinkla). Obok zamku w Kórniku należy do najwybitniejszych realizacji dzieł sławnych architektów berlińskich na terenie Wielkopolski. Po 1900 r. został przebudowany przez nowych właścicieli - Rodzinę Czartoryskich. W 1985 r. przeprowadzono kapitalny remont obiektu. Budynek wzniesiony na miejscu wcześniejszego dworu obronnego, założony jest na planie zbliżonym do kwadratu, o zwartej trójkondygnacyjnej bryle krytej płaskim dachem z krenelażem i trzema czterokondygnacyjnymi basztami także z krenelażem. W ostatniej kondygnacji, ponad otworem okiennym umieszczonym na osi środkowej, znajduje się kartusz herbowy. Baszty o gładkich elewacjach rozdzielone zostały na kondygnacje profilowanymi gzymsami. W ostatniej czwartej kondygnacji baszt w polach wydzielonych słupkami mieszczą się arkadowe okienka. Wewnątrz znajduje się okazała, reprezentacyjna sień zamkowa w typie angielskim, z dwoma rzędami marmurowych kolumn o korynckich kapitelach wspierających krzyżowe sklepienie. W osi sieni zaprojektowano salon z wyjściem do parku z usytuowanym aneksem ogrodu zimowego. Nad sieni i salonem znajduje się reprezentacyjna sala i kaplica. Zachowane dekorowane sklepienia, polichromie w baszcie, salonie i sieni oraz kominki o klasycyzujących formach. Pałac otoczony jest parkiem w stylu angielskim z dwoma stawami i wzgórzem widokowym.

W latach 2003-2009 przeprowadzono kompleksowe prace remontowe i modernizacyjne zespołu pałacowo-parkowego a od 2021 do 2023 realizowano zadanie: „Rewitalizacja zespołu pałacowo – parkowego w Rokosowie”. W latach 2002 - 2023 obiekt funkcjonował pod nazwą Ośrodek Integracji Europejskiej. Od 2023 r. działa pod szyldem Zamek Wielkopolski w Rokosowie.

W planach na 2025 rok i lata następne jest wykonanie dokumentacji projektowej dla modernizacji parku, budynków towarzyszących i pomieszczeń piwnicznych. Zakres planowanych prac to m.in. utworzenie stref tematycznych w parku z elementami architektury, wyposażonych w sprzęt umożliwiający organizację ogólnodostępnych wydarzeń plenerowych, modernizacja ogrodu parkowego, oczyszczenie stawów, montaż elementów małej architektury, utworzenie dodatkowych miejsc parkingowych, uzupełnienie nasadzeń o roślinność kwitnącą.

5.43. Russów gm. Żelazków pow. kaliski - park dworski

obecna nazwa	Dworek Marii Dąbrowskiej
obecna funkcja	Skansen Etnograficzny w Russowie, Oddział Literacki Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej – dworek Marii Dąbrowskiej
Adres	Russów 49, 62- 817 Żelazków.
nr rejestru zabytków	park dworski nr rej. 445 decyzja z dn. 9.06.1989 r. zagroda nr 14 (przeniesiona z Żelazkowa) nr kl.IV-885/13/60 z dn. 17.03.1960 r.: chałupa, lamus „stołek”.
stan zachowania	Dobry

Dworek został odbudowany w 1971 r. w celu utworzenia Izby Pamięci Marii Dąbrowskiej - miejsca urodzenia pisarki. Dom rodzinny w Russowie nigdy nie był własnością jej rodziców. Na początku 1889 roku ojciec pisarki podjął tutaj pracę jako administrator majątku Kazimierza Waliszewskiego. W otoczeniu dworku znajduje się park krajobrazowy o powierzchni 3,88 ha utworzony w końcu XIX w. na miejscu dawnego ogrodu użytkowego. W 1934 r. został powiększony i przekształcony. W 1979 roku obiekt otrzymał status Oddziału Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu. Prace związane z rewaloryzacją zaniedbanego parku rozpoczęto pod koniec lat 80. XX wieku. Po usunięciu samosiewów, wyznaczeniu alejek i dokonaniu nasadzeń, w ciągu kilku lat przywrócono jego krajobrazowy charakter. Ekspozycja etnograficzna na terenie parku powstała w latach 1988 - 1998 i obejmuje wybrane zabytki budownictwa chłopskiego związanego z regionem kaliskim. Znajduje się tam sześć obiektów: chata mieszkalna z Takomyśla, stodoła z Godzieszy, obora ze Skrzatek, spichlerz z Russowa z 2 poł. XVIII w., chata mieszkalna wyrobnika z początku XIX z Dobrzeca, spichlerz dworski z 1800 roku przeniesiony z Kuźnicy Grabowskiej.

W latach 2021 - 2023 przeprowadzono remont i modernizację Oddziału Literackiego - Dworku Marii Dąbrowskiej w Russowie obejmujący: prace konserwatorskie skansenu (odnowiono sześć zabytkowych chat drewnianych); rewaloryzację terenu zabytkowego parku;

oczyszczanie stawów i renowację zastawek; utwardzanie ścieżek pieszych; nasadzenia; modernizację instalacji elektrycznej zewnętrznej; remont dworku Marii Dąbrowskiej wraz z zakupem wyposażenia i utworzeniem nowych ekspozycji.

W ramach tych działań powstały nowe sale wystawowe ze zbiorem pamiątek, fotografii i dokumentów dotyczących życia Marii Dąbrowskiej oraz jej rodziny. Otwarto także salę ekspozycyjną poświęconą samemu dworkowi – miejscu urodzenia Marii Dąbrowskiej.

W latach 2025-2028, w związku z wysokim poziomem wód gruntowych na terenie Muzeum - Dworku Marii Dąbrowskiej w Russowie, planowane jest wykonanie odwodnienia wokół zabytkowych, drewnianych budynków z regionu kaliskiego czyli: spichlerza podcieniowego (sołka) z drugiej połowy XVIII stanowiącego ostatni ocalały element dawnej zagrody wybranieckiej z Russowa, spichlerza dworskiego (1800 r.) z Kuźnicy Grabowskiej, tzw. zagrody kaliskiej z drugiej połowy XIX w. – czyli domu mieszkalnego z Takomyśli, stodoły z Godziesza i obory ze stajnią i chlewem ze Skrzatek a także chaty mieszkalnej wyrobnika z początku XIX w. pochodzącej z dawnej podkaliskiej wsi Dobrzec.

5.44. Siekowo gm. Przemęt pow. wolsztyński - zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Oddział psychiatryczny w Siekowie
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej Oddział Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego im. O. Bielawskiego w Kościanie
Adres	Siekowo 80, 64-234 Siekowo
nr rejestru zabytków	Zespół pałacowy: pałac, park nr rej 1395 decyzja z dn. 24.02.1973 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac wzniesiono w stylu neorenesansu francuskiego według projektu Zygmunta Gorgolewskiego w latach 1878 – 1879 dla hr. Zygmunta Czarneckiego. W 1912 r. został zniszczony w wyniku pożaru i odbudowany w 1914 r. z uproszczeniem dekoracji elewacji. Bryła pałacu złożona z prostokątnego dwukondygnacyjnego korpusu z ryzalitem na osi fasady oraz dostawionych do niego dwóch prostokątnych, zbliżonych do kwadratu alkierzy w elewacji ogrodowej. W elewacji frontowej zostały one cofnięte i połączone z korpusem okrągłymi wieżami. Do każdego ze skrzydeł przylegają w elewacjach bocznych prostokątne werandy. Korpus budynku, który przykryty został wysokim czterospadowym dachem z dwoma poziomami okien powiekowych, poprzedza czterofilarowy trójarkadowy portyk z balkonem. Do korpusu przylegają niższe parterowe skrzydła z użytkowymi poddaszami, kryte dachami czterospadowymi z lukarnami od strony fasady i wystawkami w elewacji ogrodowej. Łącznikami pomiędzy skrzydłami a korpusem są dwie smukłe okrągłe trójkondygnacyjne wieże, zwieńczone wysokimi, stożkowymi hełmami z kulami i chorągiewkami. W elewacji ogrodowej na osi budynku znajduje się taras ze schodami. W polu tympanonu zachował się płaskorzeźbiony herb Gozdawa.

Park krajobrazowy zaprojektowany został przez Marię Czarnecką w latach 1870-1880, z dwoma stawami po południowej stronie pałacu. Wzdłuż nich biegnie aleja grabowa.

W latach 60 tych XX w. Pałac w Siekowie został adoptowany na Oddział Psychiatryczny działający w ramach Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego jako placówka podległa Oddziałowi Wojewódzkiego Szpitala Neuropsychiatrycznego w Kościanie im. Oskara Bielawskiego. W 1970 r. przeprowadzono remont kapitalny obiektu.

W latach 2017-2024 wymieniono m.in. poszycie dachowe oraz stolarkę okienną oraz wykonano adaptację budynku Oddziału Psychiatrycznego w Siekowie. W latach 2027-2028 planuje się realizację zadania związanego z przebudową i zagospodarowaniem terenu oddziału psychiatrycznego w Siekowie.

5.45. Szreniawa gm. Komorniki pow. poznański -zespół pałacowo-folwarczny

obecna nazwa	Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno- Spożywczego w Szreniawie
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Dworcowa 5, 62-052 Komorniki
nr rejestru zabytków	zespół pałacowy: - pałac nr rej. 1907/A decyzja z dn. 12.04.1983 r., - park nr rej. 1804/A decyzja z dn. 18.08.1980 r - mauzoleum Bierbaumów nr rej. 2277/A decyzja z dn. 14.07.1993 r. - dworek „myśliwski” (przeniesiony z Będlewa) na terenie parku nr rej.: 2354/A decyzja z dn.18.04.1995 r. - zespół folwarczny nr rej. 9/Wlkp/A decyzja z dn. 27.05.1999 r.: rządówka, spichlerz, gorzelnia, obora.
stan zachowania	Dobry

Wieś Marienberg (ob. Szreniawa) została założona w połowie XIX w. przez niemiecką rodzinę Bierbaumów, którzy w 1852 roku zakupili tu grunty od Antoniny Pomorskiej z domu Przyjemskiej W połowie XIX w. na skraju kompleksu leśnego, na tzw. surowym korzeniu, Herrmann Bierbaum rozpoczął budowę kompleksu rezydencjalno-folwarchnego – dzisiejszej Szreniawy. W Marienbergu stanęła siedziba właścicieli w postaci okazałej willi, nazywanej powszechnie Pałacem. Był on z trzech stron otoczony niewielkim parkiem, ogrodzonym murem z blankowanym zwieńczeniem. Z parkanu tego zachowało się tylko jedno naroże. Od traktu wrocławskiego do Pałacu wytyczono drogę obsadzoną szpalerem drzew liściastych. Druga aleja prowadziła od traktu na teren folwarku. Folwark usytuowany został w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu pałacowo - parkowego. Założono go na planie zbliżonym do prostokąta o powierzchni 4,8 ha. Sukcesywnie budowano tam obiekty gospodarcze: dwie stodoły

połączone spichrzem z bramą przejazdową, oborę, stajnię i kuźnię. Między folwarkiem a siedzibą właścicieli stanął budynek rządcy. Materiału budowlanego na stawiane obiekty dostarczała należąca do majątku cegielnia, funkcjonująca jeszcze w roku 1905. Drugim zakładem przemysłowym, działającym przy majątku co najmniej od roku 1872, była gorzelnia. Pałac, a właściwie siedziba właścicieli w postaci okazałej willi, był wzniesiony w latach 1852-1853 według projektu berlińskiego architekta Carla Heinricha Eduarda Knoblauch, z użyciem form historyzujących. W początkach XX w. został nieznacznie przebudowany, następnie przekształcony w latach powojennych. Budynek murowany, tynkowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu z niewielkimi ryzalitami. Bryła obiektu dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, kryta dachem czterospadowym i dachami dwuspadowymi nad ryzalitami. We wnętrzu willi znajduje się ekspozycja stała poświęcona codziennemu życiu ziemiaństwa wielkopolskiego w latach 1920-1930.

W głębi parku poza murami folwarku znajduje się Mauzoleum rodu Bierbaumów, pełniące funkcję kaplicy, która została zbudowana około 1860 r. w formach neogotyckich. Budowla wzniesiona na rzucie zbliżonym do krzyża, w formie wysokiej czterokondygnacyjnej wieży z czterema jednokondygnacyjnymi aneksami krytymi dachami dwuspadowymi. Wewnątrz znajduje się ośmioboczna nawa oraz dwie kaplice, kruchta i prezbiterium. Elewacje są ceglane, nietynkowane. Ściany wieży dekorowane gzymsami i kamiennym fryzem z dekoracją roślinną, górna część wieży z ostrołukowymi arkadami. Obecnie mauzoleum funkcjonuje jako punkt widokowy.

Folwark powstał w połowie XIX w. Rządcówkę usytuowano pomiędzy dworem a oborami. Jest to budynek murowany, na podmurówce z kamienia polnego i cegły ceramicznej, jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, kryty dachem dwuspadowym. Wzniesiony na planie prostokąta z niewielkimi ryzalitami od wschodu i zachodu tworzącymi wystawki na wysokości poddasza. Spichlerz ze stodołami usytuowany jest w centralnej części podwórza gospodarczego. Murowany, nietynkowany na podmurówce z kamienia polnego. Budynek założony został na planie wydłużonego prostokąta ze spichlerzem w części środkowej i stodołami w formie skrzydeł bocznych. Spichlerz posiada dwie kondygnacje oraz użytkowe poddasze, przełot bramny zamkniętym łękiem pełnym w osi środkowej oraz umieszczone w osiach bocznych okna. Przykryty dachem namiotowym z umieszczonymi w narożach sterczynami. Stodoły jedno- i dwukondygnacyjne z dachami dwuspadowymi. Gorzelnia zbudowana została w latach 1905-1907. W 1964 r. w budynku zakończono produkcję spirytusu, w kolejnych latach obiekt przebudowano na wytwórnię syropu słodowego usuwając dawne urządzenia produkcyjne. Budynek jest murowany, nietynkowany, podpiwniczony, z cokołem wykonanym z ciosanych kamieni granitowych. Założony na nieregularnym rzucie, dwukondygnacyjny w części głównej, krytej dachem dwuspadowym. Gorzelnię częściowo przesłaniają przybudówki, wzniesione w różnych czasach działalności obiektu. W ubiegłych latach zorganizowano wystawę stałą w budynku gorzelni związaną z produkcją piwa.

Muzeum prowadzi stałe remonty i modernizacje całego kompleksu budynków i rewitalizację parku. W perspektywie lat 2025 -2028 przewiduje się wykonanie następujących prac:

- prace remontowe zabytkowej Wieży-Mauzoleum Bierbaumów,

- prace remontowe zabytkowego budynku Rządcówki, w tym m.in. wymiana okien oraz modernizacja kotłowni,
- rewitalizacja zabytkowego Parku na terenie Muzeum,
- prace remontowe zabytkowego budynku Spichlerza,
- prace remontowe zabytkowego Pałacu,
- prace remontowo- naprawcze zabytkowego Folwarku,
- wykonanie instalacji fotowoltaicznej na terenie Muzeum,
- wykonanie zadaszenia wystawy „Agrolotnictwo”, które pozwoli zabezpieczyć samoloty rolnicze znajdujące się na terenie Muzeum.

5.46. Śrem - zespół klasztorny klarysek

obecna nazwa	Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Śremie
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
Adres	ul. Promenada 7, 63-100 Śrem
nr rejestru zabytków	zespół klasztorny klarysek nr rej. 856/Wlkp/A decyzja z dn. 18.02.1970 r. i z dn. 28.12.2011 r.: kościół klasztorny pw. św. Ignacego Loyoli, ob. kaplica szpitalna, klasztor ob. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy, ogród klasztorny,
stan zachowania	Dobry

Klasztor klarysek został ufundowany w 1616 r. przez Teklę i Wiktorię Gułtowskie. W latach 1863-1865 klasztor został przebudowany i rozbudowany. Całość ujednolicono wprowadzając nową historyzującą neogotycką stylistykę. Od momentu kasacji zakonu przez władze pruskie w 1874 r. do 1893 r. budynki nie były użytkowane. Zespół poklasztorny zakupił Poznański Prowincjonalny Związek Stanowy i w istniejących budynkach klasztornych zaczął funkcjonować Krajowy Dom Ubogich dla Rejencji Poznańskiej. Budynek klasztoru jest murowany, trójskrzydłowy, trójkondygnacyjny z użytkowym poddaszem, kryty dwuspadowymi dachami. Główne wejście do budynków ulokowane jest od strony północnej i zaakcentowane niewielkim ryzalitem zwieńczonym frontonem z ostrołukami i blendami.

Kościół klasztorny klarysek p.w. św. Ignacego Loyoli został wzniesiony w 4 ćwierci XVIII w., w formach barokowych, na miejscu wcześniejszego drewnianego, zniszczonego przez pożar. Po przejściu klasztoru przez jezuitów w latach 1863-1865 kościół został przebudowany: dobudowano kruchtę północną i zmieniono zewnętrzną stylistykę na neogotycką. Od 1893 r. kościół pełni funkcje kaplicy szpitalnej. Bryła kościoła przykryta dachem dwuspadowym z ośmioboczną wieżyczką z latarnią. Korpus nawowy trójprzęsłowy na planie prostokąta z wyodrębnionym wydłużonym prezbiterium zamkniętym pięciobocznie i pięcioboczną kruchtą. Wnętrze rozdzielone jest filarami z umieszczonymi w prezbiterium trzema witrażami oraz bogato zdobionymi sklepieniem i ścianami. Zachowany jest drewniany chór muzyczny. Od 2013 r. trwa

systematyczna konserwacja polichromii ściennych w kościele. Obecnie na terenie zespołu klasztornego funkcjonuje Zakład Opiekuńczo- Leczniczy z oddziałami: stacjonarnym psychiatrycznym i pobytu dziennego.

Na lata 2025-2028 planowane są dalsze prace konserwatorskie przy polichromiach ściennych oraz remonty innych obiektów:

- trzecie przęsło nawy bocznej wschodniej, polichromie ścienne trzecie przęsło nawy bocznej zachodniej, trzecie przęsło nawy głównej, prospekt organowy, chór muzyczny,
- konserwacja 2 kąpieli, 9 szt. świeczników, ponadto konserwacji zostaną poddane dwa obrazy tj. MB Bolesna I oraz MB Bolesna II – konserwacja witraży,
- Budynek Główny - modernizacja Odcinka II Oddziału Pielęgnacyjno-Opiekuńczego-Psychiatrycznego tj. wymiana podłóg, poszerzenie otworów drzwiowych, malowanie, wymiana instalacji elektrycznej, sanitarnej,
- remont pomieszczeń administracyjnych w Budynku Głównym – malowanie, wymiana podłóg, drzwi, wymiana instalacji sanitarnej, elektrycznej, adaptacja części pomieszczeń na cele działalności administracyjnej,
- modernizacja pralni,
- rozbudowa i nadbudowa budynku Oddziału Dziennego Psychiatrycznego Rehabilitacyjnego wraz z dostosowaniem budynku do wymogów p.poż. oraz zakupem wyposażenia.

5.47. Uzarzewo gm. Swarzędz pow. poznański - zespół pałacowo-parkowy

obecna nazwa	Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie w Uzarzewie
obecna funkcja	Muzeum, Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
Adres	ul. Akacyjowa 12, 62 – 006 Kobylnica
nr rejestru zabytków	pałac i park nr rej. 1421/A decyzja z dn. 11.04.1973 r. stajnia nr rej. 1737/A decyzja z dn. 16.12.1975 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac w formie neorenesansowej willi oraz stajnia wzniesione zostały w 1860 r. przez Józefa Żychlińskiego - właściciela majątku. Do 1945 r. dobra pozostawały w rękach rodu Żychlińskich. Po II wojnie światowej zostały przejęte przez Kombinat PGO Owińska, następnie w 1977 r. przez Muzeum Łowiectwa Wielkopolskiego, a w 1982 r. Muzeum Rolnictwa i Przemysłu Rolno - Spożywczego w Szreniawie. Pałac położony jest w otoczeniu sześćohektarowego parku krajobrazowego o urozmaiconej rzeźbie terenu. Jest to budynek murowany, tynkowany, na podmurówce z kamienia łamanego z ceglanymi elementami. Wzniesiony został na rzucie prostokąta, z ryzalitem pośrodku elewacji frontowej i trójbocznym ryzalitem od strony elewacji ogrodowej. W końcu XIX w. do ścian bocznych dostawiono

przybudówki. Budynek jest dwukondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym nad częścią środkową, dwuspadowym nad ryzalitem frontowym i pięciospadowym nad tylnym. Przybudówki przykryte są dachami pulpitowymi.

Stajnia zbudowana została w tym samym czasie co pałac, na planie prostokąta, murowana, tynkowana, jednokondygnacyjna z pseudoryzalitem w części środkowej. Kryta dachem dwuspadowym. Elewacje są wieloosiowe z otworami okiennymi i drzwiowymi zamkniętymi odcinkiem łuku, dekorowane gzymsami, profilowanymi opaskami oraz ozdobnie zakończonymi końcówkami pławi. W szczycie elewacji frontowej znajduje się okrągła blenda z rzeźbioną głową konia.

W pomieszczeniach pałacu znajduje się ekspozycja poświęcona historii łowiectwa – tej bardzo odległej, odtworzonej na podstawie wykopalisk, a także całkiem bliskiej, sięgającej XX wieku. W dziale archeologicznym wyeksponowane są narzędzia, jakimi posługiwali się pierwsi myśliwi. Ukazane są również dawne techniki myśliwskie oraz broń, akcesoria i trofea łowieckie. W salach ekspozycyjnych i w salonie myśliwskim zobaczyć można wyroby sztuki inspirowanej łowiectwem. W stajni-wozowni przedstawiono środowiska zwierząt łownych z gatunkami charakterystycznymi dla Wielkopolski oraz wystawę dla dzieci "Zwierzęta w czterech porach roku".

Na lata 2025-2028 planowane są prace remontowe i modernizacyjne zabytkowego Pałacu w Uzarzewie oraz parku w tym m.in.:

- modernizacja systemu przeciwpożarowego na terenie Muzeum (Etap II),
- modernizacja systemu sygnalizacji alarmowej,
- rewitalizacja zabytkowego Parku na terenie Muzeum.

5.48. Winna Góra, gm. Środa Wielkopolska, pow. średzki - zespół pałacowo- parkowy

obecna nazwa	Pałac Generała Dąbrowskiego
obecna funkcja	Instytucja kultury
Adres	Winna Góra 11, 63-000 Środa Wielkopolska
nr rejestru zabytków	Zespół pałacowo-parkowy: Pałac - nr rej. 1438/A decyzja z dn. 12 kwietnia 1973 r. Park – nr rej. 1789/A decyzja z dn. 27 czerwca 1980 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac w Winnej Górze powstał w latach 1760-1770 z inicjatywy biskupa poznańskiego – Teodora Kazimierza Czarotoryskiego. Pałac w stylu barokowym - wokół zaprowadzony był ogród francuski, a obok niego sad i plantacja drzew morowych. W 1796 r. Pałac wraz z okolicznymi terenami został skonfiskowany przez władze pruskie. W 1807 r. w ramach donacji Napoleon Bonaparte przekazał Winną Górę generałowi Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu. Dąbrowski utworzył w Pałacu rodzaj narodowego sanktuarium, tzw. Świątynię Zwycięstwa (nawiązującą prawdopodobnie do Świątyni Sybilli Izabeli Czarotoryskiej w Puławach), zawierającą pamiątki i dokumenty związane z walkami Polaków. Liczne freski na ścianach upamiętniały bitwy poległych legionistów – towarzyszy walki Dąbrowskiego. W Pałacu prezentowany był również

obraz Jana Gładysza „Wjazd gen. H. Dąbrowskiego do Poznania”, a na kolumnach stały popiersia wodzów – Napoleona, Jana III Sobieskiego i Stefana Czarnieckiego. Po upadku Napoleona generał Dąbrowski na stałe osiadł w Winnej Górze, a Pałac stał się ważnym ośrodkiem polskiej myśli narodowej. Bywali tu m.in. Julian Ursyn Niemcewicz, Władysław Syrokomla i Henryk Sienkiewicz. Pałac był własnością kilku pokoleń rodziny Dąbrowskich i Mańkowskich. Z inicjatywy Henryka Mańkowskiego w latach 1910-1911 postawiono nowy pałac zaprojektowany przez architekta Stanisława Boreckiego. W tej formie budynek zachował się do dziś. Do wnętrza prowadzą kamienne schody poprzedzające monumentalny, czterokolumnowy portyk w wysokim porządku, zwieńczony trójkątnym tympanonem. Wewnątrz dominuje wysoki, dwukondygnacyjny hall urządony w stylu angielskim – z kominkiem, dwubiegowymi schodami i antresolą od frontu. Wnętrze od początku były nowoczesnie urządzone, z centralnym ogrzewaniem i łazienkami. Na froncie umieszczono napis: „SI DEUS NOBISCUM QUIS CONTRA NOS” (łac. „Jeśli Bóg z nami, któż przeciw nam”). Rezydencji towarzyszyło ośmiohektarowe założenie ogrodowe z dwoma stawami i duży folwark. W rękach Henryka Mańkowskiego, a później jego syna Andrzeja, Winna Góra znajdowała się do wybuchu II wojny światowej, kiedy to dotychczasowi właściciele zostali wywłaszczeni i zastąpieni przez Niemców. Po wojnie majątek został znacjonalizowany. W 1963 r. pałac został przejęty przez Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu. Rozpoczęto również starania by do Winnej Góry powróciły pamiątki po generale Dąbrowskim. Powstała idea powołania „Sali Pamięci Generała J. H. Dąbrowskiego”, którą zrealizowano w 1987 r. W 2003 r. Pałac, park i zdecydowana większość majątku została przez Instytut wydzierżawiona, a potem sprzedana producentowi ceramiki łazienkowej, Stanisławowi Hybnerowi, który przeprowadził w Pałacu gruntowny remont, zachowując przy tym izbę pamięci. Od 2018 r. w Pałacu, wykupionym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, mieścił się oddział Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy.

W styczniu 2021 roku Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze (Pałac Dąbrowski) stał się samodzielną instytucją kultury. Charakter placówki najtrafniej oddaje pojęcie „centrum interpretacji historii”, które swą misję realizuje wokół postaci generała Jana Henryka Dąbrowskiego oraz prekursorów i prekursorów pracy organicznej.

W latach 2022-2023 zrealizowano zadanie pn. „Przebudowa i zmiana sposobu użytkowania budynku gospodarczo-mieszkalnego stajni i wozowni na budynek usługowy z częścią biurową”.

W latach 2025-2028 planuje się m.in.: realizację wielobranżowej dokumentacji projektowej modernizacji i adaptacji pałacu w Winnej Górze na cele kulturalne wraz ze scenariuszem i projektem architektoniczno - scenograficznym wystawy stałej. Na podstawie projektu, który ukończony zostanie pod koniec 2025 roku realizowane będą zarówno prace konserwatorskie i budowlane w pałacu, jaki i związane z wytworzeniem narracyjnej wystawy stałej, poświęconej gen. Dąbrowskiemu, prekursorom i prekursorom pracy organicznej oraz historii obecnego pałacu w Winnej Górze, ze szczególnym uwzględnieniem postaci Klementyny Mańkowskiej.

Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze, instytucja kultury Samorządu Województwa Wielkopolskiego, koordynuje od 2023 roku powstałym z jego inicjatywy projektem pn. „Szlak Pracy Organicznej”. Jest to inicjatywa kulturalna Samorządu Województwa

Wielkopolskiego, która stanowi istotny element współczesnej refleksji nad historią i tożsamością regionu. Łączy on w sobie zarówno tradycje pracy organicznej, jak i ideę pracy u podstaw, które odgrywały kluczową rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego w czasach zaborów. Ta wyjątkowa trasa pozwala odwiedzającym zrozumieć, jak organiczni wielkopolscy, poprzez swoje działania, przyczynili się do budowy nowoczesnej i zorganizowanej społeczności.

Szlak funkcjonuje w następujących lokalizacjach:

- Poznań (Zakłady H. Cegielskiego, siedziba PTPN, Bazar, Biblioteka Raczyńskich, Teatr Polski, Mieszkanie Julii i Antoniego Woykowskich, Pomnik Karola Marcinkowskiego).
- Zamek w Kórniku.
- Pałac w Turwii.
- Pałac w Rogalinie.
- Pałac w Pakosławiu.
- Pałac w Śmiełowie.
- Dawne kasyno w Gostyniu.
- Pałac w Winnej Górze.
- Pałac w Lewkowie.
- Narodowe Muzeum Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

Celem szlaku jest ochrona dziedzictwa związanego z pracą organiczną - symbolem Wielkopolski, a także propagowanie wartości organicznikowskich i wskazywanie na ich aktualność. Efekty dodatkowe Szlaku Pracy Organicznej to promocja regionu oraz zwiększenie ruchu turystycznego. Szlak Pracy Organicznej, będący częścią większych szlaków kulturowych, opowiada historię regionu poprzez miejsca związane z życiem i działalnością wielkopolskich organiczników. W 2024 r. zrealizowano mobilną wystawę „Przyszłość u podstaw”, zrealizowaną przez Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze. Wystawa była prezentowana m. innymi w: Poznaniu – Park Cytadela, Winnej Górze, Fałkowie, Pakosławiu, Gostyniu, Rogalinie, Kórniku, Środzie Wielkopolskiej, Racocie. Opowiada ona o miejscach, przedstawicielkach i przedstawicielach związanych z ruchem prac organicznych oraz o Janie Henryku Dąbrowskim, patronie winnogórskiej instytucji. Wystawa „Przyszłość u podstaw” była pierwszą inicjatywą Pałacu Dąbrowskiego, koordynatora Szlaku Pracy Organicznej, przypominającą historię wielkopolskiej pracy u podstaw.

W planach modernizacji szlaku oraz przygotowania wystaw na lata 2025-2028 przewiduje się realizację działań:

- stworzenie projektu i produkcja spójnego oznakowania miejsc na Szlaku,
- uruchomienie drugiej edycji programu „Praca organiczna – dziedzictwo Wielkopolan”,
- prezentacja nowej wystawy mobilnej promującej Szlak w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej i w Muzeum Historii Polski,
- organizacja kolejnej edycji konferencji historycznej,
- stworzenie podcastu turystycznego promującego Szlak Pracy Organicznej,
- przyjmowanie do społeczności Szlaku nowych członków oraz włączanie nowych miejsc.

5.49. Wonieść gm. Śmigiel pow. kościański – zespół pałacowy

obecna nazwa	Oddział Psychiatryczny w Wonieściu
obecna funkcja	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej, Oddział Wojewódzkiego Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego im. O. Bielawskiego w Kościanie
Adres	Wonieść 48, 64-035 Wonieść
nr rejestru zabytków	Zespół pałacowy: pałac i park – nr rej. 607/1396 A decyzja z dn. 24.02.1973 r.
stan zachowania	Dobry

Pałac wzniesiony został przez Justusa von Wedemeyera w 1900 r. na miejscu istniejącego wcześniej dworu. Wonieść nabył w 1864 roku Ludwik Wilhelm von Wedemeyer. Rodzina Wedemeyer zamieszkiwała w Wonieściu do wybuchu II wojny światowej. W 1957 r. został przejęty na cele szpitalne. Budynek o zróżnicowanej bryle nakryty dwuspadowym dachem z naczółkami, pierwotnie nakryty łupkiem i dachówkami, a po pożarze dachu w 2013 r. dachówką. Urozmaicony licznymi sterczynami, kominami, szczycikami, ostrosłupowymi hełmami nad lukarnami. Wieżyczki od strony ogrodowej zwieńczone kopulastymi hełmami krytymi łupkiem. Główne wejście przez ozdobny portal powyżej którego znajduje się okno witrażowe przechodzące przez dwie kondygnacje. Na górze dwukondygnacyjna wystawka z kartuszem herbowym (bez herbu) i data budowy. Elewacje z zachowaniem pierwotnego historyzującego i secesyjnego detalu. Jest to budynek założony na rzucie nieregularnego prostokąta z dostawionymi wieżami i ryzalitami. Wejście główne, usytuowane w ryzalicie, zwieńczone zostało niewielkim trójkątnym naczółkiem, w polu którego umieszczono datę „1900”. We wnętrzu zachowana dawna stolarka drzwi, okien i schodów, drewniane stropy, kominki, witraże i sztukateria.

Od 2016 r. w pałacu realizowano zadania polegające m.in. na: wymianie stolarki okiennej, remoncie elewacji, przebudowie oranżerii czy dobudowie windy.

W latach 2021-2024 zaadoptowano części strychowe na sale chorych oraz wymieniono stolarkę okienną. W latach 2025 i następnych na bieżąco realizowane będą prace modernizacyjne i remontowe.

5.50. Wolsztyn pow. Wolsztyn Parowozownia Wolsztyn

obecna nazwa	Parowozownia Wolsztyn
obecna funkcja	Od 2016 r. Parowozownia Wolsztyn funkcjonuje jako Instytucja Kultury Województwa Wielkopolskiego współtworzona przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, Gminę Wolsztyn, Powiat Wolsztyński oraz PKP CARGO S.A.
Adres	64 -200 Wolsztyn ul. Fabryczna 1

nr rejestru zabytków	Parowozownia nie jest wpisana do rejestru ale funkcjonuje w ramach: - zespół architektoniczno-urbanistyczny, XIV-XIX, nr rej.: 2201 z 24.03.1976
stan zachowania	Dobry

Parowozownia Wolsztyn - to jedyne takie miejsce w Europie, gdzie każdego dnia można oglądać wyruszający planowy pociąg prowadzony przez zabytkowy parowóz. Powstała ona w 1907 roku. Jednak pierwsza linia kolejowa dotarła tu już wcześniej - była to otwarta 1 czerwca 1886 roku trasa z Wolsztyna do Zbąszynka licząca około 23 kilometrów. W 1896 roku Wolsztyn miał już połączenie kolejowe z Leszmem, a dwa lata później także z Grodziskiem Wielkopolskim i dalej z Poznaniem. W 1898 roku oddano do użytku również linię do Sulechowa. Parowozownia to cała infrastruktura związana z kolejnictwem: hala postojowa, wieża wodna, kanał oczyszczkowy, zasięg węglowy z 1907 roku. Oprócz tych zabytkowych elementów infrastruktury znajduje się tu również obrotnica o średnicy 20,5 m oraz żuraw wodny. Parowozownia posiada obecnie ok. 30 parowozów w 14 różnych seriach, niektóre z nich są jeszcze czynne i prowadzą pociągi na trasie Wolsztyn - Poznań. Mieści się tu także małe muzeum, w którym można zobaczyć eksponaty związane z kolejnictwem (m.in. kolejowe lampy naftowe, bilety, urządzenia sygnalizacyjne). Co roku w Wolsztynie organizowana jest „Parada Parowozów. Na to widowisko przyjeżdżają również lokomotywy z innych miejscowości i krajów. Na lata 2025 – 2028 przewiduje się realizację projektów m.in.:

- modernizację infrastruktury kolejowej i taboru,
- rozbudowę kompleksu o nowoczesną ekspozycję oraz część badawczo-edukacyjną,
- przygotowanie wniosku o dofinansowanie inwestycji z wykorzystaniem terenów sąsiednich.

Planowana rewitalizacja ma połączyć historyczny charakter obiektu z nowoczesnym podejściem do edukacji i turystyki. Planuje się remont dachu budynku noclegowni (2025) a także naprawę ostoi parowozu (Ol49-69). W planach jest także zakup dwóch używanych wagonów pasażerskich. Na lata 2026–2028 plany zakładają rozwój bazy edukacyjno-badawczej, rozbudowę ekspozycji oraz modernizację infrastruktury i taboru. Planuje się występowanie o dofinansowania (UE, krajowe) oraz zagospodarowanie terenów przyległych pod nowe projekty.

5.51. Żabikowo (Luboń-Żabikowo) gm. Luboń pow. poznański - teren obozu hitlerowskiego

obecna nazwa	Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie
obecna funkcja	Muzeum
Adres	ul. Niezłomnych 2, 62-030 Luboń.
nr rejestru zabytków	nr rej. 35/Wlkp/A decyzja z dn. 18.07.2000 i decyzja z dn. 14.12.2009 r. (wpis rozszerzający)
stan zachowania	Dobry

Niemiecki obóz karno-śledczy w Żabikowie (Polizeigefängnis der Sicherheitpolizei und Arbeitserziehungslager Posen-Lenzingen) istniał w latach 1941-1945. Obóz o pow. 3,74 ha zorganizowany został na terenie dawnej cegielni. Składał się z 2 części: więzienia policyjnego i obozu karnego. Na terenie obozu umieszczono 8 baraków dla więźniów i 10 budynków administracyjnych. Pośrodku obozu znajdował się basen przeciwpożarowy używany do znęcania się nad więźniami (topienia), żelazny bunkier, karcer gliny oraz specjalnie skonstruowane tzw. beczki "z drutu kolczastego", w których przetrzymywano odbywających karę więźniów. Obóz w Żabikowie był obozem przejściowym, z którego deportowano więźniów do innych obozów koncentracyjnych m.in. w Oświęcimiu, Goss-Rosen, Sachsenhausen i innych. Po wyzwoleniu obozu w 1945 r. funkcjonował jako obóz dla internowanej cywilnej ludności niemieckiej. W 1979 r. otwarto w nim muzeum w celu zachowania pamięci o ofiarach zbrodni niemieckich dokonanych na terenie Wielkopolski. Teren muzeum zajmuje obecnie ok. 3 ha. Budynek muzealny powstał w jedynym zachowanym baraku poobozowym i rozbudowany został na pozostałościach willi komendanta obozu.

W 2024 roku rozpoczęto projekt: Rozbudowa Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie - mający na celu uzyskanie nowej siedziby Muzeum z częścią na magazyny zbiorów oraz przestrzeni na prowadzenie działalności edukacyjnej i badawczej. Zakończenie budowy przewidziane jest na koniec 2025 r. W pierwszej połowie 2026 roku zaplanowano realizację aranżacji przestrzeni wystawienniczej i części edukacyjnej, a pod koniec tego roku przewiduje się udostępnienie obiektu dla zwiedzających wraz z czytelnią, biblioteką i archiwum.

6. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2025-2028

Program opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego jest zharmonizowany z Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 oraz innymi strategiami krajowymi uwzględniającymi priorytety w sprawowaniu opieki nad dziedzictwem kulturowym. Niektóre kierunki działań zaadoptowano z Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 oraz dokumentami sporządzonymi dla Wielkopolski – Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa Wielkopolskiego 2020+, Regionalna strategia innowacji dla Wielkopolski 2030, Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego, Strategią rozwoju województwa do 2030 roku, które podkreślają rolę dziedzictwa kulturowego w budowaniu kapitału społecznego i wzmacnianiu tożsamości regionalnej.

Strategia opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 koncentruje się na zrównoważonym podejściu, które łączy ochronę, edukację, rewitalizację oraz współpracę z różnymi instytucjami i społecznościami. Kładzie nacisk na integrację ochrony dziedzictwa z planowaniem przestrzennym i rozwojem społeczno-gospodarczym realizowane poprzez wieloaspektowe działania, które promują edukację, partycypację społeczną oraz adaptację dziedzictwa do nowych funkcji.

Wyznaczone cele programu i kierunki działań zawarte w projekcie na 2021 – 2024 nie straciły na swojej aktualności i niektóre z nich są zaproponowane jako kontynuacja w kolejnej edycji. Tym bardziej, że wiele instytucji uwzględniło je w swoich planach na lata 2025 – 2028. W programie znalazły się także kierunki działań, które są sugestią potencjalnego rozszerzenia planów opieki nad obiektami zabytkowymi, które mogą znaleźć się w planach przejęcia przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego.

Cel główny

Zapewnienie trwałego zachowania i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, z uwzględnieniem ochrony jego wartości historycznych, społecznych i kulturowych.

Cel szczegółowy 1

Poprawa stanu zachowania zabytków i przeciwdziałanie ich degradacji

Kierunki działania:

1. Systematyczna inwentaryzacja i monitoring zabytków.
2. Zabezpieczanie dziedzictwa przed zagrożeniami.
3. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.
4. Zahamowanie degradacji i aktywizacja obiektów.

Kierunek działania 1.1. Systematyczna inwentaryzacja i monitoring zabytków

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Monitorowanie i aktualizacja wiedzy na temat stanu zachowania, potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych znajdujących się w posiadaniu i użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego w celu wczesnego wykrywania zagrożeń i planowania niezbędnych interwencji.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
2	Planowanie i podejmowanie zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ruchomymi i nieruchomymi będącymi w posiadaniu lub użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
3	Zapewnienie w budżecie Samorządu Województwa środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych dotyczących zabytków nieruchomych i ruchomych, znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego niezależnie od rodzaju własności podmiotu w tym: – zwiększanie finansowania i współpracy, – tworzenie funduszy celowych na ochronę dziedzictwa,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

	– budowanie partnerstw z sektorem prywatnym i społecznym w zakresie opieki nad zabytkami, – rozwijanie programów dotacyjnych wspierających konserwację i restaurację zabytków.	
4	Wzmocnienie potencjału organizacyjnego ochrony zabytków. Rozbudowa współpracy między instytucjami samorządowymi, rządowymi, organizacjami pozarządowymi i właścicielami zabytków.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 1.2. Zabezpieczanie dziedzictwa przed zagrożeniami

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Przygotowanie planów zarządzania kryzysowego dla wszelkich obiektów zabytkowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
2.	Opracowanie procedur i planów działania na wypadek sytuacji kryzysowych, takich jak klęski żywiołowe czy inne zagrożenia – w tym zagrożenia działaniami wojennymi, militarnymi, ewakuacyjnymi w celu minimalizacji potencjalnych szkód.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3.	Współpraca z organizacjami zajmującymi się ochroną środowiska oraz planowaniem przestrzennym w celu tworzenia zrównoważonych rozwiązań ochrony dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4.	Ochrona przed zagrożeniami naturalnymi i antropogenicznymi – Zidentyfikowanie obiektów narażonych na zmiany klimatyczne, zanieczyszczenia środowiska czy działania deweloperskie i opracowanie planów ich ochrony.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe. Biuro Planowania Przestrzennego
5.	Rozwój systemów zabezpieczeń technicznych, np. monitoring i systemy alarmowe.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 1.3. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Identyfikacja i dokumentacja dziedzictwa niematerialnego: – przeprowadzenie badań terenowych w celu zidentyfikowania przejawów niematerialnego	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	dziedzictwa kulturowego na terenie województwa, – tworzenie i aktualizacja baz danych obejmujących elementy dziedzictwa niematerialnego, takie jak tradycje, obrzędy, języki /gwary lokalne, rzemiosła czy wiedza ludowa, – dokumentowanie tradycji, obrzędów, rzemiosła oraz innych elementów dziedzictwa niematerialnego.	
2	Edukacja i promocja dziedzictwa niematerialnego: – organizowanie warsztatów, seminariów i szkoleń dla społeczności lokalnych, mających na celu przekazywanie wiedzy o znaczeniu i metodach ochrony dziedzictwa niematerialnego, – wspieranie inicjatyw edukacyjnych w instytucjach kultury, szkołach - promujących lokalne tradycje i zwyczaje, – wspieranie wydawnictw naukowych, popularno-naukowych oraz folderów, map, także platform internetowych dotyczących wyników badań lub popularyzujących niematerialne dziedzictwo.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Wsparcie dla praktyków i społeczności kultywujących dziedzictwo niematerialne: – udzielanie dotacji i grantów dla osób oraz organizacji zaangażowanych w praktykowanie i przekazywanie tradycyjnych umiejętności, rzemiosł czy obrzędów, – tworzenie programów rezydencyjnych i stypendialnych dla mistrzów tradycji w celu zapewnienia ciągłości przekazu międzypokoleniowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4	Integracja dziedzictwa niematerialnego z turystyką i promocją regionu: – opracowywanie szlaków turystycznych i wydarzeń kulturalnych opartych na lokalnych tradycjach i obrzędach, co przyczyni się do ich popularyzacji i zachowania, – współpraca z branżą turystyczną w celu promowania autentycznych doświadczeń	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	kulturowych związanych z dziedzictwem niematerialnym,	
5	Ochrona prawna i administracyjna dziedzictwa niematerialnego: – współpraca z odpowiednimi instytucjami w celu wpisania wybranych elementów dziedzictwa niematerialnego na krajowe i międzynarodowe listy ochrony, takie jak Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, – opracowanie lokalnych programów i strategii mających na celu ochronę i promocję dziedzictwa niematerialnego w politykach samorządowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Monitoring i ewaluacja działań na rzecz ochrony dziedzictwa niematerialnego: – regularna ocena skuteczności realizowanych programów i inicjatyw w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego, – zbieranie opinii i sugestii od społeczności lokalnych oraz praktyków w celu dostosowywania działań do bieżących potrzeb i wyzwań.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Organizacja konkursów upowszechniających wiedzę na temat regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
8	Promowanie regionalnych zespołów muzycznych i folklorystycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 1.4. Zahamowanie degradacji i aktywizacja obiektów

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Regularne inspekcje zabytków w celu wczesnego wykrywania zagrożeń i podejmowania odpowiednich działań zapobiegawczych. Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych w kontekście ryzyka degradacji.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
2	Tworzenie indywidualnych planów konserwacji dla najbardziej zagrożonych obiektów, z określeniem priorytetów i harmonogramów prac.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

3	Integracja ochrony zabytków z planowaniem przestrzennym. Ścisła współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego w celu uwzględnienia kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego w planach zagospodarowania przestrzennego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego
4	Wsparcie dla zabytków szczególnie narażonych na zniszczenia i degradację wartości materialnej, takie jak: obiekty drewniane, zabytki architektury wiejskiej obiekty zabytkowe – nieużytkowane ze szczególnym uwzględnieniem zespołów pałacowo parkowych, folwarków, budownictwa przemysłowego oraz adaptacji architektury postindustrialnej. Wsparcie udzielane jest w formie dotacji na podstawie odpowiedniej Uchwały.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Promowanie adaptacji zabytków na potrzeby społeczne i kulturalne. Dostosowanie zabytków do nowych funkcji, takich jak biura, centra kulturalne, muzea, przestrzenie edukacyjne, zachowując przy tym ich integralność.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Potencjalne przekształcanie obiektów post-industrialnych XIX i XX w. (np. starych fabryk, gazowni, magazynów, wież ciśnień, zabytkowych budynków infrastruktury po - koszarowej, kolejowej, szkolnej itp.), które mogą znaleźć się w planach przejęcia własnościowego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego z przeznaczeniem na przestrzenie związane z instytucjami kultury lub na cele turystyczne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Organizowanie szkoleń, warsztatów i kampanii informacyjnych dla właścicieli, zarządców oraz społeczności lokalnych na temat znaczenia ochrony dziedzictwa oraz dostępnych form wsparcia.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
8	Angażowanie lokalnych społeczności w proces ochrony i rewitalizacji zabytków poprzez inicjatywy oddolne, wolontariat oraz partnerstwo publiczno-prywatne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
9	Zapobieganie zagrożeniu dla cennych krajobrazów kulturowych poprzez nadmierną ekspansję inwestycyjną.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
10	Inwentaryzowanie oraz ochrona starych cmentarzy będących w zakresie działań Samorządu Województwa (ewangelickich, kalwińskich żydowskich ze szczególną uwagą na cmentarze olęderskie). Zabezpieczenie przed	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	degradacją i wandalizmem (ogrodzenie, coroczna przecinka krzewów, postawienie tablic informacyjnych). Naniesienie ich na mapy turystyczne.	
--	--	--

Cel szczegółowy 2

Budowanie społecznej świadomości i odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe regionu Wielkopolski

Kierunki działania:

1. Edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.
2. Integracja społeczna wokół dziedzictwa w duchu partycypacji społecznej.
3. Nowoczesne technologie w promocji dziedzictwa.
4. Optymalizacja współpracy z właścicielami zabytków.

Kierunek działania 2.1. Edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego Wielkopolski

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Tworzenie programów edukacyjnych skierowanych do szkół i uniwersytetów, instytucji kultury w celu pogłębienia świadomości historycznej i kulturowej na temat dziedzictwa narodowego i regionalnego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
2	Zacieśnianie współpracy z lokalnymi szkołami, uczelniami i organizacjami a instytucjami kultury Samorządu Województwa. Integracja działań z sektorem edukacji: – zawieranie partnerstw między szkołami a instytucjami kultury w celu organizacji wycieczek edukacyjnych, lekcji w muzeach i warsztatów, – wprowadzenie do programów nauczania treści związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym, historią i tradycją. Współpraca z uczelniami: – angażowanie studentów i pracowników naukowych w projekty badawcze dotyczące dziedzictwa kulturowego (np. granty na badania historyczne i archeologiczne), – organizacja konferencji, seminariów i warsztatów naukowych dotyczących ochrony i promocji dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

3	Promowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Wielkopolski: - identyfikacja, wsparcie i promocja unikatowych i specyficznych form tradycji, - aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków, - tworzenie, znakowanie i promocja Szlaków Kulturowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4	Tworzenie nowoczesnych kampanii marketingowych promujących zabytki, wydarzenia kulturalne i lokalne tradycje w mediach społecznościowych oraz tradycyjnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Rozwijanie treści cyfrowych promujących dziedzictwo (zdjęcia, filmy, podcasty). Popularyzacja wiedzy o zabytkach przez platformy cyfrowe, wirtualne wycieczki, aplikacje mobilne (oprowadzanie po wystawach i wydarzeniach kulturalnych - aktualnych oraz z archiwizowanych baz danych).	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Współpraca z mediami i portalami internetowymi w celu szerzenia wiedzy o zabytkach i ich znaczeniu także z wykorzystaniem storytellingu (historii mówionej) do opowiadania historii związanych z dziedzictwem kulturowym regionu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Wspieranie konkursów adresowanych do młodzieży, dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
8	Promowanie działań o charakterze edukacyjnych warsztatów, wystaw przybliżających dziedzictwo kulturowe lokalne oraz kulturę typu ludowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
9	Wspieranie organizacji szkoleń i warsztatów dla właścicieli, zarządców oraz lokalnych społeczności na temat zasad opieki nad zabytkami. Promowanie i wdrażanie standardów oraz dobrych praktyk w zakresie ochrony i konserwacji zabytków, opartych na krajowych i międzynarodowych wytycznych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
10	Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element wzmacniający poczucie tożsamości.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 2.2. Integracja społeczna wokół dziedzictwa w duchu partycypacji społecznej.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Propagowanie rozbudzania świadomości o lokalnym dziedzictwie wśród mieszkańców poprzez kampanie informacyjne dotyczące wydarzeń promujących historię, materialne i niematerialne dziedzictwo kultury i ochronę zabytków w regionie.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
2	Organizowanie wydarzeń społeczno - kulturalnych takich jak: festiwale kulturowe, dni dziedzictwa, warsztaty rzemieślnicze i inne, - wydarzenia jednorazowe, okazjonalne, rocznicowe i cykliczne promujące dziedzictwo kulturowe szeroko angażujące lokalną społeczność.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Budowanie sieci współpracy między mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i władzami lokalnymi w celu ochrony dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4	Popularyzowanie idei społecznej opieki nad zabytkami i jej znaczenia w kształtowaniu kapitału społecznego wspólnot lokalnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Wspieranie lokalnych organizacji i inicjatyw: – udzielanie wsparcia technicznego i finansowego lokalnym organizacjom pozarządowym zajmującym się promocją i ochroną dziedzictwa, – zachęcanie społeczności lokalnych do organizowania wydarzeń kulturalnych promujących lokalne tradycje i obyczaje, – włączenie społecznych opiekunów zabytków w działania edukacyjne i promocyjne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Wspieranie partycypacji społecznej: – angażowanie mieszkańców w działania na rzecz ochrony dziedzictwa (np. wolontariat, społeczni opiekunowie zabytków), – wsparcie inicjatyw lokalnych na rzecz utrzymania i promocji dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Wspieranie wszelkich działań na rzecz poczucia tożsamości Wielkopolan w tym: – podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną pamięci o Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, – promocja idei Pracy Organicznej,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	– zachowanie pamięci o wybitnych Wielkopolanach, – wspieranie działań związanych z jubileuszem 1000 lat od koronacji Chrobrego (2025) oraz innych rocznic, jubileuszy czy ogłaszanych patronatów.	
8	Promowanie dobrych praktyk i współpracy międzynarodowej: – uczestnictwo w międzynarodowych projektach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, – promowanie przykładów udanych rewitalizacji i konserwacji w regionie, – organizowanie konkursów i nagradzanie najlepszych inicjatyw na rzecz ochrony dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
9	Wspieranie lokalnych organizacji i inicjatyw: – udzielanie wsparcia technicznego i finansowego lokalnym organizacjom pozarządowym zajmującym się promocją i ochroną dziedzictwa, – zachęcanie społeczności lokalnych do organizowania wydarzeń kulturalnych promujących lokalne tradycje i obyczaje, – włączenie społecznych opiekunów zabytków w działania edukacyjne i promocyjne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
10	Promowanie regionalnych artystów, rzemieślników i tradycji - dziedzictwa niematerialnego w celu budowania tożsamości regionalnej w tym: propagowanie zagadnień wielokulturowości i różnorodności kulturowej regionu Wielkopolski.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
11	Podjęmowanie działań na rzecz zrównoważonej turystyki kulturowej: – rozwój szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym Wielkopolski, w tym szlaków historycznych i architektonicznych, – promowanie turystyki zrównoważonej, która nie tylko chroni dziedzictwo, ale również przyczynia się do rozwoju lokalnych społeczności.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

12	Dostosowanie przestrzeni zabytkowych dla wszystkich uczestników ze szczególnym zapewnieniem dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. -Kontynuacja działań skierowanych na łagodzeniu lub likwidowaniu barier (m. innymi: podjazdy, poręcze, windy, opisy, audio deskrypcja i inne) -Kontynuacja corocznych szkoleń pracowników “pierwszego kontaktu” w zakresie dobrych praktyk w eliminowaniu barier oraz obsługi uczestników działań	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
13	Wspieranie współpracy międzynarodowej z UNESCO, ICOMOS i ICCROM oraz regionami i miastami partnerskimi.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 2.3. Nowoczesne technologie w promocji dziedzictwa

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Digitalizacja zasobów kulturowych: – digitalizacja archiwów, zbiorów muzealnych oraz zabytków w celu ich udostępnienia online. – Wykorzystanie technologii w dokumentacji i promocji dziedzictwa (np. drony, mapowanie 3D), – tworzenie repozytoriów wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, zawierających fotografie, filmy, nagrania i dokumenty historyczne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
2	Tworzenie interaktywnych aplikacji mobilnych, map oraz przewodników: – tworzenie wirtualnych spacerów i rekonstrukcji 3D zabytków oraz historycznych miejsc regionu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Rozwój narzędzi interaktywnych: – opracowanie aplikacji mobilnych umożliwiających interaktywne zwiedzanie zabytków i szlaków kulturowych, np. poprzez rozszerzoną rzeczywistość (AR oraz VR), – tworzenie wirtualnych ekspozycji oraz aplikacji edukacyjnych umożliwiających poznawanie dziedzictwa w formie interaktywnych gier i quizów, – wspieranie wykorzystania narzędzi AI w działaniach ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego – organizacja szkoleń z zakresu tych technologii,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	– organizacja wystaw online w celu promocji dziedzictwa na skalę międzynarodową.	
4	Wspieranie innowacyjnych kampanii: – realizacja kampanii promocyjnych w mediach społecznościowych z wykorzystaniem narzędzi (filmy 360°, transmisje na żywo z wydarzeń), – opracowanie podcastów, blogów i serii filmów dokumentalnych przybliżających historię i znaczenie regionalnych zabytków.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Wdrożenie systemów GIS (Systemy Informacji Geograficznej) do monitorowania i zarządzania obiektami zabytkowymi (technologia analizowania danych i tworzenia map integrując dane lokalizacyjne ze wszystkimi rodzajami informacji opisowych).	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Stworzenie platformy online, umożliwiającej dostęp do informacji o zabytkach oraz pozwalającej na ich cyfrowe monitorowanie.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 2.4. Optymalizacja współpracy z właścicielami zabytków

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1	Tworzenie partnerstw publiczno-prywatnych wspierających ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego w zakresie zarządzania, promocji oraz finansowania działań ochronnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego oraz Jednostki podległe
2	Wzmocnienie ram prawnych i organizacyjnych: – aktualizacja przepisów dotyczących ochrony zabytków, – budowanie struktur wspierających współpracę między podmiotami zaangażowanymi w ochronę dziedzictwa, – wypracowanie mechanizmów prawnych eliminujących konflikty w zarządzaniu zabytkami.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Wspieranie dialogu między Samorządem Województwa Wielkopolskiego oraz instytucjami konserwatorskimi a prywatnymi właścicielami zabytków w celu wypracowania wspólnych rozwiązań dotyczących opieki i finansowania, a także dostosowywania placówek do norm prawnych instytucji kultury.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

4	Zwiększenie efektywności finansowania i zarządzania opieką nad zabytkami: – pozyskiwanie środków z funduszy unijnych oraz programów międzynarodowych, – tworzenie regionalnych funduszy wspierających prace konserwatorskie, – szkolenia dla właścicieli i zarządców zabytków dotyczące dostępnych form wsparcia finansowego, – utworzenie dedykowanych funduszy na konserwację i restaurację zabytków, – wspieranie właścicieli zabytków poprzez dotacje celowe, ulgi podatkowe oraz programy współfinansowania.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Współpraca z właścicielami zabytków: – udzielanie dotacji na prace konserwatorskie i restauratorskie, szczególnie dla właścicieli zabytków nieruchomych, – wspieranie dialogu między instytucjami konserwatorskimi a prywatnymi właścicielami zabytków w celu wypracowania wspólnych rozwiązań dotyczących opieki i finansowania.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Zaangażowanie sektora biznesowego: – zachęcanie lokalnych firm do wspierania działań związanych z ochroną dziedzictwa w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR), – tworzenie partnerstw publiczno-prywatnych PPP - wspierających ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego.¹³	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Współpraca z organizacjami pozarządowymi i społecznościami lokalnymi: – angażowanie lokalnych stowarzyszeń, fundacji oraz mieszkańców w działania na rzecz ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego, – wspieranie inicjatyw oddolnych, takich jak wolontariat na rzecz zabytków czy lokalnych programów wspomaganie instytucji kultury .	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

¹³ Misją PPP jest wzmocnienie potencjału instytucji publicznych do dostarczania wysokiej jakości, efektywnych kosztowo usług publicznych oraz infrastruktury, a także zwiększenie skuteczności i efektywności samorządów w realizacji projektów infrastrukturalnych dzięki partnerstwu publiczno-prywatnemu. PPP ma na celu zwiększenie liczby projektów realizowanych w tej formule, ze szczególnym uwzględnieniem projektów hybrydowych, tj. współfinansowanych z funduszy UE. Zob. www.ppp.gov.pl

8	Wspieranie edukacji właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych: – organizowanie szkoleń, warsztatów i seminariów dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, – tworzenie poradników i materiałów informacyjnych dotyczących najlepszych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa, – promowanie współpracy między instytucjami kultury, uczelniami i organizacjami pozarządowymi.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
---	---	---

Cel szczegółowy 3

Włączenie dziedzictwa w rozwój społeczny i gospodarczy:

Kierunki działania:

1. Wzmocnienie wizerunku Województwa Wielkopolskiego poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym – budowanie „marki”,
2. Adaptacja potencjalnych obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych, kulturalnych i gospodarczych (dotyczy obiektów, które mogą znaleźć się w planach przejęcia własnościowego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego),
3. Rozwój turystyki kulturowej jako czynnika rozwoju regionalnego.

Kierunek działania 3.1. Wzmocnienie wizerunku Województwa Wielkopolskiego poprzez elementy związane z dziedzictwem kulturowym – budowanie „marki”

1	Wzmacnianie infrastruktury obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez rozwój instytucji kultury oraz i promocję produktów turystyki kulturowej.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
2	Wspieranie inicjatyw gospodarczych związanych z wytwarzaniem produktów regionalnych oraz wprowadzaniem ich do obrotu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Wspieranie powstawania miejsc pracy związanych z udostępnianiem zabytków, edukacją kulturową oraz interpretacją dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4	Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji, poprzez: - zachowanie i promocję relikwów wielokulturowości regionu - identyfikację i rejestrację tradycyjnych produktów regionalnych, w tym aktualizacja Listy Produktów Tradycyjnych w Geoportalu Województwa,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	- promocję form tradycji wpisanych na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa, - wsparcie form tradycji w zakresie aplikowania na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO, - tworzenie warunków dla wykorzystania specyficznych form tradycji przez lokalnych przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych, m.in.: wzornictwa, designu, muzyki.	
5	Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości artystycznej charakterystycznych dla województwa wielkopolskiego: - promowanie twórczości, wytworów, dzieł i aktywności lokalnych rzemieślników, artystów ludowych, muzyków oraz zespołów muzycznych i folklorystycznych, a także twórców inspirujących się twórczością lokalną i regionalną.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Wparcie dla inicjatyw związanych z pokazami dawnych rzemiosł, technik, działań twórczych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Popularyzowanie wśród właścicieli obiektów zabytkowych idei powszechnej dostępności obiektów zabytkowych z uwzględnieniem dostępności osób ze szczególnymi potrzebami.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
8	Wspieranie wszelkich działań mających za cel wzmocnienie wizerunku Wielkopolski jako regionu „Pracy Organicznej”, udanego zrywu Powstania Wielkopolskiego, cech pracowitości, rzetelności i dbałości o dziedzictwo kulturowe.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 3.2. Adaptacja potencjalnych obiektów zabytkowych do nowych funkcji społecznych, kulturalnych i gospodarczych (dotyczy obiektów, które mogą znaleźć się w planach przejęcia własnościowego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego)

1	Przygotowanie infrastruktury zabytkowej do nowych funkcji: - przeprowadzenie audytu technicznego zabytkowych obiektów pod kątem ich potencjału adaptacyjnego do nowych funkcji (np. społecznych, kulturalnych, turystycznych, gospodarczych), - stworzenie planów rewitalizacji i modernizacji zabytków z uwzględnieniem ich historycznych walorów oraz współczesnych potrzeb funkcjonalnych,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
---	---	---

	- zapewnienie zgodności prac adaptacyjnych z wymaganiami konserwatorskimi oraz normami ochrony środowiska.	
2	Tworzenie nowych przestrzeni społecznych i kulturalnych: - adaptacja zabytkowych budynków na centra społeczno-kulturalne, takie jak biblioteki, galerie sztuki, domy kultury czy teatry, - organizowanie przestrzeni w obiektach zabytkowych na cele edukacyjne, np. muzea interaktywne, ośrodki warsztatowe czy szkoły artystyczne, - przekształcanie opuszczonych budynków zabytkowych w przestrzenie coworkingowe, centra startupów czy inkubatory przedsiębiorczości.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Wsparcie przedsiębiorczości poprzez adaptację zabytków: - przekształcanie obiektów zabytkowych w obiekty hotelowe, pensjonaty, restauracje czy lokale usługowe, które przyciągną turystów i ożywią lokalną gospodarkę, - wspieranie lokalnych rzemieślników i artystów poprzez tworzenie przestrzeni w zabytkach, takich jak pracownie czy showroomy, - rozwój lokalnych produktów i usług inspirowanych historią i tradycją obiektów zabytkowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
4	Tworzenie miejsc pracy w adaptowanych zabytkach: - promowanie adaptacji zabytkowych budynków na przestrzenie biurowe, które mogą przyciągnąć inwestorów, - wspieranie działalności gastronomicznej, hotelarskiej i rozrywkowej w obiektach zabytkowych, - współpraca z sektorem kreatywnym w celu wykorzystania adaptowanych zabytków do produkcji filmowej, eventowej czy wystawienniczej.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Integracja działań rewitalizacyjnych z lokalnymi planami rozwoju gospodarczego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
6	Wzmacnianie współpracy międzysektorowej (samorząd, sektor prywatny, NGO) na rzecz ochrony dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
7	Wsparcie lokalnej gospodarki: - stymulowanie przedsiębiorczości lokalnej związanej z ochroną i promocją zabytków, - zachęcanie lokalnych przedsiębiorstw do finansowania projektów związanych z dziedzictwem kulturowym w zamian za promocję ich działalności.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

Kierunek działania 3.3. Rozwój turystyki kulturowej jako czynnika rozwoju regionalnego

1	Wykorzystanie potencjału turystycznego zabytków dla promocji regionu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
2	Rozwój infrastruktury turystycznej: - inwestycje w obiekty zabytkowe, aby zwiększyć ich dostępność i atrakcyjność turystyczną, - inwestycje w infrastrukturę turystyczną przy zabytkowych obiektach (np. hotele, restauracje, parking), - wzmocnienie dostępności do obiektów zabytkowych poprzez otwieranie lub wspomaganie linii komunikacji kolejowej, autobusowej (także okazjonalnej), - tworzenie nowych szlaków kulturowych (np. szlaki tematyczne, takie jak architektura drewniana, lub industrialna, szlaki po śladach dawnego osadnictwa itp.).	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
3	Wspieranie tworzenia lokalnych produktów turystycznych, np. przewodników, map, aplikacji mobilnych, uwzględniających dziedzictwo kulturowe.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
4	Organizowanie wydarzeń kulturalnych i festiwali tematycznych w obiektach zabytkowych, promujących historię regionu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe
5	Modernizacja i rozwój infrastruktury istniejących szlaków kulturowych, takich jak oznakowanie, miejsca odpoczynku dla turystów oraz dostępność dla osób z niepełnosprawnościami. - Integracja szlaków kulturowych z lokalnymi atrakcjami turystycznymi, takimi jak parki krajobrazowe, muzea czy tradycyjne festiwale.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
6	Rozwój infrastruktury turystycznej w obiektach zabytkowych: - przystosowanie obiektów zabytkowych do przyjmowania turystów poprzez adaptację ich na muzea, hotele, restauracje czy centra informacji turystycznej, - budowa zaplecza infrastrukturalnego, takiego jak parkingi, ścieżki rowerowe i piesze, sanitariaty czy punkty gastronomiczne w pobliżu obiektów zabytkowych,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe

	- wprowadzenie usług przewodników turystycznych i audio przewodników, które umożliwią lepsze poznanie historii i znaczenia obiektów.	
7	Promocja turystyki kulturowej: - organizowanie kampanii promocyjnych w mediach tradycyjnych i cyfrowych (portale turystyczne, media społecznościowe, blogi podróżnicze) w celu zwiększenia atrakcyjności turystyki kulturowej w regionie, - udział w krajowych i międzynarodowych targach turystycznych promujących ofertę kulturową regionu, - tworzenie profesjonalnych materiałów promocyjnych, takich jak przewodniki, mapy, filmy promujące region, oraz aplikacje mobilnych wspierających turystykę kulturową, - promowanie współpracy z lokalnymi przewodnikami, artystami, rzemieślnikami i społecznościami, którzy mogą wzbogacić ofertę turystyczną, - włączanie mieszkańców w organizację wydarzeń turystycznych i kulturowych, takich jak festiwale, jarmarki czy rekonstrukcje historyczne.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
8	Digitalizacja i technologie wspierające turystykę kulturową: - tworzenie interaktywnych platform turystycznych prezentujących ofertę kulturową regionu, w tym wirtualne mapy, bazy noclegowe i informacje o atrakcjach, - wdrożenie wirtualnych spacerów po zabytkach i miejscach historycznych w regionie, - wykorzystanie rozszerzonej rzeczywistości (AR) do tworzenia interaktywnych sposobów promocji i organizacji wydarzeń turystycznych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
9	Tworzenie przedsięwzięć i festiwali związanych z dziedzictwem kulturowym: - organizowanie tematycznych festiwali kulturowych, np. dni dziedzictwa, jarmarków historycznych, pokazów rzemiosła czy rekonstrukcji historycznych, - promowanie lokalnych tradycji, kuchni i rękodzieła poprzez organizację targów i warsztatów, - tworzenie całorocznego kalendarza wydarzeń turystycznych, które pozwolą utrzymać zainteresowanie turystyką kulturową przez cały rok.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK
10	Monitoring i ocena efektów turystyki kulturowej: - regularne badanie satysfakcji turystów, aby ulepszać ofertę i odpowiadać na ich potrzeby, - opracowanie wskaźników sukcesu, takich jak liczba odwiedzających, wpływ turystyki na lokalną gospodarkę czy stopień zaangażowania społeczności,	Samorząd Województwa Wielkopolskiego i Jednostki podległe, Wielkopolska Organizacja Turystyczna, PTTK

	- tworzenie raportów i analiz dotyczących rozwoju turystyki kulturowej w regionie oraz ich wpływu na ochronę dziedzictwa i rozwój gospodarczy.	
--	--	--

7. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Dzięki regulacjom prawnym o wsparcie finansowe w formie dotacji celowych, podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim, z budżetów samorządów, a także ze środków europejskich.

7.1. ŹRÓDŁA SAMORZĄDOWE

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Dotacje przeznaczone są na główne cele:

- Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytków wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze gminy/powiatu, w ramach systemu dotacji i ogłaszanych konkursów.
- Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną dla gminnych i powiatowych instytucji kultury, w tym placówek muzealnych.
- Wydatki na działalność bieżącą i inwestycyjną innych gminnych i powiatowych jednostek organizacyjnych (np. szpitali, szkół, placówek pomocy), w tym posiadających siedziby w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

- Wydatki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane kapliczek przydrożnych, pomników, historycznych miejsc pamięci narodowej oraz innych obiektów stanowiących majątek gminy lub powiatu.
- Promocja walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, promocja turystyczna.

Informacji na temat możliwości pozyskania środków należy szukać na stronach internetowych samorządów lub w Biuletynie Informacji Publicznej, który jest prowadzony przez każdą jednostkę samorządu terytorialnego (www.bip.powiat.poznan.pl oraz na stronie www.powiat.poznan.pl).

7.2.RZĄDOWY PROGRAM ODBUDOWY ZABYTKÓW.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

1 lipca 2024 r. Rada Ministrów przyjęła uchwałę nr 72 zmieniającą uchwałę w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. Dotychczasowe kompetencje Prezesa Rady Ministrów w zakresie Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przejął z dniem 1 lipca 2024 r. minister właściwy do spraw finansów publicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków wspiera samorządy w poprawieniu stanu, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchroni przed degradacją i niszczeniem. Program dopuszcza finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego.

Programy, których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej koncentrują się w kierunkach m.in.:¹⁴

- Ochrona zabytków. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

- Rządowy Program Odbudowy Zabytków. Celem programu jest wspieranie bezzwrotnymi środkami finansowymi jednostek samorządu terytorialnego w zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich oraz robót budowlanych przy należącym do nich (lub do jednostki podległej jst) obiekcie wpisanym do rejestru zabytków lub posiadającym wpis do ewidencji.

- Wspieranie działań muzealnych. Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

- Kultura ludowa i tradycyjna. Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- Ochrona zabytków archeologicznych. Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących

¹⁴ <https://www.gov.pl/web/kultura/>

rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

- Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju. Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- Groby i cmentarze wojenne w kraju. Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

- Kultura cyfrowa. Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

- Infrastruktura kultury. Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego. Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych.

- Infrastruktura domów kultury. Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów oraz ośrodków kultury, a także centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

- Kultura Dostępna. Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej.

- Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży. Celem programu jest wspieranie wartościowych i w pełni profesjonalnych wydarzeń artystycznych o zasięgu regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym, powstających z myślą o dzieciach i młodzieży do 18 roku życia.

- Narodowa Kolekcja Sztuki Współczesnej Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem programu jest tworzenie i rozwój reprezentatywnych, międzynarodowych kolekcji sztuki współczesnej o randze zbiorów narodowych, dla wzmocnienia systemu wystawienniczego i obszaru sztuk wizualnych w Polsce.

- Edukacja artystyczna. Celem programu jest podnoszenie poziomu polskiej edukacji artystycznej poprzez wsparcie finansowe dla najciekawszych projektów, skierowanych do uczniów, studentów oraz absolwentów szkół i uczelni artystycznych.

- Edukacja kulturalna. Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego.

- Promesa dla Kultury. Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie,

restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Realizacja projektów następuje po akceptacji wniosku składanego do ministra właściwego do spraw finansów publicznych za pośrednictwem Banku Gospodarstwa Krajowego. Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl.

7.3. DOFINANSOWANIE WOJEWÓDZKIEGO WIELKOPOLSKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW

W oparciu o ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wojewódzki konserwator zabytków udziela dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Corocznie Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków ogłasza nabór wniosków i przyznaje dotacje na ww. cele w ramach przyznawanych środków budżetowych.

O udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku może ubiegać się osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.

W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie: nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku; o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku; nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wysokość udzielanych dotacji przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest zgodna z art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z zastrzeżeniem, że trudna sytuacja finansowa wnioskodawcy w świetle ww. przepisów nie jest uzasadnieniem dla udzielenia wyższej kwoty dotacji niż 50%. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

7.4. PROGRAM FUNDUSZE EUROPEJSKIE DLA WIELKOPOLSKI NA LATA 2021-2027¹⁵

Fundusze Europejskie dla Wielkopolski na lata 2021-2027 to nazwa programu regionalnego finansowania projektów m. in. w dziedzinie kultury i opieki nad zabytkami. Jest przygotowany w oparciu o „Strategię Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku”. Co kwartał publikowany jest harmonogram naborów wniosków o dofinansowanie na platformie <https://wrpo.wielkopolskie.pl>.

W dziedzinie opieki nad zabytkami szczególnie istotnymi są:

– **Priorytet FEWP.05 - Fundusze europejskie wspierające społeczną infrastrukturę dla Wielkopolan w tym:**

Działanie FEWP.05.04 Kultura i zrównoważona turystyka. Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Typy projektów:

1. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
2. Zachowanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego obejmująca m.in. renowację, modernizację, ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej i/lub kulturalnej.
3. Konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
4. Inwestycje w rozwój turystycznych szlaków tematycznych oraz produktów turystycznych (projekty odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).

– **Priorytet FEWP.07 - Fundusze europejskie na wielkopolskie inicjatywy lokalne.**

Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich i wiejskich.

– **Działanie FEWP.07.1 - Rewitalizacja. Typy projektów:**

Działania na rzecz rewitalizacji obszarów zdegradowanych, przemysłowych i powojennych na obszarach miejskich i wiejskich obejmujące:

1. Budowę, przebudowę, rozbudowę, adaptację lub remonty: budynków (w tym: budynków znajdujących się w rejestrze zabytków, budynków położonych w strefie ochrony konserwatorskiej oraz budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym nie będących w rejestrze

¹⁵ Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027 Wersja SZOP.FEWP.02 Obowiązuje od dnia 2024-12-11; SZOP.FEWP.020.pdf

zabytków), obiektów i przestrzeni wraz z przyległym otoczeniem znajdujących się na obszarach rewitalizacji w celu przywrócenia i/lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych, w tym np.:

- remont lub przebudowę elewacji, fasad i dachów budynków oraz pomieszczeń,
 - remont, przebudowę, modernizację instalacji: np. grzewczych, elektrycznych, gazowych i wodnokanalizacyjnych w budynkach.
2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej (w tym tworzenie albo modernizacja terenów zielonych, czy inwestycje w przestrzeń publiczną związane z adaptacją miast i wsi do zmian klimatu).
 3. Poprawę funkcjonalności i bezpieczeństwa przestrzeni publicznych rewitalizowanego terenu w tym:
 - wyburzanie budynków i uporządkowanie przestrzeni publicznej
 - w zakresie polityki bezpieczeństwa (np. monitoring, oświetlenie) oraz reagowania na różnego rodzaju zagrożenia w przestrzeni publicznej.
 4. Renowację wspólnych części wielorodzinnych budynków mieszkalnych.
- **Działanie FEWP.07.03 - Kultura i turystyka.**

Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego i kulturowego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich i wiejskich.

Opis działania 1. Działania na rzecz dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury na obszarach miejskich i wiejskich:

1. Zachowanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego:
 - rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, restauracja, zachowanie, zabezpieczenie, adaptacja na cele kulturalne, obiektów dziedzictwa kulturowego oraz obszarów i obiektów zabytkowych (w tym obiekty przemysłowe i powojenne o wartościach historycznych) oraz zespołów pałacowo-ogrodowych czy zespołów folwarcznych ulegających degradacji,
 - przebudowa, modernizacja i adaptacja na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków,
 - zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem,
 - zagospodarowanie otoczenia ww. obiektów,
 - ochrona i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej,
 - poprawa dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnością.
2. Udostępnienie i ułatwianie dostępu do dóbr kultury oraz zastosowanie nowoczesnych technologii:

- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie,
 - ułatwienie dostępu do zabytków, instytucji kultury,
 - działania związane z wykorzystaniem aplikacji i usług teleinformatycznych,
 - rozwój kultury związanej z treściami cyfrowymi i zwiększenie znaczenia oferty on-line.
3. Rozwój i zwiększenie dostępności infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej:
- dostosowanie instytucji kultury lub obiektów do pełnienia nowych funkcji edukacyjnych i kulturalnych np. poprzez rozbudowę, przebudowę, prace adaptacyjne, remontowe, budowlane i modernizacyjne,
 - wyposażenie ww. obiektów w sprzęt, rozwijanie usług i aplikacji cyfrowych,
 - tworzenie przestrzeni aktywności społecznej inspirowanej działalnością kultury, np. do organizacji m.in. spotkań, warsztatów, szkoleń, edukacji kulturowej i artystycznej, inspiracji twórczej, w tym dla grup wymagających działań włączających, poprzez: - tworzenie/adaptację/dostosowanie budynków i przestrzeni (otoczenia) do realizacji oferty kulturalno-edukacyjnej.

W programie zwrócono uwagę by wszystkie typy interwencji uwzględniały działania w celu zapewnienia dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych dla osób ze specjalnymi potrzebami, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Działania z zakresu kultury i turystyki muszą uwzględniać zasady zrównoważonego wpływu na środowisko, cyfryzację (poprzez m.in. rozwijanie usług i aplikacji cyfrowych, nowoczesny sprzęt) oraz zasadę efektywności finansowej i odporności na kryzysy m.in. kryzys klimatyczny. Zwiększony zostanie nacisk na wykorzystanie zielonych technologii umożliwiających maksymalne obniżenie zapotrzebowania energetycznego, przy czym w przypadku zabytków z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich. Projekty powinny wskazywać dążenie do zgodności z założeniami wynikającymi z Europejskiego Zielonego Ładu oraz Nowego Europejskiego Bauhausu.

Wsparcie dotacyjne i w postaci instrumentów finansowych z Funduszu europejskiego nowej perspektywy finansowej 2021-2027 przewiduje obsługę także i innych celów opieki w programach: Horyzont Europa (2021-2027), Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Instrument na Rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności.

– **Wspólna Polityka Rolna 2021–2027 (WPR)¹¹⁸**

Wspólna polityka rolna (WPR) jest jedyną, w pełni wspólnotową polityką UE, ważną nie tylko dla rolników i producentów żywności, ale także dla mieszkańców obszarów wiejskich i konsumentów. Jednym z wielu celów programu jest

zachowanie, poprzez ochronę, różnorodności biologicznej i krajobrazów rolniczych, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i naturalnego krajobrazu. Wśród kierunków wsparcia wymienia się:

- CS 6. P1. Ochrona i różnicowanie krajobrazu wiejskiego,
- CS 8.P 4. Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej,
- CS 8.P 6. Poprawa dostępu do usług publicznych w zakresie opieki, zdrowia, kultury i dziedzictwa kulturowego.

– **Program fundusze europejskie na infrastrukturę, klimat, środowisko 2021–2027 (feniks)**

Głównym celem Programu FEnIKS jest poprawa warunków rozwoju kraju przez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami zrównoważonego rozwoju. Program FEnIKS został przyjęty przez KE 6 października 2022 r.

Program dotyczy rozwoju sześciu obszarów tematycznych, tj.: adaptacji do zmian klimatu, rozwoju odnawialnych źródeł energii, ochrony środowiska, rozwoju ochrony zdrowia, rozwoju transportu, kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

– **Mechanizm Finansowy EOG 2021-2027**

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych Unii Europejskiej stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania m.in. z zakresu kultury. Za koordynację wdrażania Funduszy norweskich i EOG w Polsce odpowiada Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFiPR), pełniące rolę tzw. Krajowego Punktu Kontaktowego (KPK) dla Funduszy norweskich i EOG. Jako KPK, MFiPR prowadzi stałą współpracę z Biurem Mechanizmów Finansowych w Brukseli. Poszczególne programy są wdrażane przez polskie instytucje publiczne.

W zakresie kultury operatorem programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a partnerem Norweska Rada Sztuki oraz Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego. Szczegółowe informacje na temat tego programu dostępne są pod adresem: <https://eogkultura.mkidn.gov.pl/pages/pl/aktualnosci.php>

7.5. SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Corocznie Samorząd Województwa Wielkopolskiego ogłasza konkurs na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. Dotacja może obejmować nakłady określone we wspomnianym art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Środki te przeznaczone są na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. O dotację może ubiegać się podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku położonego lub znajdującego się na obszarze województwa wielkopolskiego. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70%

ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100% nakładów. Podstawą ubiegania się o dotację jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników.

7.6. FUNDUSZ KOŚCIELNY

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa – wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne. Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W ustawie budżetowej na rok 2025 określono maksymalną kwotę udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego na 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację następujących zadań: konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej. Mogą być one przeznaczone na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki). Regulamin przyznawania dotacji wraz z formularzami wniosków znajdują się pod adresem: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

7.7. INNE ŹRÓDŁA

Źródła finansowania opieki nad zabytkami pochodzić mogą od osób fizycznych (np. składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej), prawnych, organizacji pozarządowych, fundacji, ambasad, różnego rodzaju fundusze m.in. Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga (kronenberg.org.pl), której celem jest działalność na rzecz dobra publicznego w zakresie oświaty i edukacji, kultury i sztuki, ochrony dziedzictwa kulturowego. Fundacja prowadzi także działania w zakresie odzyskiwania dzieł sztuki utraconych w czasie II Wojny Światowej.

Inne źródła finansowania mogą pochodzić od:

- Organizatorów i zarządzających muzeami (osoby fizyczne i prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej), w tym: wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów w/w organizatorów oraz wydatki bieżące i inwestycyjne przeznaczane na konserwację muzealiów i zabytkowych kolekcji.
- Prywatnych właścicieli zabytków. Wydatki ze środków prywatnych na zabytkowe nieruchomości i ruchomości.

7.8.PARTNERSTWO PUBLICZNO – PRYWATNE PPP

Polityka Rządu w zakresie rozwoju PPP i działania z niej wynikające zostały określone projektem strategicznym w ramach Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju. Kierunki wsparcia dla Partnerstwa Publiczno – Prywatnego:

- Kompleksowe doradztwo dla projektów.
- Opiniowanie zasadności realizacji przedsięwzięcia w formule PPP na dobrowolny wniosek podmiotu publicznego.
- Opiniowanie projektów współfinansowanych z budżetu państwa w kwocie powyżej 500 milionów zł (nie dotyczy projektów współfinansowanych z funduszy UE).
- Wsparcie merytoryczne dla podmiotów publicznych realizujących przedsięwzięcia.
- opracowanie wytycznych, wzory umów oraz inne dokumenty niezbędne do realizacji projektów PPP.
- Organizacja szkoleń, warsztatów, e-learning.
- Upowszechnianie i promocja dobrych praktyk z zakresu PPP.
- Prowadzenie bazy projektów PPP.
- Monitoring i analiza rynku PPP.
- Portal www.ppp.gov.pl

Działania wspierające PPP są realizowane między innymi w ramach projektów unijnych:

- Wsparcie działań merytorycznych i technicznych prowadzonych przez Departament Partnerstwa Publiczno - Prywatnego w latach 2023-2027.

Cele projektu: zapewnienie wymiany wiedzy i dobrych praktyk oraz sprawdzonych rozwiązań dotyczących przygotowania i realizacji przedsięwzięć publiczno-prywatnych, wypracowanie określonych standardów i wzorcowych dokumentów, wdrażanie strategii komunikacji w zakresie poszerzenia wiedzy nt. korzyści płynących ze stosowania PPP.

- Wsparcie dla beneficjentów polityki spójności w realizacji projektów w formule PPP w latach 2023-2027.

Cele projektu: wsparcie w zakresie realizacji inwestycji w formule PPP, wypracowanie dokumentów opisujących doświadczenia i dobre praktyki, wsparcie doradcze dla podmiotów publicznych w rozumieniu ustawy o PPP, wzmocnienie kompetencji pracowników jednostek sektora finansów publicznych.

Wyżej wymienione obszary wsparcia przyczyniają się do wzmocnienia kompetencji jednostek realizujących bądź planujących realizację inwestycji w formule PPP, w tym w szczególności beneficjentów projektów hybrydowych.¹⁶

¹⁶ <https://www.ppp.gov.pl/>

8. LITERATURA, ŹRÓDŁA, MATERIAŁY

- Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego, Wielkopolskie 2023 r. Biuro Planowania Przestrzennego w Poznaniu
- Dziedzictwo kulturowe województwa wielkopolskiego w świetle danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przykład zabytków nieruchomych, Anna Siniecka, Emilia Bogacka, w: *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 44, s. 53–66, 2018
- Fundusze Europejskie dla Regionów 2021-2027, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Warszawa 2019
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026
- Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2020, Warszawa 2019
- Kultura w 2019 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Kraków 2020
- Miejski Konserwator Zabytków w Gnieźnie
- Miejski Konserwator Zabytków w Lesznie
- Miejski Konserwator Zabytków w Ostrowie Wielkopolskim <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-ostrowie-wielkopolskim>
- Miejski Konserwator Zabytków w Poznaniu <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-poznaniu>
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego <https://www.gov.pl/web/kultura>
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny
- Narodowy Instytut Dziedzictwa <http://nid.pl/pl/>; <http://zabytek.pl>;
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów <https://nimoz.pl>
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+
- Powiatowy Konserwator Zabytków w Poznaniu <http://poznan.wuoz.gov.pl/>
- Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030 Strategia Wielopolska 2030, Poznań 2030
- Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Gnieźnieńskiego na lata 2023-2026
- Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020, Poznań 2017
- Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013-2016, Poznań 2013
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 {FEnlKS), <https://www.gov.pl/web/klimat/FEnlKS>
- Projekt wieloletniej prognozy finansowej województwa wielkopolskiego na 2025 rok i lata następne, Poznań 2024
- Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), NID Warszawa 2017,

- Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie wielkopolskim.
- Raport o Stanie Województwa Wielkopolskiego za 2023 rok
- Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), NID Warszawa 2024, Regionalna Strategia Innowacji dla Wielkopolski 2030, Poznań 2020
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków 2024
<https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow>
- Serwis Programu Infrastruktura i Środowisko - <https://www.pois.gov.pl/>
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, Warszawa 2020
- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa 2030
<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-zrownowazonego-rozwoju-wsi-rolnictwa-i-rybactwa-2030>
- Strategia rozwoju powiatu poznańskiego do 2030 r.
- Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku, Poznań 2020
- Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027
- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu
<https://www.umww.pl/>
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu
www.wfosgw.poznan.pl/
- Wielkopolska. Nasza kraina, Łęcki W. (red.), t. I–III, Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004
- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu <http://poznan.wuoz.gov.pl>

Ponadto materiały do opracowania zostały przygotowane przez:

- Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu
- Centrum Rehabilitacji im. prof. M. Walczaka w Osiecznej
- Centrum Wyszkozenia Jeździeckiego Hipodrom Wola Sp. z o.o.
- Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie
- Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno Spożywczego w Szreniawie
- Muzeum Okręgowe im. S. Staszica w Pile
- Muzeum Okręgowe w Koninie
- Muzeum Okręgowe w Lesznie
- Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu
- Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
- Muzeum w Lewkowie – Zespół Pałacowo-Parkowy
- Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy – Zespół Pałacowo – Parkowy w Dobrzycy
- Zamek Wielkopolski w Rokosowie

- Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze
- Szpital Wojewódzki w Poznaniu
- Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu
- Teatr Nowy im. Izabelli Cywińskiej w Poznaniu
- Teatr Wielki im. S. Moniuszki w Poznaniu
- Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno-Wychowawczych w Cerekwicy Nowej
- Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. O. Bielawskiego w Kościanie
- Wielkopolskie Centrum Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie
- Wielkopolskie Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii im. Eugenii i Janusza Zeylandów
- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie
- Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Aleksandra Piotrowskiego „Dziekanka” w Gnieźnie
- Zakład Leczenia Uzależnień w Charcicach
- Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Śremie
- Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu

Uzasadnienie do uchwały nr XIX/444/25
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 24 listopada 2025 r.

Zgodnie art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87. ust. 3 ww. ustawy program przyjmuje sejmik województwa, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W związku z powyższym zasadne jest podjęcie niniejszej uchwały.